

REVISTA ISTORICĂ

Anul XVIII, N-le 1-3.

Ianuar-Mart 1932.

**DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA**

cu concursul
mai multor specialiști



SUMARIUL :

Valeriu Papahagi : Familia Șaguna în documente venețiene din secolul al XVIII-lea.

Anton Oprescu : Un călător rus la noi în 1866.

" " La bibliografia Războiului pentru Independență (1877-78).

Pr. Octavian Popa : Basarab în „A csiki székely Krónika”.

N. Iorga : Încă un călător în țerile noastre.

Din vremea rătăcirilor literare.

Ă. M. Nour : Balaciu și Bălăceni.

D. Ionescu : Ce învățau Grecii din Sud-Estul european despre noi la începutul secolului al XIX-lea.

" " Ajutoare românești pentru școala grecească din insula Chios.

Documente de *N. Iorga* și *D. Strouin*.

Dări de samă de *N. Iorga*, *Elena Eftimiu*, *D. Ionescu* și *N. Șmochină*.

Cronică de *N. Iorga*.



Biblioteca Universității Regale Ferdinand I.

de Cluj.

1932

816 19 35

Sibiu

I. 477

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII DE Munte (PRAHOVA)

Prețul 35 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMA, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Anul al XVIII-lea, n-le 1-3.

Ianuar-Mart 1932.

Familia Șaguna în documente venețiene din secolul al XVIII-lea

E cunoscută originea macedo-romînă a Mitropolitului Andrei Șaguna. Familia acestuia emigrase din Albania, și anume din comuna Grabova (lîngă vestita Moscopole), în Ungaria. Andrei Șaguna s'a născut în 1808, la Miskolcz.

Documentele venețiene din secolul al XVIII-lea, care ni-au permis reconstituirea istoriei comerciale a orașului Moscopole¹, înfloritorul centru cultural aromănesc din epoca aceea, ni-au dat și dovezi despre originea moscopoleană a strămoșilor lui Andrei Șaguna. Aceste documente sînt din anii 1720, 1721, 1750, 1751 și 1755, cu alte cuvinte dintr'o vreme în care negustorii din Moscopole își trime-teau mărfurile în cetatea dogilor și veniau în contact cu consulii venețieni din Durazzo și cu ambasadorii și bailii Serenisimei Republici la Constantinopol.

Documentele despre care e vorba ni s'au păstrat în corespondența consulilor venețieni din Durazzo adresată celor cinci *savî alla mercanzia*, la Veneția, și în polițele de încărcare, *polizze di carico* sau *manifesti di carico*, alcătuite de acești consuli, unde se găsesc numele tuturor negustorilor moscopoleni și listele mărfurilor pe care aceștia le expediau sau le primiau din orașul lagunelor.

Numele de Șaguna ni este redat în două forme: *Siguna* sau *Sigguna* și *Senguna*. Consulii venețieni din Durazzo din vremea aceea, Pietro Rosa, Francesco Cumano și Giambattista de Rossi, nu știau să redea în scrierea cu litere latine sunetul ș din dialectul macedo-romîn pe care Aromînii îl vor fi redat în grecește prin σ . De aceea și forma *Siguna* (în loc de *Siaguna*, cum ar fi fost mai corect), în care silaba *si* redă pe ș din pronunțarea aromănească.

¹ Intr'o lucrare nepublicată încă și intitulată *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien aux XVII-e et XVIII-e siècles*.



Cealaltă formă, *Senguna*, e și ea o transcriere greșită a consulilor venețieni, a căror ureche nu putea să perceapă bine anumite sunete din numele aromânești.

E foarte probabil că familia Șaguna își iscălia numele în grecește cu doi γ , deci cu $\gamma\gamma$, pentru a da lui γ grecesc valoarea cu *g* gutural romînesc. Ni explicăm astfel de ce găsim numele de Șaguna scris în italianește *Sigguna* și *Senguna*. Aceste două forme nu sînt decît o transcriere din grecescul $\Sigma\gamma\gamma\omicron\nu\alpha$, sau $\Sigma\epsilon\gamma\gamma\omicron\nu\alpha$ și foarte probabil chiar a lui $\Sigma\alpha\gamma\gamma\omicron\nu\alpha$. Avem a face deci cu familia marelui Mitropolit.

Alături de familia Șaguna din Moscopole, care face comerț cu Veneția, apar în aceleași documente și alte nume de Moscopoleni ca: *Ghira*, corect *Pira* (în grecește $\Gamma\acute{\iota}\rho\alpha$) redat *Gira* sau *Jra* în italianește, *Vretu* (în italianește *Vreto*), *Bisuca*, *Papa*, *Naum* (redat *Naon*), etc., nume care se întîlnesc și astăzi printre Aromîni.

Pe ziua de 30 April 1720, Ioan Șaguna trimite cu corabia *Madonna del Rosario*, condusă de căpitanul Stefano Tripcovich, un Dalmat, cinci colete de ceară cîntărind 1555 de livre, lui Dimitrie Chierassari, negustor din Veneția: University Library Cluj

Durazzo, 30 April 1720.

„*Manifesto del carico del fregadon nominato Madonna del Rosario, capitan Steffano Tripcovich, per Venetia.*

....*Per conto di Giovanni Siguna, per consegnar al signor Demetrio Chierassari.*

Cera, colli no. 5, libbre 1555.“

(Cinze Savi Mercanzia, Lettere dei Consoli, Durazzo, 662=1712-1738.)

În veacul al XVIII-lea, locuitorii din Dulcigno, cari se îndeletniciau cu contrabanda, pricinuiau mult rău comerțului venețian. Scrisorile consulilor venețieni sînt pline de informații relative la neliniștea pe care o aduceau în Marea Adriatică acești Dulcignoți, cari, profitînd de faptul că republica Veneției cerea taxe mari pentru transportul mărfurilor, căutau să atragă mulți negustori din Albania în afacerile lor de contrabandă. Astfel Moscopoleanul Ioan Șaguna consimte ca *rais*-ul dulcignot Lico să-i aducă pînzeturi din Veneția.

lătă ce scrie consulul Pietro Rosa pe ziua de 30 April 1721:

„*La sudetta tartana del rais Licco ha estratto da cotesta città 27 balle panni, delle quali tre erano d'un tale Georgio Teodoro da*

*Velagrada*¹, *cha col medesimo rais qui ritornò, tre di Nicola Ioanni Carà, e sette d'un tale Joanni Siguna da Moscopoli, e l'altre tutte de' Scuttarini, ch'il predetto rais da Dulcigno fece portare in Bogiana*“.

Iar în altă scrisoare cu aceeași dată :

„*Tutti questi panni erano per lo più de' Scuttarine, eccettuate le tre suacennate di Giorgio Teodoro e tre di Nicolò Ianni Carà da Velagrada, e sette d'un tal Ioanni Sigguna da Moscopoli, dal rais Licco qui portate.*“

(Inquisitori di Stato, 505=17191770.)

Mai sînt negustori moscopoleni cari se servesc de corăbiile dulcignote. În general însă, ei sînt devotați consulului venețian din Durazzo, care caută să-i mulțamească, făcîndu-li multe înlesniri.

Pe ziua de 23 Iunie 1750, Moscopoleanul Constantin Șaguna primește din Veneția cu corăbiile *Madonna del Rosario* și *Sant' Antonio di Padova*, conduse de Marcu al lui Trifon Vulovich din Dobrota, pînză, catifea, hîrtie, păhare :

„*Di ragione di Constantin Senguna da Moscopoli:*

Panni, pezzi 19 1/2

Veluto, ocche sette

*Sforzier*² *uno con merci*

Più una cassa con merci

Carta, balle 5

Una cassa gotti.

(Cinque Savi alla Mercanzia, Lettere dei Consoli, Durazzo, 664=1748-1758.)

Același Constantin Șaguna primește pe ziua de 15 Iunie 1751 prin tartanele *Madonna della Salute* și *S. Francesco di Paola*, conduse de Antonio Radimiri din Dobrota, pînză, olărie, sticlărie și hîrtie :

„*Di ragione di Constantin Senguna da Moscopoli:*

Panni, tagli 34

Merci, cassa 1

Bocali et altre teraglie, casse 27

¹ E vorba de orașul Berat (Arnaut-Beligrad) din Albania și nici de cum de Belgradul sîrbesc.

² *Sforzier*, forziere=ladă.

Vetri, casson uno
Carte, balle 2.

(*Ibid.*)

Pe ziua de 28 Iunie 1755, Constantin Şaguna primeşte din Veneţia, prin tartanele *Santissimo Crocefisso* şi *Madonna del Rosario*, conduse de Marco Ivanovich din Dobrota, pinză veneţiană şi francesă, mătasă, cositor lucrat, pistoale şi hirtie:

Di ragione di Constantin Senguna da Moscopoli:

Panni veneti, pezze 12

Detti a metodo di Francia, pezze 5

Robba di setta, ocche 3

Stagno lavorato, ocche 43

Pistole 9

Carta, balle 7.

(*Ibid.*)

După 1755, Moscopolenii dispar din scrisorile consulilor veneţieni. Numele lor nu mai apar în poliţile de încărcare, iar, în 1761, consulul Antonio Bartolovich, care face un raport amănunţit asupra decăderii comerţului veneţian în Adriatică, constată că Moscopolenii au părăsit cu totul raporturile cu Veneţia din cauza taxelor mari la care sînt supuşi şi că ei se îndreaptă acum spre Viena, unde îşi transportă mărfurile, adecă lina şi pielăria. Bartolovich e de părere să se scadă ceva din taxe pentru a putea atrage din nou pe Moscopoleni către Veneţia:

„Il punto risveglia importantissime riflessioni per procurar di far riffiorire e redimere il commercio, verso il quale pare che questi mercanti e particolarmente li Greci di Moscopoli, che commerciano in Germania, trasportando quantità di cottoni e pellami fino a Viena, ripiglierebbero il loro commercio con Venezia ogni quando fossero addolciti li dazi.“

(Cinque Savi alla Mercanzia, Lettere dei Consoli, Durazzo, 665=1757-1781.)

Moscopolenii începuseră deci înainte de 1761 comerţul lor cu Viena şi cu posesiunile Habsburgilor. Legăturile lor cu Austria şi cu Ungaria n'au încetat până la începutul secolului al XIX-lea. Mulţi Moscopoleni se stabilesc la Viena, Budapesta, Miskolcz, în

Galiția. Acei dintre ei care se duc prin părțile polone capătă nume cu terminație polonă: Kosmiski (numele lui Gheorghe Tricupa Moscopoleanul, cu a cărui cheltuială se tipărește *Protopiria* lui Cavalioți), Mutowski și Grabowski (rudele lui Andrei Șaguna). Constantin Ucuta Moscopoleanul e protopop la Posen, în Prusia.

Familia Șaguna, care trecuse, probabil după decăderea Moscopolei, în localitatea vecină Grabova, s'a stabilit și ea, urmînd curentul general, în Imperiul austriac.

Reiese deci din documentele venețiene originea moscopoleană a familiei Șaguna.

Valeriu Papahagi.

Un călător rus la noi în 1866

Scriitorul rus Grigore Petrovici Danielevschi¹, funcționar la Ministeriul Instrucțiunii Publice din Rusia, mergînd în anul 1866 spre Budapesta și Viena, i s'a părut anevoioasă și nesigură calea cu trenul și a ales calea cu vaporul pe Dunăre. Impresiile sale de călătorie poartă titlul *Dunaischiia Cniajestva* și se găsesc în lucrarea sa „*Pisîma izŭ za-graniți*“, cap. XIV. Traducem în întregime acest capitol.

Principatele dunărene.

Toți se grăbiau să plece pe mare, din cauza holerei, care a început să iea proporții în Ecaterinoslav, Nicopol, Cherson și Odesa.

În ziua de 10 Iulie s'a răspîndit în Odesa vestea despre victoria Italianilor lîngă insula Lisa asupra Austriacilor. Dar consulul austriac a afișat prin cafenele comunicatul care spunea că pe Mare au învins nu Italianii, ci Austrieii. Încurcătura de zvonuri a ieșit neînchipuită. Odesa s'a asociat la opiniunea că învinși sînt Austrieii, că în Viena nu se poate pătrunde, că între Pesta și Viena căile ferate sînt distruse și că de la Galați încolo vapoarele nu vor circula. Din această pricină o mulțime de călători s'au înapoiat prin Cherson la Nord, în ziua de 10. Eu am vrut să știu dacă într'adevăr nu se poate merge la Viena sau prin Viena. M'am dus la

¹ Născut la Danilovca, în guvernămîntul Harcov, la 26 Aprilie 1829, mort la Petersburg în anul 1891.

Societatea de Navigație și Comerț, la consulul austriac, la agentul Companiei austriace de Navigație, d-l Etlinger (care e și consul bavares), la d. bancher Efrussi, la redacțiile ziarelor din Odesa. La 11 Iulie nimeni n'a putut să răspundă pozitiv la întrebările mele. Atunci m'am hotărât să plec pe Dunăre.

Vaporul a pornit spre Galați la 11 seara. În salonul pasagerilor erau câțiva Greci, un Rus din Tiflis, un Frances din Chiev și câțiva Ruși din Odesa. Bărbații discutau despre victoria Nemților la Königgrätz. Doamnele vorbeau despre noul roman al lui Dostoievski: „Crimă și pedeapsă“ și despre excelentul roman al lui Tolstoi: „Anul 1805“. Eu îmi înveseliam privirile cu coastele muntoase dobrogene, cu dealurile violete ale Tulcei și Isacei. Cu tristeță priviam malurile Dunării pustii, acoperite cu stuf, unde ici și colo erau presărate bordeiele de piatră ale pichetelor și se zăreau soldații turci cu pantaloni roșii, cari de o bucată de vreme păziau cu îngrijire malurile României. La Tulcea s'a ivit un șir de corturi verzi ale unui mic lagăr cu soldați spălând rufe la mal printre o cireadă de vaci negre.

Și la Galați s'a ivit holera. Și aici vorbește toată lumea despre Laudanum și Nux vomica. Grădina publică de curind înființată e părăsită. Toți sînt parcă încurcați; vorbesc în șoapte. În vitrinele fotografiilor, lângă portretul nefrunosului prinț Carol de Hohenzolern, s'au pus portretele lui Cuza și al soției sale.

— De ce îl expuneți pe Cuza ca și mai înainte și încă în ramă de aur, desemnat în colorii?

— Dar dacă se întoarce pe neașteptate? Atunci ce? Căci Napoleon poate totul.

— Ce face Carol al vostru?

— Este ocupat mereu cu soldații. Bani n'are, bucate nu s'au făcut, mălura a stricat grîul, cînepa n'a crescut nicăiri; în sate e holera. Țeranii sărăcesc pe fiecare zi, ca o turmă de cerșitori, bătuți și înfricoșați de boieri. Despre căi ferate nici nu se vorbește. Guvernul din București jarăși sporește trupele. Acum sînt la noi șase regimente de infanterie și două de cavalerie. Se zice că Kotzebue al vostru merge să ocupe Principatele. Ziarele liberale „Trompeta“ și „Romînul“ prezic că trupele noastre vor merge să-l înlînească, că trebuie să cucerim de la voi Basarabia întregă. Solda trupelor nu s'a plătit de mult. Soldații, pe această căldură, cum vedeți, umblă în postav; haine de vară nu sînt. Multe senti-

nele amețesc. Ziarele vorbesc de eroi, „soldații din noaptea de la 11 Februarie“, de Leca și Haralambie... Iată și portretele lor în vitrine.

— Cîți abonați au ziarele?

— La „Romînul“ 2.300. Poliția ne face să ne abonăm cu sila. La „Trompeta“ sînt 600. Editorul ei, Cesar Bolliac, fost adiutant al lui Kossuth, edita înainte „Buciumul“, suprimat de Cuza. El e vestit prin aceia că, precum spun ziarele de aici, a furat pietre prețioase din Coroana Sfintului Ștefan, pe care Kossuth i-a dat-o s'o ascundă.

La 12 Iulie am pornit spre Pesta. Cu vaporul austriac „Sophie“ mergeau mulți Romîni, negustori, proprietari, pensionari din pensionul din București al lui Schewitz, cîțiva emigranți poloni, în numărul cărora fiul lui Vaclav Rzewuski, Ebn-Emir Gutapa, care a îmbrățișat odinioară în Arabia religiunea musulmană și care a fost cîntat de Mickiewicz în poemul „Faris“. Tînărul Rzewuski e acum profesor în familia unui proprietar moldovean care merge cu el la băi în Nordul Dunării. Lui i-e dor de Rusia și de multă vreme vrea să se întoarcă acolo.

Iată la stații vin pasagerii: toți sînt Greci, Turci și Lipoveni. Iată un frumos țerm muntos la stînga.

— Acesta e Carabunar, un teren de două sute desetine dăruite de Sultan poetului Lamartine, împreună cu Bedelgamar, dăruit la Liban. Cel din urmă înseamnă „casa lunii“.

— Și primește Lamartine venituri de aici?

— Și încă cîte! Toate casele din Galați se construiesc numai din piatră lamartiniană; terenul lui e administrat foarte iscusit de doctorul Reno.

Iată un mare sat tot la stînga (adecă pe malul drept turcesc al Dunării) numit Bezdărești¹ cu două mii suflete de Lipoveni, al căror hatman poartă numele de Grigorie Raznoțvetov. Pe maluri se văd basmalele roșii ale femeilor; una din ele cu poalele albastre spală rufe în Dunăre, bătîndu-le cu maiul ca și în Rusia. În cîmpii se îngălbenesc clăile de grîu secerat. La capătul satului, pe pămînt pietros, trei cai mînați de un băiețaș treieră snopii culcați la pămînt. Vaporul nostru merge pe lîngă mal. O lotcă cu un flăcău cu cămașă de stambă se grăbește să iasă de supt pupa vaporului.

¹ Este vorba de comuna Ghizdărești din jud. Constanța.

— „Vania! Dracul te dă supt Neamț?, îi strigă din stof un bătrîn gol, dar cu pălărie de paie, probabil tatăl său.

Mai departe Cernavoda, orașel pe malul turcesc, de unde vine calea ferată din Constanța. Ziduri albe de piatră. Cîmpiile presărate cu fesuri turcești, picioare desculțe, gołani zdrențuroși, printre cari se văd fețele negre ale Arabilor, două-trei uniforme albastre ale autorităților locale, o sentinelă turcească desculță, cu fes, și cu pușca pe umăr. O mașină specială cu roata în cupe neîntrerupte scoate din bărci grăunțe de grîu în sus pe malul stîncos, de unde le cară pe galerii cu roaba și le varsă direct în vagoanele acoperite, ca în hambare. Acesta e grîul care în cantitate mare merge acum din Principate prin Constanța și care a concurat în 1858 și 1860 cu piețele noastre de grîu din Sud, care n'au legături de cale ferată cu cîmpiile noastre.

Nu ni s'a dat voie să coborîm din vapor, nici la Cernavoda, nici la Silistra, unde Turcii au făcut carantine de cinsprezece zile. Ce nostimadă! Turcii se despart de Ruși prin carantine. Dar prin cine a pătruns holera în Rusia?

Malurile românești nu-s așa de frumoase ca acelea turcești — stîlcoase, înalte, păduroase. Malurile românești amintesc pe ale noastre, nisipoase, sălbatece, deșerte și sărace, — malurile Donului: nici păduri, nici stînci, nici viile satelor. De ce avea năzuințe Cuza și de ce acum Prințul Carol pronunță jurăminte solemne?

Pentru deslegarea acestei chestiuni ne adresăm mai bine unei persoane interesante, căre merge cu noi pe vaporul „Sophie“. Mărunt, uscat, cărunt, cu ochii negri, cu barbă albă à la Napoleon, cu mustăți albe, cu manta albă, ghetete galbene, cu stea pe caschetă albă, el stă serios și tăcut cît ține drumul de la Giurgiu, neieșind pe puntea vaporului și nevorbind cu nimeni. „Acesta e generalul Nicolae Golescu, fost ministru de Interne în timpul revoluției de la 1848 și fost ministru de Războiu în guvernul provisoriu de la 11 Februar până la 11 Maiu 1866, care a izgonit pe Cuza“, îmi spune pe șoptite căpitanul austriac. S'a ridicat luna. O scenă lîngă Vidin, unde a fost păcălit un Grec bogat care merge cu noi, dîndu-i-se pentru un cervoneț un tutun miserabil, pe urmă incendiu într'un sat pe malul românesc lîngă Calafat mi-au dat prilej de a face cunoștință cu d. Golescu. Am început să vorbesc cu dînsul despre lagărele noi turcești de 40.000 oameni lîngă Silistra, Rusciuc, Vidin, ale căror corturi verzi sar în

ochii tuturor călătorilor pașnici pe Dunăre, iar apoi am vorbit despre Principate în general.

Iată ce spunea d. Goleșcu :

— Principatele dunărene, aceasta-i o regiune cu un mare viitor. Fiind membru în cele două guverne revoluționare provisorii, eu, în calitate de ministru al lor, m'am încredințat că guvernele detronate n'au avut altă țintă decât să întroneze în Principate hoția și furarea banilor poporului și avutului. În 1848 pe mine și pe colegii miei ne-au luat Turcii și ne-au condamnat la cinsprezece ani la galere. O lună întreagă ne-au dus pe Dunăre cu barca. Ne-am oprit unde apa nu era mare și pescarii sîrbi ni-au dat prilej să fugim în Franța, omorînd pe ofițerul turc. Am apărut aici după războiul Crimeii. Pe principele Cuza l-am ales ca să nu ne despărțim de frații moldoveni. Cuza a fost ispravnic în Focșanii rusești și apoi în Galați : a fost ales ca principe al României, pentru că mai puțin decât alți pretendenți avea rude bogate și legături. Am greșit însă amar. Față de înălțimea tronului românesc, el a rămas un erou de toate zilele de localuri de petrecere, cum era înainte, petrecînd nopți supt sau pe mese de biliard. Acesta era cu totul altfel decât trebuia tinerei noastre Românie. El n'avea nimic sfînt ; nimeni nu-i era apropiat din niciun strat al societății. Cum schimba el pe buna, drăgălașa, cu inima de înger soție a sa cu cea dintăiu actriță, așa trecea de la complezența față de Napoleon la cea față de Austria, etc. Din pricina lui suferiau finanțele Principatelor. Pe vremea lui Știrbei și Bibescu budgetul amînduror Principatelor de la 30.000.000 de piaștri a ajuns la 40.000.000, iar Cuza l-a ridicat la 165 de milioane de piaștri (aproximativ 50 de milioane franci), din cari un șfert se întrebuița pentru armată. Și ce armată? Dacă s'ar fi gândit să facă o campanie în ultimul an al Domniei sale, nu i-ar fi servit la nimic : din 110 tunuri, numai 13 erau bune. Și tot așa mai departe. El turna tunuri în țară și la trimetea în Anglia să le găurească. Și afacerea cu mănăstirile grecești ! Cum se vede, a confiscat averea lor pe sama Statului, hotărînd să dea poporului două milioane de piaștri anual. Cele două milioane de piaștri se plătesc, dar nimeni nu afirmă că a văzut contract. Poporul asuprit de impozite de mult murmură. Miniștrii Florescu și Crețulescu au voit să încerce stabilitatea principelui. Cînd a fost el la Ems, în vara trecută, ei au pus poliția să turbure poporul la București. Mulți naivi au căzut în cursă. S'au tras focuri asupra lor. Se credea că

și opoziția va cădea în cursă; dar Rosetti, editorul „Românului“, precum și Brătianu, au priceput cursa și nu s'au înfățișat poporului. Pe noi ne-au arestat la casele noastre și ne-au trimis o lună la închisoare în aceeași cameră cu hoții. Cuza s'a întors și ne-a eliberat. La începutul Domniei lui eu am fost ministru, dar nu puteam să mă împac cu felul lui de a governa și mai ales cu risipa banilor poporului, și l-am lăsat.

— Cum s'a petrecut lovitura la 11 Februar 1866 ?

— Foarte simplu. Din noi, constituționali adevărați, s'a format mai întâiu un comitet de trei-patru persoane; s'au mai adăugat cîțiva. Unul din noi, Brătianu, cu două luni încă înainte de 11 Februar a plecat în Occident să afle părerea Curților de acolo, a miniștrilor, a presei. Prin el ne-am înțeles cu Filip de Flandra, dar el, ca Bourbon, nu era pe placul lui Napoleon. Totuși [l-am ales] după lovitură ca să arătăm mai bine Europei toate legăturile care ne legau pretutindeni și în toate. Atunci ne-am adresat Principelui Carol, mai întâiu neoficial, apoi în mod oficial. Acest superb tînăr, cu adevărat foarte bine educat nemțește, a ascultat glasul nostru. Moldovenii au voit să se despartă, alegînd pe Sturza. Ne-am împăcat cu un străin, și Principatele nu s'au despărțit, cum doria Turcia.

Cum s'a petrecut însăși lovitura, probabil știți. Ne-am adunat în casa lui Blaremburg; celor trei ofițeri li-a căzut la sorți să propuie lui Cuza renunțarea la tron și să-l aresteze.

Semnul cu batista a fost făcut de caporalul care conducea pe d-na Obrenovici (născută Catargiu) în castelul principelui, că el singur o conduce și că a intrat în apartamentele sale. Ofițerii au intrat după două oare și, spărgînd ușa, au găsit pe Cuza împreună cu d-na Obrenovici. Aceasta era soția divorțată a contelui sîrb Mihai Obrenovici. Principesa Cuza aici a aflat scandalul desonorant cu soțul arestat și mi-a spus mie: „Ce să fac? Eu am dat sfaturi principelui, dar ele nu i-au folosit la nimic“. Iscăliind pe spatele unui ofițer renunțarea pregătită, Cuza prin niciun cuvînt n'a dat să înțeleagă că se interesează de urmările loviturii: cine-l schimbă, cine va governa poporul după el. Adus la mănăstirea Cotroceni, lîngă Capitală, pe care el o luase din mîna Grecilor, a voit să mă vadă scriînd prin mine cunoscuta declarație despre intenția sa de a pleca din Principate; mi-a zis de o dată: „să-mi restituiți-punga; acolo nu-s mulți bani, dar îmi ajung la început, căci vă spun: corpul meu ssa s'a obicinuit, să mănînce mult și

bine“. De altfel cînd căpitanul Silion, la Braşov, după ce Austriecii au cerut lui Cuza să plece răpede mai departe ca să nu scandalizeze oraşul lor cu priveleştea soţiei lui mîhnite şi lîngă dînsa favorita liniştită, a început să-i spună multe adevăruri amare şi între altele i-a spus: „Domnia Voastră, Principe, sunteţi de vină că banii Principatelor au fost așa de îndrăzneţ furati, Domnia Voastră aţi dat exemplul la toate acestea“. Cuza l-a întrerupt cu cuvintele: „Nu mai criticaţi. Eu mă voiu adresa Europei: nu las așa afacerea țerii mele, care mă interesează mai mult cînd sînt mai departe de ea.“

Biată România! Interlocutorul meu vorbea despre ea aproape cu lacrămile în ochi.

— Cînd am luat în mîină frînele guvernului şi am rămas la cîrmă exact trei luni, cu groază am văzut cum se fura din Tesaur. Un lacheu moldovean, chelner la cîteva oțeluri cu cinci ani mai înainte, un anume Liebrecht (aşi auzit probabil de numele acesta), a devenit pe neaşteptate, în timpul lui Cuza, inspectorul Telegrafelor mai întăiu, şi apoi de-odată directorul Poştelor şi Telegrafelor, în fine toate afacerile Cabinetului Principelui au trecut în minile lui. Nimeni nu primia fără ajutorul lui întreprinderi sau servicii de Stat, şi iată la Liebrecht s'a văzut îndată după îmbogăţirea sa casă la Bucureşti, cu mobile din Paris, cu mătăsuri din Lyon, cu bronzuri din Londra şi capital de 4.000.000 de piaştri. L-am arestat, l-am predat parchetului şi acum la tribunal; din care cauză, mai sînt chemaţi foştii miniştri ai lui Cuza, Florescu şi Creţulescu. La venirea Principelui Carol eu am ieşit din guvernul provisoriu şi acum sînt şeful gardei naţionale a Principatelor“

Completez cuvintele d-lui Golescu cu povestirile altor Romîni.

România din vremea de acum, România Principelui Carol de Hohenzollern — îmi spuneau ei mie — vrea de acum să trăiască în pace, ridicînd starea materială a poporului, iar nu cu formarea unei armate de prisos. Ca să micşoreze greutatea budgetului Armatei, Carol vrea să deie drumul la cele şase regimente de infanterie şi două de cavalerie împreună cu dorobanţii (țerani făcînd slujba pe rînd cîteva săptămîni pe an). În locul miliţiei permanente el introduse pentru garda internă garda naţională, iar, în cazul apărării de vrăjmaşii României, un Landwehr asemănător cu cel din Prusia, așa că România, după cîteva ani, fără să se ruineze cu impozite pentru armata permanentă, va fi devenit ca în Prusia popor înarmat, iar nu „armată permanentă înarmată“. El îngrijeşte ca în

Principate să se răspîndească și cultura grîului de Novorusia, iar în munți la Telega scoaterea sării. Se vorbește că Universitatea din București i-a înaintat un proiect de a scoate aur din munții Carpați.

Țeranii plăteau în vremea lui Cuza 48 de piaștri fiecare. Acum impozitele sînt la pămînt. Deci să le mărească în paguba boierilor! Fiecare prăvălie din București plătia circa 100 de ruble impozite, și la fiecare marfă se plătește separat. Cei fără pămînt și străinii (în numărul cîrora intră 3 000 de Poloni rămași din timpul Domniei lui Cuza, ca un contingent de conspiratori împotriva Rusiei, ca ingineri hotarnici, profesori la boieri, telegrafisti, șefi de gară, etc.) plătesc totuși impozit prestație cinsprezece piaștri. Și cum să nu se ieie de la „călătorii drumurilor străine“, se gîndesc acum Romîni.

Am văzut pe Prințul Carol. E un student neamț, înalt, blond, mai de grabă decît ofițer, de și el are a face cu paradele de-o-camdată. Favoriți mari încunjoară fața Hohenzollernului român. În loc de douăzeci și patru de feluri de bucate, ca la masa lui Cuza, el face să se gătească numai șase. „Ce face prințul vostru?“ „Face mereu economii“, mi se răspunde pretutindeni la București. Jumătate din fetele romînce sînt amoresate de el. Multe la trecerea lui îi aruncă flori — nu rare ori cu numele lor. Se vorbește că el visează o Rusoaică frumoasă din depărtare.

Am plecat mai departe la Pesta chiar pe același vapor „Izlaia“, pe care în haine civile și cu ochelari mari verzi, în clasa a II-a, cu geamantanul în mîină, a venit în satul Turnu-Severin Prințul Carol ca să guverneze. Iată și blonda bucătăreasă a vaporului „Amalchen“, căreia i-a dat la plecare un sfanț. „Îmi pare rău că nu l-am felicitat, cînd a plecat de pe vaporul meu“, îmi spunea căpitanul. „Îl feliciți la iarnă, cînd o merge înapoi“, îl întrerupse un Grec din Constantinopol, negustor din Giurgiu, blăstămînd pe Romîni din pricina impozitelor.

Anton Oprescu.

BASARAB

în „A csiki székely Krónika“.

Adunînd din diferite cărți și reviste date vechi despre Făgăraș, am răsfoit și „A csiki székely Krónika“, publicată de dr. Ludovic Szádeczky, membru al Academiei maghiare, în Budapesta, la 1905.

La sfîrșitul acestei cronici latinești se spune că a fost scrisă

la 1533 și copiată la 1695 și la 1796. În 1797 a fost tradusă pe ungurește și prevăzută cu comentarii și cu note.

La pagina 128 citim: „Inter filias nominari mererentur: Sigismundus, qui Basaradi uxorem pulchram creaturam Transalpinensium Blacorum Vayvodae adamaverat, verum Tamás Deák illo tempore Vayvode palam denunciari jussit se Valachum Barbarae e ferali ergastulo extracturum“.

La pagina 164 e tradus astfel (în traducerea de la 1797): „A fiak közt említést érdemlenek Sigmond, a'ki az Oláhországi vayda, Bazarád felesgít szereté.—De Tamás Deák az akkori vajda nyilván megízené, hogy az Oláhot a vadhelyekből szakállánál fogva kihuzza“, iar în notă se comentează așa: „Ez itt igen egybezavarva van eléadva. Lásd Bonfiniust a 320—dik lapon. Elsöbben ez előtt a'szó előtt: „De Tamás“ héjja vagy on a kézíráswak. Másodszor deákul is rosszul van írva: Le Walachum Barbaro e ferali ergastulo extracturum“. Mert Bonfinius szerént a'király szava sa' Tamás deák izenete e volt: „Se demissa barba Valachum e feralibus lustris extracturum“. En nékem most nem célom ezt á' történetet előadni. De azd nem állhatom, hogy meg ne jegyezzem, hogy ez 1330-bell dolog. Masodszor, hogy a'szegény Bazarádnak ekkor elébb igen rosszul volt dolga. Sándor István a'feleségít szerette sa' vajda, Tamás nagy ellensége volt, mert az egész háboru tüzének az a' Vayda volt a' fuvója. És végre Károly adta meg ártatlanul az árrát“.

Traduc, pentru o bună înțelegere, textul maghiar: „Intre fii merită să fie amintit Sigismund, care iubia pe soția lui Basarab, Voevodul din Țara Valahilor (Muntenia). Tamás Deák (magistrul Tămaș) însă, Voevodul de atunci, a dat pe față de știre că pe Valah îl va scoate de barbă din locurile cele sălbatice“, iar în notă se spune: „Aceasta aici e predată foarte confus. Vezi Bonfinius, pagina 320. Înainte de toate, înaintea cuvântului „Însă Tămaș“ manuscriptul are un defect. În locul al doilea e și rău scris latinește: „Se Walachum Barbaro e ferali ergastulo extracturum“. Pentru că după Bonfinius cuvântul regelui și înștiințarea magistrului Toma a fost așa: „Se demissa barba Valachum e feralibus lustris extracturum“.

Nu mi-e acum scopul să explic această istorie. Dar nu mă pot opri să nu însemn că aceasta e o afacere din 1330. În locul al doilea, că înainte de acea afacerea sârmanului Basarab a

stat foarte rău. Ștefan Sándor a iubit pe soția lui și Voevodul Toma i-a fost un mare dușman, pentru că Voevodul a fost urzitorul focului întregului războiu. Și, în sfârșit, regele Carol a plătit, nevinovat, prețul*.

Causa războiului lui Carol Robert contra lui Basarab a fost, după această cronică, dragostea unui Săcuiu față de soția lui Basarab. Așa dar ni-am avut și noi războiul nostru troian.

Pr. Octavian Popa.

Încă un călător în țerile noastre

În rarissima carte *Ricordi di un viaggio in Oriente di monsignor Francesco Nardi, publicati per le felici nozze del conte Cesare Meniconi Bracceschi, Guardia nobile di Sua Santità, colla contessa Maddalena Savorgnan di Brazzà* (Roma 1866), se dă ziarul de călătorie al prelatului Francesco Nardi, începînd cu sosirea la Pesta în ziua de 4 Septembrie 1852 (mai fusese acolo, o spune însuși, și la 1836). Merge pe Dunăre cu princessa Voronțov, soția guvernatorului Caucasului, și cu generalii Fonton și Potocki: ea pleacă la Brăila spre Crimeia. Pe la Orșova se văd „cerdacele“ grănicerilor de pază. Se descrie „Orșova turcească“, adică insula Adacalè. Cu acest prilej se vorbește de visita acolo a Împăratului Francisc-Iosif, întovărășit de Domnul muntean. Nu lipsește un pasagiu despre Podul lui Traian. Severin ar fi „un general al lui Constantin-cel-Mare“ (p. 26). Și se adaugă: „poate că Severin n'a fost decît restauratorul vechii zidiri“.

Acuma vine rîndul să se vorbească de Romîni, de „Valahi“. Reproduc cele cîteva rînduri care-i privesc:

„Țara mi-a părut șeasă și foarte roditoare; nația e, cum toți știu, o ramură a marelui trunchiu latin, dar desfăcut de atîtea veacuri, și aproape stîrpit (*inaridito*) între nații străine. Romînul are fața măslinie (*olivastra*), ochii foarte vioi și poartă limpede semnul formelor latine; ba la femeile din popor afli o minunată asemănare cu Transteverineie. Limba e și ea mai toată latină, și rădăcinile slave nu ajung la o cincime. Dar aici se oprește asemănarea; lungă și aspra sclăvie și sărăcie a șters la Romîn o mare parte din acele nobile instincte ale legionarilor lui Traian. Și aceea scîrboasă (*schifosa*) și prea miserabilă sărăcie! Boierii (*i signori*) au case tolerabile, dar țeranii sau locuiesc în bordeie de noroiu și

paie, sau trăiesc supt pământ ca iepurii de casă. Văzind cum iese fumul din pământ, bănuiam vre-o exploatație de pucioasă (*solfatară*), dar, apropiindu-mă, am văzut o gaură, că n'aș putea să-i spun ușă, prin care înfrînd, sau, mai curînd, coborîndu-mă, găsiu o largă odaie luminată de o deschizătură oarecare, și neagră toată de fum, care, plecînd de la vatra pusă în mijloc, nu ușor își găsia jegiuita ieșire. Era ceasul de prînz și pe un taler (*tagliere*) larg fumega *mămăliga*, adecă polenta noastră, de care, iarăși, Românul își aduce aminte. Acea odaie subterană era bucătărie, grajd, grînar și cameră de odihnă. Așa, sau cam așa, am văzut lucrurile în toate locurile Valahiei unde s'a oprit vasul" (pp. 25-6).

La Vidin călătorul află mai mult farmec în priveliștea minaretelor decît chiar în arhitectura Italiei sale: e de învățat acolo; e „un stil mai sprinten (*leggiadro*) decît al nostru". În față iată priveliștea, puțin simpatică, a Calafatului: „Calafatul e un tîrg mare, în care toți și-au înfipt casele unde li-a plăcut (*dove loro talentò*), așa încît și se înfățișează o masă în desordine (*scompiagliata*) și confusă de edificii, fără piețe și împărțiri (*contrade*). Magasiile cuprinzătoare aleargă de-a lungul malului, și se continuă cu lazaretul. Dar comerțul e foarte vioiu (*operosissimo*), pentru că de acolo prin Craiova și Slatina merg mărfurile la București; însă adevăratul port al Bucureștilor e Giurgiu și portul a toată Valahia e Brăila." Urmează considerații asupra acțiunilor militare, în acest războiu al Crimeii, pe care le-a făcut Omer-Pașa.

La Giurgiu, conflict cu căpitanul unui vas (*trabaccolo*) grec, cu care s'a ciocnit vaporul. Românii ieau partea Grecilor. Numai bandiera rusească și prezența principesei Voronțov aduc potolirea gîlcevii. „Am stat la Giurgiu două ceasuri. E o biată țară distrusă și refăcută cel puțin de șase ori într'un veac, pentru că și ea e disputată cu stăruință între cei doi stăpîni ai Orientului. [Orașul] are o mare stradă murdară (*sudicia*), case joase, dar de zid, și o biată biserică de arhitectură mongolă" — moștenire de la Ruși, cari transformaseră o moschee —; „în sfîrșit negoț, și alta nimic".

În ce privește Oltenița, „ea nu are decît o casă a carantinei, și vastul cîmp care o încunjură e des înecat de rîu, care lasă, spre marea pagubă a locurilor vecine, ape stagnante și stricate." Omer-Pașa e lăudat pentru că, după cunoscuta bătălie, a plecat de aici.

În traiectul prin Dobrogea se pomenește de diligența, apoi suprimată, care ducea de la Rasova la Chiustenge și se arată nece-

șitatea unui canal, indicându-se și care ar trebui să-i fie linia (pp. 28-9).

Descriind aspectul Dunării în aceste părți, se ajunge la înfățișarea Brăilei. Asistăm la ceremonia primirii oaspeților ruși în trecere: „Pe mal sta înșirată frumoasa trupă munteană, și musica ei cânta imnul rusesc; apoi ofițerii veniră pe bord să salute pe princesă. Erau îmbrăcați franțuzește și purtau stema crucii muntene cu semiluna și steaua turcească (?!), ciudată și stranie legătură a semnelor a două religii atât de deosebite.“

Anume „ca să viziteze pușintel interiorul Valahiei“, Monseniorul italian iea pe uscat calea spre Galați.

Iată în ce fel îi apare lui țara: „Partea în adevăr pitorescă e cea de la munte, și toți într'un glas asigură că sînt foarte frumoase povârnișurile Carpaților, cu ale lor coaste împădurite, cu ale lor două sute de mănăstiri bogate și primitoare, adăpost al călătorului și al săracului, cu ale lor porturi naționale întregi și vechile și sacrele tradiții. În schimb, valea e monotonă, și nu ți se presintă nimic decît un bielsug într'adevăr uimitor. Arta a făcut foarte puțin, dar natura a vărsat abundent comorile ei, și din acel pămînt întunecat sau roșietec vezi crescînd dîrze și dese grîiele care hrănesc afită lume. Cînd străbăteam acele cîmpii, era pe ele încă porumbul, și pe înaltul cotor sta întreit, ba chiar împătrit, rodul pe ogoare abia brăzdate și fără nicio împrejmuire.“

La Brăila însăși, „nu era de văzut nimic decît întinderi (*contrade*) largi și noroioase de case joase și de un aspect umil, și niciun monument, niciun edificiu, în sfîrșit nimic decît negoț.“

De aici cu un Venețian, pe care prelatul l-a sfătuit să lase pentru comerț „școlile latine“, se pornește într' „unul din acele fatale care valahe (căci nu se pot spune trăsuri), care torturează și sfarmă (*scassinano*) membrele“. Vizitiul e evreu. Călătorul nu știe, atît sînt de rele drumurile, dacă trebuie sau ba să le prefere celor ungurești și chiar — cît s'a schimbat de atunci! — suedese (p. 31). Bine măcar că se poate merge pe alături, „pe cînd în Suedia nu-ți dau voie stîncile și în Ungaria dese ogoare“. Prin „Viserskoi“ (*sic*) și Mărtinești, se ajunge, de bine, de rău, la Siretiu.

La granița moldovenească, *brutta burla*. Lipsia pe pașapoarte pecetea de la Brăila. Dar se nemerește că ofițerul era... Venețian. Cedează „iubirii pentru patrie“ și, în dialect, dorește compatrioților drum bun. „Dacă nu mă înșeală memoria, îl chema Del Re.“

Galații apar prosperi : „Pe cît Brăila are aspectul de decadentă, pe atît de înfloritori și în creștere sînt Galații. Goale sînt străzile orașului muntean, foarte frecventate cele din orașul moldovean, în ciuda glodului care nu-și are părechea și în care se cufundă oameni și vite. S'a încercat a se drege, acoperind străzile cu niște fatale alcătuirii de scînduri (*assiti di panconi*), care la început au fost de folos, dar apoi, desfăcute și putrede (*sconnessi e fracidi*), au făcut drumul mai desastros și plin de primejdii“. Se începe însă un pavagiu de piatră.

„Minunată e pe acele străzi rîvna (*fervor*) a negoațelor, și la fiecare clipă ea se dovedește în sunetul celor mai deosebite graiuri, în harnica alergare a oamenilor în treabă, în acele lungi procesii de care, în multe case în lucru sau abia sfîrșite, în vastele magasii care tot ieau locul săracelor bordeie de lemn din orașul de jos, în consulatele tuturor Puterilor, în societățile de comerț și în apropiata Dunăre, care-ți dă icoana unui mare port. Am observat aproape orice bandieră, dar mai ales cea munteană, cea grecească, cea englesă, cea austriacă, cea sardă, cea austriacă și cea rusească. Am rămas uimit văzînd cum mica Sardinie biruie în aceste locuri marea Francie. Exportul e de grîne de orice fel; importul de orice fel de manufacturi.

Orașul, cum spuneam, e împărțit în cel de jos și cel de sus; pentru comerț se preferă primul, pentru locuințele mai sănătoase și mai întărite cel de al doilea. Unul e simțitor depărtat de celalt, dar intervalul se tot restrînge prin clădiri noi, de oare ce Galații, cari acum treizeci de ani avea 7.000 de locuitori, numără acum 40.000“.

Dar otelul Venețianului *Sior Antonio* are șoareci și în mindire, și afară se aud cîni, pui și porcul, „locuitor obișnuit al oricărei case muntene sau moldovenești“.

E și un teatru, dar „ca al lui Thespis în vechea Grecie“. „O colibă sau, mai bine zis, un încunjur de scînduri goale (*tavole greggie*), cu *stuoie* jos pe pămîntul gol și, ca plafonul, pînze de corabie. Pe acele *stuoie* erau la intervale notabile *scanni* și pe acestea, bătute în cuie, scînduri (*assi*), așa cum le dă fierăstrăul, care, plecîndu-se și ridicîndu-se la orice așezare sau ridicare a spectatorilor, formau un sistem de echilibru foarte complicat. Nu era cortină, și scena, tot deschisă, înfățișa un obiect întunecat, care trebuia să fie un munte scîldat de mare. Oribilii cîntăreți

pretindeau că ni dau *Furioso* al lui Donizetti " Mergeau la... Erivan.

Se laudă „eleganta și frumoasa“ nouă biserică a catolicilor, din orașul de sus. „E rotundă, cupola sprijinită pe mărețe coloane, absida, simplă, împodobită cu pictură bună, puține, dar grațioase ornamentele, și o aleasă curățenie, cu totul neobișnuită în această țară. Misiunea e ținută de părinți conventuali poloni.“

Se va lua un vas al Lloydului, societate despre care se vorbește cu laude. Echipagiul de pe „Schild“, cu căpitanul Anderlich, e mai mult venețian.

La plecare, când se văd, când dispar „casele împrăștiate ale orașului împoporat și bogat, dar nu frumos“. Se trece de gura Prutului. Apare Reni, „cheia Basarabiei“, apoi păpurișul fără margineni.

Se descriu pe larg, și cu elemente de arheologie, gurile Dunării. Cu interes se cercetează care e viitorul singurului braț navigabil: al Sulinei. Se dau lămuriri tehnice cu privire la mașina de curățit rusească, care lucrează atât de rău, încât se poate bănui intenția Rușilor de a depărta comerțul din aceste locuri.

Isaccea se pomeneste numai. La Tulcea se ieau noi călători, bulgari și turci. Pe vas călugărițe bulgăroaice în drum spre Ierusalim, soldați turci cari merg la Constantinopol, Greci și doi bieți derviși. În Dobrogea vecină „deșerturi fără locuințe, fără copaci, fără alt semn de viață decît dese ierburi de baltă și papura bătută de vînt... Rari colibe ale Cazacilor, păzitori ai malului sfîng, dintre cari cîte unul cu istorica luntre trecea de strajă înaintea ușii aceluï bordeiu, iar alții stăteau degeaba, lăsîndu-și luntrele cu botul înfipt în găurile vre-unei bănci, la răsăritul colibei.“

Nu se uită, în aceste locuri, nici Ovidiu, al cărui exil e fixat la Chiustenge, pe cînd un Portughes ar fi descoperit că era Napolitan (?) (p. 39).

La Sulina, vase oprite de puțina adîncime a apelor și de lipsa vîntului, și „cîte o lună, două“. „Orașul“ cuprinde un far și „o construcție militară rusească joasă“; aproape luntrea de pază cu steag rusec. Operația trecerii e prezentată cu aceleași amănunte de om priceput la navigație.

Vorbindu-se de Marea Neagră, cu amănunte savante, se menționează numele românesc al vîntului de Nord, Crivățul, *il Grivetz*.

Descrierea Varnei, a Constantinopolului sînt deosebit de pitorești și cu totul vioaie, cu aspectul, bine prins, al tuturor raselor. E printre ce a dat mai bun literatura de călători în Orientul european.

De tot frumoasă e și presintarea ceremoniei curban-bairamului. Și un portret, foarte reușit, al tânărului Sultan: stă în loc „zece minute“ ca să se informeze cu privire la un soldat care a căzut. Și presintarea inscripțiilor occidentale de la cele Șapte Turnuri (Venețienii din 1714, prizonierul din 1695: „Deus solus cum me“, versiuni franceze, Eszterházy la 1697-8, un Venețian și un German din 1600).

N. Iorga.

Balaciu și Bălăceni

Dacă pornești pe calea ferată din Costești spre Turnul-Măgurele după aproape o oră de drum, trenul se oprește într-o gară mică și singuratecă, pe a cărei brfu se cetește Balaciu. De aici la patru kilometri spre Apus, răsturnate pe malurile râulețului Burdea, odihnesc pușinele case ale satului cu același nume. Așezat în lungul văii, prin care trece lenevoasă apa Burzii, satul Balaciu este spintecat de-a lungul de două șosele largi, cu șanțuri adânci și bine ținute, care duc, una la București, și alta la Pitești. Cea d'întăiu, vechiul drum de poștă, înainte vreme singura doar lega capitala Olteniei cu Bucureștii. Cea de-a doua, spre Dunăre, ducea drept și fără grijă la „îrgul Giurgiului“. Aici, la întâlnirea lor, în prima jumătate a secolului trecut, Balaciu era satul de cinste și de mare vază. Și, dacă astăzi nevoia și grija au îmbătrînit sărăcuțele case din sat, printre ele și miezul satului, biserica jupuită și înfrîntă de vreme și cele două-trei ziduri dărîmate de peste drum spun cunoscătorului că aici a fost leagănul bătrînei familii a Bălăcenilor. În mijlocul sărăciei de azi, singure doar mai povestesc de cinstea și îndestularea vremurilor lui Aga Constandin Bălăceanu.

*

Strîns legat de familia Bălăcenilor, numele satului, ca și începutul lui, se pierd în primele timpuri de înjghebare românească. Istoria însă nu ni spune nimic până la 1400. Singură doar o poemă populară sîrbească, „Nunta lui Dușan“¹ (Caragici, *Piesme*, II, p. 151), pomenește—dacă e să credem pe Hasdeu—pe un oarecare *Bălăcico* sau Basarabă, ce ar fi luptat contra

¹ *Magnum Etymologicum Romaniae*, adaus la col. 2927.

lui Millutin, Voevodul Sîrbilor, trimis¹ de către Bărbat-Vodă să răsbune „Domnița alungată cu rușine“. Pe acest Bălăcico, care — zice balada — moare în luptă omorît de Miloș, Hasdeu și d. Ghibănescu îl socotesc ca primul Bălăcean cunoscut, cneazul Bălăcico, stăpînitor de pămînturi pe locurile acestuia trăind pe la 1250 și avînd legat de numele lui numele satului. De și existența lui nu o mărturisește decît balada sîrbească, totuși — zice Hasdeu — „el este învederat Românul Bălăciu“². De altfel „acest nume, Bălăciu, ne faim pînă o singură dată în litera poporană sîrbă, iar în cea bulgară niciodată“³.

Cuvîntul Balaciu ar avea după Hasdeu o origine adiectivală: băl-blond, adăugîndu-i-se sufixul -aciu, ca și la sfîngaciu; presupunîndu-l și o formă adiectivală feminină *bălăce*, ar da *bălăcița*, de unde numele unui sat Bălăcița în jud. Mehedinți. Ca nume personal se întîlnește doar la Macedo-Romîni (I. Caragian). Numele propriu Balaci sau Balaciu (s'a zis Balaci după noua ortografie, și fiindcă s'a socotit ca nume de sat, la plural, nu la singular cu *u* în urmă) îl mai poartă încă vre-o trei sate: unul în Vlcea și două în Ialomița. De altfel aceeași origine are și cuvîntul Bălăcești, numele a două sate: unul în Vlcea și altul în Argeș.

Oricare ar fi însă origine cuvîntului, lucrul principal, dînd crezare baladei sîrbești, e că a existat un cneaz Bălăcico, pe la 1250 și că acesta e primul membru cunoscut al familiei Bălăcenilor. Cum a putut însă căpăta satul numele Bălăciu din Bălăcico, nu se aduce niciun argument. Dacă satul și-a luat în adevăr numele de la acest cneaz, urma să-i zică mai degrabă Bălăcești, nu Bălăciu. S'ar putea presupune mai curînd că acest cneaz și-a luat numele de la Bălăciu, înțelegînd pe Bălăcico din Bălăciu. Totuși o lămurire definitivă nu s'ar putea da în acest sens, lipsind cu desăvîrșire un testimoniu istoric care să hotărască și existența personajului legendar Bălăcico. Destul că, dacă în adevăr a existat cîndva un cneaz Bălăcico, neapărat că trebuia să existe și un sat sau un loc care să aibă o strînsă legătură cu acest nume și care să justifice existența sa-

¹ Poema ar spune că ieia cu el 600 de Olteni.

² *Ibid.*, col. 2981.

³ *Ibid.*

tului Bălaciului din timpul lui Mircea-Vodă. Că acest sat, din cele patru cîte sînt în țară, e neîndoios cel din Teleorman, lămurеște perfect faptul că aici a fost leagănul familiei Bălăcenilor și că aici se pomeneesc cei dintăiu Bălăceni.

Mai tărziu, cu vre-o sută și mai bine de ani, printre căpeteniile oștrilor lui „Mircea Vodă Cozianul“ e și un oarecare Constantin Bălăceanu sau din Bălaciul, care luptă alături de el pe la 1387. Acesta e cel d'intăiu Bălăcean de care vorbește vre-un izvor istoric¹. Tot atunci, pe la 1392, un istoric ragusan, Luccari, zice: „Paisit tornò în Europa, ripassò il Danubio alla città di Severino, opera di Severo imperadore, et fece giornata campale con rè Mirce, sotto la città di Chraglievo, e vi fu mezzo rotto. Marco Chraglievich, figliolo di Vucascin Margnacicich ch'haveva seguitato il Turco, fu morto a caso da Ratko Valako, el il suo corpo messo sopra un cavallo... fu portato a sepelire in monasterio di Bullacciani“.

Prin urmare iată că acest istoric străin pomenește numele familiei Bălăcenilor, care pe acea vreme trebuia să fie printre cele mai neînsemnate. / Central University Library Cluj

Satul Bălaciul fiind locul de baștină al acestei familii, merită să-i vedem importanța în fiecare secol, urmărind firul genealogic al familiei bălăcenești până la 1690, cînd moare în luptă Aga Constantin Bălăceanu, cel ce nutrise gîdul de a face din satul domeniilor sale un loc mai de frunte al țării. În fiecare secol, și aproape supt fiecare Domn, găsim hrisoave domnești în care, alături de numele Bălăcenilor, înfălmim și numele satului lor, Bălaciul. Cele mai multe hrisoave însă sînt dovezi de cumpărare de pămînturi în jurul satului Bălaciul. Ținuturile peste care stăpîneau Bălăcenii pe vremea lui Șerban Cantacuzino începeau cam de de-asupra Turnului-Măgurele până supt dealurile Costeștilor, cuprinzînd aproape tot județul Teleorman de azi.

Constantin Bălăceanu, căpetenie în oștirea lui „Mircea-Vodă Cozianul“, avu un fecior, Dragomir, despre care nu știm nimic, și acesta pe un oarecare Gaiacu. Fiul lui Gaiacu fu unul cu numele Nedelcu, căsătorit cu o oarecare Ana, cu care zidește în București la 7000 (1492) biserica Sf. Gheorghe Vechiu. Nedelcu

¹ Arborele genealogic ce se află în colecția St. D. Grecianu, în legătură cu Gherasim, episcopul Buzăului, care era după mamă Bălăceanu, pomenește pe Constantin, căpetenie a oștirii lui Mircea-Vodă, ca primul Bălăcean.

avu ca fiu pe Moșu, care la rîndu-i n'avu decît o fiică, Pria (?), măritată cu „Stanciul de la Poienari“¹. De la acest Moșu, genealogia sare la un nepot al său, Spata Spătarul, căruia, printr'un hrisov de la 9 Februar 1532, „Vlad Voevod“ îi dă moșia din Balaciu. Nu știu de ce Șt. Grecianu² arată pe acest Spata ca fiu al lui Moșu, cînd hrisovul citat mai sus spune că el n'a avut decît o singură fiică.

Pe acest Spata Bălăceanu rînd pe rînd îl arată hrisoavele în ranguri boierești, până la cele mai mari. A fost căsătorit cu Maria, „călugărița cea bătrînă Bălăceanca“, a cărei familie nu se cunoaște și cu care avu mai mulți copii: Mihai Clucerul, Dumitrașco Postelnicul, Ancuța, Badea și Dragomir. Despre Mihai, Dumitrașco și Ancuța se știe prea puțin, iar cei doi din urmă, Badea și Dragomir, au rosturi foarte mari în dregătoriile țerii. Badea e mai puțin însemnat decît Dragomir; se zice despre el că a fost Spătar și căpetenie de oștire. Într'un hrisov din 12 Iunie 1584³, dat de „Pătru-Vodă sin Pătrașcu Voevod, vnuc Radu Voevod“ către Stan, se pomenește și Badea Bălăceanu ca Păharnic. Acest Badea avu trei feciori: Badea, Barbu și Constantin, despre cari nu se știe aproape nimic. Pe Badea îl pomenește doar un document de la 30 Maiu 1628⁴ ca frate cu Barbu Postelnicul, fii ai lui „Badea Logofătul ot Balaci“. Barbu moare la 10 Septembrie 1634, supl Matei Vodă, în războiul dintre Turci și Poloni la Camenița.

În tot acest timp, din pricină că boierii Bălăceni, ocupînd situații mari în dregătoriile țerii, stăteau mai mult pe lîngă Domn, în Capitală, Logofătul Dragomir, cumpărînd întinse sînături în jurul satului Balaci, stă mai mult la țară, dînd loc fiilor săi în slujbe. Toate aceste pămînturi le cumpără cu hrisovul din Octombre 1569⁵, dat de „Alexandru Voevod sin Mircea Voevod, vnuc Mihnea Voevod“, pe care-l reproduc după Șt. Grecianu ca să se vadă pe de o parte proprietatea Logofătului Dragomir, iar pe de altă parte învecinările satului Balaci:

„Către Dragomir Logofătul și cu feciorii lui, cîji Dum-

¹ Hrisovul lui Mihnea Voevod și Alexandru Voevod din 1-11 Februar 1531.

² Șt. Grecianu, *Genealogiile familiilor boierești*, I, p. 190.

³ Arch. St., Episc. Rîmnic, pach 59, doc. 5.

⁴ Arch. St., Cond. Brîncov., fol. 963 roșu, 785 negru.

⁵ Acest hrisov e acum în stăpîntrea d-lui Bălăceanu din Stolnicii.

nezeu îi va da, ca să fie lui moșie la Bălaci, partea Deadiului toată, dintr'o funie care se chiamă Hodobanțul jumătate. Și altă funie Pudregasca oricâtă se va alege, partea Diadiului, însă iar jumătate, pentru că au cumpărat Dragomir Logofătul de la Deadiul drept 450 de aspri și-au vîndut Deadiul de a lui bună vote.

„Și iar să fie lui Dragomir cu feciorii lui moșie la Balaci, din cealaltă jumătate de funie Hodobanțul și din Pudregasca, oricît au rămas la feciorii lui Hobaltul, însă partea lui Drăgoi și a Radului și a Fierăi, feciorii lui Neagoe, toată, oricîtă se va alege ale lor părți dintr'amîndouă funiile, pentru că le-au cumpărat Dragomir de la Drăgoi și de la Radu și de la Fiera Șchiopul drept 120 de aspri gata.

„Și iar să fie lui Dragomir Logofătul moșie la Bălaci partea feciorilor lui Dobrin toată, oricîtă se va alege, și din cîmp și din sîltște și de pretulîndinea, pentru că au cumpărat Dragomir Logofătul de la feciorii lui Dobrin, de la Șerban și de la Manea drept 400 de aspri turcești.

„Și iar să fie lui Dragomir Logofătul moșie la Bălaci, loc în sîltște, partea lui Ignat toată, oricît se va alege, cu casele și cu grădina și cu pometul și cu viile, pentru că au cumpărat Dragomir Logofătul de la Ignat drept 250 de aspri turcești. Însă feciorii Neagului și feciorii lui Dobrin, ce sînt mai sus ziși pe anume, și Ignat ei au fost slugi Domniei Mele la ceata armașilor și au rămas a Domniei Mele bir de curte, unul cite 250 de aspri turcești; ei n'au avut de unde să dea de la dînșii să-și plătească birul lor nicicum, de sărăcie și lipsă, ci și-au vîndut toate ale lor moșii lui Dragomir Logofătul, dinaintea Domniei Mele și dinaintea tuturor megiașilor. Și acei bani de birurile de curte i-au dat Dragomir Logofătul în mîna lui Ivașco Vel Stolnic i Tăuraș Logofătul, care au fost birari de curte, de au plătit pe mai sus numiții oameni de-ale lor biruri de curte.

„Și iar să fie lui Dragomir Logofătul moșie la Balaci din partea Tihului, un pămînt de 30 de pași, la drumul moșii, la hotar, pentru că l-au cumpărat Dragomir Logofătul drept 45 de aspri turcești.

„Și iar să fie lui Dragomir Logofătul și din Gagulești două pămînturi de către 30 de pași, însă unul din drumul Sîtișeștilor până la zăgaz și alt pămînt din zăgaz până în drumușor, pentru că le-au cumpărat Dragomir Logofătul de la Tihul drept 200 de aspri turcești.

„Și iar să fie lui Dragomir Logofătul un pămînt din vâlceaia lui Tatul spre drumul Zămbreștilor de 60 de pași, pentru că l-au cumpărat drept 60 de aspri turcești.

„Și iar să fie lui Dragomir Logofătul un pămînt la Bălaci de treizeci de pași la vâlceaia Bujorului, pentru că l-au cumpărat de la Sufilă drept 60 de aspri turcești.

„Și iar să fie lui Dragomir Logofătul moșie la Stoilești din partea Colțu drept 50 de aspri turcești.

„Și iar au cumpărat Dragomir Logofătul moșie la Stoilești de la Cracea douăzeci de pași, drept 20 de aspri.

„Și iar au cumpărat Dragomir Logofătul moșie la Stoilești de la Borda treizeci de pași, drept 30 de aspri.

„Iar după aceea să fie lui Dragomir Logofătul, cu frații lui (de moșie) Liică și Bunilă, moșie la Gagulești și la Tină și la Cru-cișoara, partea Anii toată, de pretutindinea; însă din Brugleșițe, de lângă satul cel bătrîn Gagulești, până în Bucov, la hotarul cel bătrîn, pentru că au cumpărat Dragomir Logofătul împreună cu frații lui, de la Ana drept 500 de aspri turcești.

„Drept aceasta am dat Domnia Mea ca să fie lui de moșie și ohavnică lui și feciorilor lui și de către nimeni să nu se clă-tească, după zisa Domniei Mele.“ (Urmează numele boierilor martori ai Divanului.)

Logofătul Dragomir avu doi feciori: pe Badea și pe Moșu, despre cari nu știm aproape nimic. Urmașii lor fiind femei și căsătorindu-se în alte familii boierești, s'au înstrăinat și s'au de-părțat de trupul familiei bălăcenești. N'au rămas pe ținuturile din Bălaciu decât urmașii lui Constantin, feciorul lui Badea Logofătul, fratele lui Dragomir Logofătul. Aceștia împart neamul Bălăce-nilor în două ramuri mari: una care începe cu Badea Bălăceanu și merge până în veacul al XVIII-lea, sfârșindu-se cu cele trei Bălăcence, fiicele lui Ion „groful“ Bălăceanu, și alta care începe cu Pătrașcu și se continuă și astăzi.

Constantin Bălăceanu, nepotul de frate al Logofătului Dra-gomir, împarte moșia sa între cei doi fiți ai săi, Badea și Pă-trașcu. Celui d'întăiu îi revine și satul Balaciu, și cu acesta se continuă ramura ce ține în stăpînire satul și din care iese Aga Constantin Bălăceanu.

Feciorul lui Constantin, Badea Bălăceanu, este unul din cei mai însemnați boieri Bălăceni. Pus în dregătoriile cele mai mari ale țerii, el duce cu cinste până la capăt misiunea sa: Matei-Vodă Basarab, în cearta cu Vasile Lupu, îl trimite să ceară ajutor lui Rákóczy, Craiul Ardealului; Constantin Basarab îl trimete, „pe cînd era numai căpitan“¹, cu o scrisoare la Ștefan-Vodă, Domnul Moldovei, să ceară „slobozania“ lui Toma și Iordachi Cantacu-

¹ Ion Neculcea, în *Letopisițe*, II, p. 207.

zino¹; Duca-Vodă îl face Mare Vornic, și Șerban Cantacuzino îl trimete să puie în Scaunul Moldovei pe Duca-Vodă². Cutezător în lupte³, viteaz, de și cronicarul îi zice „hoj rău“⁴, Badea Bălăceanu e totuși boierul de cinste și de pildă al tuturor Domnilor pe cari i-a slujit. Legătura-i de strînsă prietenie și devotament o face el Cantacuzineșilor, „de cari multă milă a avut“⁵, și cu cari își înrudește familia mai târziu.

De și aproape toată viața a fost pe drumurile luptelor și cu grijile țerii, totuși se gîndia adesea și la satul mîde-și avea pămîntul. Se hotărîse chiar să-l împodobească, făcînd o biserică mare și frumoasă, dar dese schimbări de Domni și neliniștile luptelor îl împiedecă să-și poată împlăti dorința. Totuși, mai târziu, feciorul și urmașul cinstei sale, Constantin, cu gînduri mari, puse să se înalțe în Balaciu biserică mare și palat încăpător.

La moartea tatălui său, Constantin începuse să urce scara boierilor. Astfel de la 1665 până la 1679, în timpul Domniei lui Leon-Vodă, Antonie-Vodă, Grigore Ghica și Duca-Vodă, îl vedem făcînd parte din Divanul țerii. La 1677 ajunge Postelnic, și puțin mai târziu Agă. La 1685, Ianuar 8⁶, un act îi pomenește ca Vel Agă și cu acest titlu rămîne până la moarte.

Legătura de credință pe care o făcuse Badea Cantacuzineșilor o întărește cu multă loialitate Constantin Bălăceanu. La moartea tatălui lui, Șerban Cantacuzino arată deosebită dragosie boierului tînăr Constantin, cărui îi dă de soție pe fiica sa Maria. Această alianță sfințește pentru totdeauna devotamentul căruia Constantin îi rămîne credincios până la moarte.

După asediul Vienei (1683), la care iea parte și Constantin Bălăceanu, Șerban Cantacuzino, spre a întări prietenia cu Casa de Austria îl trimete cu patru boieri în acest scop la Leopold I-*iu*. Constantin pleacă la 2 Octombrie 1688 spre Viena, ducînd scrisorile de îndatorire ale socrului său. Pe drum însă cum trecuseră în Ardeal, prinde vestea că a murit Șerban Can-

¹ Constantin Căpitanul Filipescu, *Ist. Domn. Țerii Rom.*, ed. N. Iorga, pp. 131-2.

² *Ibid.*, p. 196.

³ N. Iorga, *Studii și Documente*, IX, p. 157.

⁴ Constantin Căpitanul Filipescu, *o. c.*, pp. 179-80.

⁵ Ion Neculcea, *l. c.*

⁶ Arch. St., Mănăstirea Radu-Vodă, pach. 34, doc. 30.

tauczino și că Logofătul Constantin Brîncoveanu, nepot Domnului mort, luase tronul țerii. Puțin mai în urmă chiar noul Domn, care nu împărtășia prietenia cu Austria și care ura de moarte pe Bălăceanu, trimete slujitorii să prindă pe trimesii și să-i aducă în țară. Slujitorii însă nu-și pot împlini datoria, și Constantin Bălăceanu cere ajutorul lui Leopold I-ii.

Mai înainte însă de a porni spre Viena, Bălăceanu, care după moartea socrului său se gândia să pună mîna pe Scaunul țerii, puse să se zidească în Balaciu o biserică și un palat mare, socotind ca după moartea lui Șerban Cantacuzino, cînd va ajunge Domn, să-și aibă un sălaș de preferință în satul său. Însă moartea neașteptată a socrului îi zădărnicește planurile.

Leopold I-ii, căruia Bălăceanu îi ceruse ajutor, îi dă pe generalul Heissler cu 4.000 de ostași și-l numește general al armatelor împărătești, după ce la 10 Februar 1698 îi făcuse colonel. Cu acest ajutor Bălăceanu pornește să-l alunge din Scaunul țerii pe Brîncoveanu. Acesta însă, bănuind gîndurile lui, cere ajutor Turcilor, cari-i trimesc mai multe mii de-ai lor și de Tatars. Brîncoveanu se retrage la Drăgășani, iar armata turcească pornește în sus, pe valea Oltului, și se înfilnește cu cea imperială la Zirnești (1690). Lovirea a fost fulgerătoare și, cu tot curajul său, Bălăceanu căzu mort, „lovit de un glonț tocmai în gură”¹.

Vestea morții îmbucură peste măsură pe Brîncoveanu, care trimese să-i aducă la București capul și puse, spre batjocură, să-l așeze „în ziua de Sîntămărie, într'o sulijă în ograda sa, să-l vadă toți”². Îi confiscă toate averile și silește să fugă din țară pe feciorul lui, Ion Bălăceanu, iar, ca să justifice această ură, caută să-l arate în fața lumii ca pe cel mai periculos dușman al țerii³.

Zidurile palatului început în Balaciu, ridicate pe jumătate, au rămas neputincioase în fața vremii, care zi cu zi le roade și le preface în pămîntul din care au pornit, îngropînd supt ele mîndria și ambiția celui mai mare boier Bălăcean. Biserica, terminată aproape la 1690, rămîne părăsită pînă la 1825, cînd se învrednicește un urmaș îndepărtat s'o mîntuie și s'o sfințească, puind să scrie de-asupra:

¹ Ștacei *Historicul*, p. 253.

² Ion Neculce, *Letop.*, II, p. 262.

³ Un hrisov către mănăstirea Sf. Pavel și către arhimandritul de acolo.

„Această sfință și dumnezeiască biserică s'a zidit din temelie de răposatul Vel Agă Constandin Bălăceanul în zilele prea-fericitului Io Șerban Cantacuzino, fiind în căsătorie pe prea-iubita fiică a Mării Sale, Domnița Maria, la leat 7192 (1684), August 2, care biserică de atunci și până acum, nefiind tencuită, lipsindu-i și pisania, am tencuit-o, am zugrăvit-o, am pus și pisania eu Constantin Bălăceanu, Vel Ban, împreună cu fiul meu, biv Vel Halman Ștefan Bălăceanu i dumnealui Vel Comis Iancu Bălăceanu și dumnealui Grigore Bălăceanul, spre veșnică pomenire, în zilele prea-fericitului Domn Grigorie Dumitriu Ghica, la anul 1825, Decembrie 4“.

După moartea lui Aga Constantin Bălăceanu, fiul lui, Ion „groful“, pribegește din loc în loc, neputînd să-și capete pentru totdeauna moșiile, până cînd boala îl oprește în mănăstirea Cozia, unde, la 15 Mart 1738, fu omorît de Turci. Fiicele lui, Smaranda, Maria și Ileana, fug în Austria, unde cele mai mici, calolicisate, ajung, nevroid să se mărite, domnișoare de onoare la Curtea Împărătesei Maria Teresa. Cea mare, Smaranda, se căsătorește în București cu fiul starostelui de negustori Manu. Moșiile lor, abia târziu căpătate prin stăruința Împărătesei Maria Teresa, sînt parte vîndute, parte dăruite mănăstirilor pentru pomenirea tatălui lor¹. Și cu aceste trei Bălăcence, pe care dușmănia și nenorocul le-au aruncat departe în țara unde s'au sfîns în altă lege și cu alt graiu se sfîrșește cea mai însemnată ramură a familiei Bălăcenilor.

Moșiile fiind împărțite, neamul mîndru al lui Aga Bălăceanu acoperit și cu noile nevoi către stăpînire, începu să-și ia calea lungă și anevoioasă a sărăciei. Încetul cu încetul alți Domni, cu altă stăpînire, în altă împărțire schimbă cu desăvîrșire urma vremurilor de îndestulare din timpul „boierului Constandin“, pe care și astăzi îl pomenesc cîntecele bătrînești.

La 1762, Constantin Mavrocordat se gîndi la o nouă împărțire administrativă și Balaciul făcea parte atunci din plasa Cotmenei, iar mai în urmă din plasa ce se numia Mijlocul². Iar, ca o urmă a veciniei sale străluciri, el fu ales ca una din reședințele celor șapte căpetenii ale județului, rămînînd astfel, până cînd s'au desființat.

De la 1835 până la 1870, satul s'a numit Balaci-Pădurești, iar de la această dată până la 1876 a stat lipită de satul Surdulești.

¹ *Ibid.*

² Dionisie Fotinò.

Din vremea rătăcirilor literare.

Între ciudăţeniile literaturii noastre de imprumut şi de copie dintre 1830 şi 1870 e „romanul visionar“ („ipocondria mea“), iscălit „Constantin I. Romanu“, apărut la Bucureşti, în „Imprimeria Naţională a lui I. Romanov et Comp.“, la 1856.

Ciudatul autor îl dedică, în calitate de „fidel servant“, „doamnei Efrosina Gherghi“, pe care „avu fortuna să o salute pentru prima oară“ când „era o copilă“, întimpinînd „o indiferenţă care es- prima refuzul, subiect al inocenţei pe care natura l-a stampat pe genele vergine, ca un miracul instinctiv“. Urmează o „epistolă d. Alessandru Dumasu fiulul“, pe care-l tratează de „dragul meu Dumasu“, începîndu-şi „epistola“ cu constatarea : „cîteva limite despartu Francia de Romania, şi sîntu tristă“. Autorul e plin de filosofie. „Amicii“ primesc a treia prefaţă, în care autorul li vorbeşte despre „amanta sa Rosamunda“. A patra e închinată „d-lui censoru alu Statului, domnul Lorenti“, arătînd că „legalisarea se făcu de d. G. Marcovici“.

Un prolog e precedat de citate din „Sainte Thérèse“, din Fénelon şi din F. Lacroix : omul avea lecturi. O reţetă în latineşte deschide expunerea în care se arată data exactă, 19 Septembre 1837, cînd pacientul a luat reţeta, fiind „un băieţoiu de cîţi-va anişori“, dar totuşi, „unû dracû cumû se cade“ : cu un oarecare haz se povesteşte cum autorul, fiul unui „plebeu“, Ioan Roman, a scăpat, cu „poame şi gioc“, de boala copilărească de pe urma căreia ar fi trebuit să moară. Urmează amintiri de somnambul şi altele în legătură cu clasa, din „1839 ori 1840“, a profesorului Alexe Marin, „cui sîntu obligatû a dedica una din marile graţitudine, pentru nobilele Domni Sale maniere cu elevii“ : se vede că se întrebuiņa o aritmetică germană, a cărui traducere era dictată şcolarilor. Apoi lecţia se învaţă „pe din afară“. Limbajul heliadian, amestecat cu sforţări de glumă parisiană, dă acestor amintiri un caracter ca acesta : „Domnulû Ianuariu vînea cu pompă pe bariera lumei, şi neaua cădea suflată de vîntulû Nordului-Estû, în o iregularitate inoportună“ (p. 30). Natura, de ar găsi-o, „î-aşi săruta mina, şi pe urmă'i aşî da unû micû bobirnacû“.

Povestirea „ipocondriei“ incepe cu un drum la Băneasa, pe „la pavilionulû principelui Bibescu“ şi „pe la Merii Nanii“. E

dispus „a ama“ cu „o ardoare secretă“. Dar se trece îndată la desfășurarea unei imaginații desfrinate și fără nicio puțință de înțeles. Se pare că autorul vrea să atace neajunsurile guvernării lui Vodă-Știrbei, presintind o societate fantastică în care astfel de lucruri nu se petrec. Iubirea cu o neexistentă Rosamundă se împletește cu această critică de nepătruns și, după o debarcare la Galați, avem plingeri pentru cutare doamnă, „sublimă femeie“, pe care a pierdut-o „Moldavia“ și pentru un prieten al autorului, „Carlū Maerū“, „amicū alū justiției și verității“. La sfârșit, cu o citație din „Fedra“, „epistola la doamna Elena U...“. E vorba și aici de o „carceră“: autorul să fi fost nebun adevărat, sau face numai literatură de imaginație după anume modele parisiene? „Epistola amicului meu XXX“ e cu un motto de Pierre Nicole.

N. Iorga.

Ce învățau Grecii din Sud-Estul european despre noi la începutul secolului al XIX-lea

În *Ἑπειρωτικὰ χρονικά*, Ianina, fasc. a și b (1931), pp. 32-74, d. Gh. Hovitachi editează un ms. al lui Atanasie Psalida despre „ἡ Τουρκία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶνος“, în care se pomenesc o mulțime de lucruri despre noi.

Autorul acestei lucrări inedite a trăit între 1764 și 1829 și face parte din generația dascălilor greci cari s'au ocupat, pe la 1800, cu instrucția poporului în școli, pregătindu-l pentru mișcările politice și naționale de la începutul secolului trecut. Între mss. rămase de la el s'a găsit și o geografie, din care editorul a publicat numai o parte. Manuscrisul a fost scris între 1810 și 1820, în greaca vulgară, cu multe expresii originale, și are titlul: „Γεωγραφία κατὰ Ἀθανάσιου Πέτρου Ψαλίδα, ἀρχιδιδάσκαλου τῆς ἐν Ἰωαννίνοις καπλανικῆς σχολῆς“, 1817; el se află în proprietatea editorului.

În informațiile generale pe care le dă despre Turcia europeană spune că cel mai mare riu care o străbate este Dunărea, căreia îi cunoaște o parte din afluenți. Printre popoarele care locuiesc în Turcia sint și „Vlahii“; ocupă Vlaho-Bogdanía și vorbesc o limbă italică alterată cu cuvinte slavone, „fiindcă Vlahii sint vechi coloni din Italia“¹; dintre celelalte neamuri creștine din

¹ O. c., p. 40: ἐπειδὴ εἶναι ἄποικοι παλαιοῦ ἀπὸ τῆν Ἰταλίαν*.

Turcia, care s'au turcit mai mult sau mai puțin, numai *Vlaho-Moldovenii au rămas creștini curași*. Caracterisind popoarele din Balcani, despre Români spune că sînt „oameni de nimic, neîn-vățați, pizmuitori, mărgeniți și nu au de loc aplicație pentru arte și științe, cu toate că nici cîrmuirea, nici religia nu-i împiedecă, ci din potrivă: Domnii greci cari i-au guvernat din cînd în cînd i-au silit să învețe și li-au înființat școli, li-au adus dascăli greci. Sînt oameni de rînd, femei destrăbălate și risipitoare; risipa o socotesc o calitate; răi gospodari, și stăpîni și mai răi“¹.

Psalida a predat la școlile din Ianina și cunoștea oarecum pămîntul peninsulei balcanice și popoarele care-l locuiesc; ca profesor de geografie era însă dator să le cunoască bine. Pe la noi n'a fost, s'a informat probabil indirect prin dascălii greci din Principate și a căpătat vești despre firea poporului, așezare, aspect natural, orașe și populație. Informațiile sînt însă necontrolate: de aceia multe din relatările geografice sînt greșite, altele au o valoare mai mult documentară și puține sînt foarte bune.

Am insistat cam mult asupra Geografiei lui Psalida, care nu merita multă atenție. Ea a fost editată însă într'o publicație grecească contemporană nouă, foarte căutată. Și trebuie să adaog, cu toate greșelile pe care le conține, că pentru noi are o importanță deosebită: anume aceia de a cunoaște felul în care eram înfățișați de către Grecii din peninsula cari ni datorau, pentru multe motive, dacă nu altceva, cel puțin vederi clare și obiective. Nu confundăm pe toți cu Psalida, dar editorul era dator să observe în note lucrul acesta, și n'a făcut-o.

Redăm în traducere capitolele referitoare exclusiv la noi.

Dimitrie Ionescu.

§ 34. Muntenia².

Muntenia³, care se zice și Dacia, se mărgenește la Apus cu munții Transilvaniei (Ardealului), la Nord cu Moldova, la Răsărit

¹ *Ibid.*, p. 45: είναι μικρολόγοι, ἀμαθεῖς, ζηλότυποι, ολιγόνοις και ὀλίγετα ὄρεσι δὲν ἔχουν εἰς ταῖς τέχνας καὶ ἐπιστήμας μ' ὅλον ὄποι οὔτε ἡ διοίκησις, οὔτε ἡ θρησκεία τοὺς ἐμποδίζει, ἀλλὰ ἐξ ἐναντίας οἱ κατὰ καιροὺς ἑλληνας ἡγεμόνες τοὺς ἀναγκάζουν νὰ σπουδάζουν καὶ τοὺς συσταίνουν σχολεῖα καὶ διδασκαλοὺς ἑλληνας. Εἶναι κοινῶς ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἄσωτοι καὶ τρυφηλοὶ καὶ τὴν ἄσωτίαν τὴν νομίζουσι ὡς προτέρημα, κακοὶ οἰκονομοὶ καὶ κάκιστοι κύριοι.

² Pretutindeni întrebuițează cuv. Βλαχία și Βλάχοι.

³ *O. c.*, p. 50.

și Sud cu Dunărea și cu Banatul Ungariei. Are cîrmuire locală și Domnul se trimete din Grecii cari se află în Constantinopol; se numesc Vlah-bei, au însă rangul Vizirului cu trei tuiuri. Cu toate acestea cabanița pe care o îmbracă și cuca sînt împodobite regește. Au putere să facă legi. Locuitorii sînt Romîni, și prin orașe se găsesc pușini Greci plecați din Elada.

Boierii țerii vorbesc greaca, nu de plăcere, ci din nevoia administrației grecești. Museul grecesc din București este neglijat. Toate artelile lipsesc în Muntenia. Acum douăzeci și cinci de ani un Domn a dat poruncă și s'a întocmit o gramatică a limbii romîne. Biblia este tradusă în întregime în limba romînă, care este amestecată cu slavona, de oare ce limba romînă este incompletă și s'a completat cu slavona. Ignoranța, precum și neîndemînarea boierilor munteni și a oamenilor de jos sînt tot atît de mari cît și fertilitatea pămîntului lor în cereale, vin, animale, din care boierii trăiesc luxos. Clima este rece, dar igienică în ținutul de cîmpie; în marginile Ungariei sînt mai mult munți. Are riuri foarte multe, toate afluenți ai Dunării, ca Oltul, Dimbovița, care curge prin mijlocul Bucureștilor, Buzăul și altele. Are și lacuri, însă mici. Are coaste mari împădurite: din cauza aceasta casele lor sînt din lemn. Cîrmuirea se împarte în două: a Bucureștilor și a Craiovei, și Domnul stă în București, iar în Craiova trimete un represintant. Agricultură este neglijată, creșterea animalelor însă este dezvoltată și se produc cai frumoși și buni, miere multă și sare din destul, încît aprovizionează Bulgaria întreagă și Tracia. Locul de unde se scoate se numește ocnă¹ și în aceste locuri Domnul trimete pe mulți să scoată sare drept pedeapsă.

§ 35. Orașele Munteniei.

Cele mai însemnate orașe ale Munteniei sînt următoarele: București, sediul Domniei, pe malurile Dimboviței, oraș populat și comercial, cu clădiri rele, din lemn, și cu străzi podite. Mai înainte sediul Domniei era la Tîrgoviște, spre Nord-Vest de București; acum însă acest oraș este neînsemnat. Craiova, sediul represintantului domnesc, adecă al Caimacamului, Buzăul, pe malurile rîului Buzău, Rîmnîcul, pe malul drept al Oltului. Turnul, Giurgiul Brăila sînt trei cetăți ocupate de Turci pe malul sting al Dunării: Turnul este în fața Nicopolului, Giurgiul în fața Rusciucului și

¹ In text "Oxvoas."

Brăila în fața Măcinului. Focșanii, oraș limitrof între Valahia și Moldova, este străbătut prin mijloc de micul riu, limitrof și el, Milcovul. Acestea sînt cele mai însemnate orașe ale Munteniei. Din riurile Munteniei, care toate sînt afluenți ai Dunării, cel mai mare este Oltul.

§ 36. Moldova.

A patra provincie a Turciei europene este Moldova, care se zice acum și Bogdania. Se mărgenește la Nord cu Polonia, la Apus cu Bucovina Austriei, la Sud cu Muntenia și la Răsărit cu Basarabia, care pe turcește se zice Bugeac. Clima ei este rece și igienică, pămîntul este productiv și nu așa de întins cit plin de coline și împădurit. Partea apuseană este muntoasă. Vinuri nu se produc, afară de Odobești ¹, unde se desparte de Muntenia. Creșterea vitelor este dezvoltată ca și a cerealelor. Apicultorii ei însă sînt vestiți. Mai înainte riul de margene era Nistrul, acum însă este Prutul, afluentul Dunării și care în vremea veche se numia Ἰέραρος ², și se varsă în Dunăre lângă Galați. Celelalte riuri pe care le are țara sînt mici afluenți ai Dunării și ai Nistrului; în Moldova sînt și puține lacuri, iarăși mici, care provin din riuri vechi.

§ 37.

Administrația în Moldova este ca și în Muntenia. Domnul se trimete din Constantinopol. Limba și religia sînt aceiași ca și în Muntenia. Lumina cultura lipsesc aici complect, ca și artele. Boierii însă sînt mai deștepți și mai gospodari decît Muntenii, și poporul de rînd este mai curat și mai muncitor. Orașul capitală al Moldovei este Iașul, cu case vechi, din lemn, cu străzi podite; afară de puține mănăstiri care au clădiri frumoase, altceva frumos Iașul nu are, fiindcă ulițele lui înguste sînt mărgenite cu garduri. Iașul este așezat pe malurile Bahluului. Celelalte orașe ale Moldovei sînt neînsemnate, afară de Galați, care este portul Dunării, și de cetatea Hotin, ocupată de Turci ca și Benderul.

§. 38. Basarabia.

A cincea provincie este Basarabia, care pe turcește se chiamă Bugeac și pe care la pacea din urmă au luat-o Rușii ³. Aceasta

¹ În text Τουμπέσι.

² Ἰέραρος în loc de Ἰέραρος.

³ Redacția ms. este deci ulterioară anului 1812, cînd s'a încheiat pacea dintre Turci și Ruși.

se mărginește la Nord cu riul Nistru, la Răsărit cu Marea Neagră, la Sud cu Dunărea și la Apus cu Moldova. Are deci trei hotare de apă: Marea Neagră, Dunărea și Nistrul (*sic*). Prin mijloc are riuri de Mare și afluenți ai Dunării. Astfel pământul este productiv în cereale și vite. Locuitorii aici sînt Scito-Turci¹ și puțini Valahi creștini. La vărsarea Nistrului este cetatea Acherman. Pe Dunăre sînt două cetăți puternice: Chilia și Ismailul; mai ales a doua este foarte întărită și foarte populată. Celelalte orașe care sînt în Basarabia sînt mici și neînsemnate. Instrucția și artele lipsesc aici cu totul. Insulele pe care Dunărea le formează, vărsîndu-se prin trei guri în Marea Neagră, sînt acum nelocuite.

D. I.

Ajutoare românești pentru școala grecească din insula Chios

În ultimul număr al revistei *Ἑλληνικά* (an. III, t. 2, Atena, 1930), d. C. Amantos, profesor de studii bizantine la Atena, publică, la paginile 381-414, un studiu despre „ἡ Παιδεία εἰς τὴν τουρκοκρατούμενην Χίον (1566-1822), care interesează și istoria noastră în legăturile pe care le-a avut cu Sud-Estul Europei, oprimat, nu numai de Turci, dar și de stăpînirile apusene, francesă, genovesă, venețiană, etc. Cele petrecute în insulă, din acest punct de vedere, sînt caracteristice. În intervalul de la 1346 la 1566, cît au durat stăpînirile latine, n'a putut exista în Chios nicio mișcare culturală printre Greci. Abia în secolul al XVI-lea încep cîțiva insulari să se instruiască prin Italia la dascălul Hermodor Lestarchos, care a călătorit pe la 1560 și prin Moldova.

Cel d'întăiu dascăl grec care a înființat școala în Chios a fost călugărul Pahomie Rusan, din mănăstirea Zachint, și una din cărțile cele mai importante s'a publicat la 1768 în București: ἐκ συνδρομῆς τῶν φιλοχρίστων καὶ φιλολόγων ἀνδρῶν, τῶν τε ἐν Χίῳ καὶ τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ (p. 390, cit. din Sathas, *Νεολλ. φιλολ.*, p. 510).

Într'o scrisoare din 1802 către Grecii din Trieste se spune că locuitorii din Chios au cerut ajutoare de la Domnii Țerilor romine, cari au primit bucuros să ajute școala cu o subvenție anuală.

¹ În text Σκυθοτόρκοι.

S'a păstrat chiar hrisovul domnesc (publicat împreună cu scri-soarea menționată de M. Paranica, în Έλλ. φιλολ. Σύλλογος, XI (1878), p. 83, dat de Alexandru Moruzi, în Iunie 1800, prin care fixează ajutoarele anuale. Între altele spune: „καὶ δὴ διὰ τοῦ αὐθεν-τικῶ ἡμῶν χρυσοβούλλου τοῦδε λόγου ἀποφαινόμεθα, διορίζομεν ἵνα ἡ βῆθεισα ἐν Χίῳ σχολῇ λαμβάνῃ κατ' ἔτος γρόσια διακόσια διδόμενα ἀπὸ τῶν αὐθεντικῶν ἡμῶν βαμμμάτων“ și sfătuiește pe urmașii săi la Domnie să dea pentru școala din Chios ajutorul anual (p. 398).

Că ajutoarele au fost date se vede din prefața unei Metafistici tipărite în Veneția la 1802 și închinată de orașul Chios *prea-înălțaților, credincioșilor și de Dumnezeu păziților Domni și puternici stăpînitori Alexandru Constantin Moruzi și Constantin Alexandru Ipsilanti*, pentru ca subvenția să nu se taie niciodată. Și până tirziu mulți profesori greci de la Academia din Bucu-rești veniau în Chios, iar cele mai mari ajutoare bănești se pri-miau din țerile romîne.

Dintr'un catalog publicat (Δόκιμος Έρμης, Chios, 1819, p. 676) se vede că în 1817 s'au primit din Iași 4.500 de lei, trimiși din inițiativa Domnului Scarlat Ghica; în 1819 se trimet tot din Mol-dova 6.669 groși: Scarlat Calimah a dat 2.000; Scarlat Ghica 869, Mitropolitul Veniamin 500; episcopul Romanului, Gherasim, 300; Marele Vornic Const. Mavrocordat 300; Marele Postelnic Constantin Suțu 140, etc., etc., iar Scarlat Calimah și Scarlat Ghica lasă prin testament cite 5.000 de lei pentru școlile din Chios. La 1820, cînd Stolnicul Stamate Furnarachis, convins de Korai, își trimet pe cei doi fii la gimnasiul din Chios, se obligă să dea și cite 1.000 de lei pentru școlile insulei (pp. 412-13; vezi și Operele lui Korai, ed. N. Damalà, III (1885), p. 138).

Dimitrie Ionescu.

La bibliografia Războiului pentru Independență (1877-78).

Scrieri literare în limbi străine

ALTMANN, A. — *Unsere Krieger. Gedichte von Vasile Alecs-andri. Nachdichtungen aus dem Rumänischen, București, Cartea Românească, 1921-22.* Face parte din „Bibliothek rumänischer Schriftsteller in deutscher Uebertragung“.

Cuprinsul: Balkan und Karpathen; Peneş der Truthahn; Der Feldwebel; Hirten und Bauern; Die Brüder Jderi; Hauptmann Romano; Rundtanz von Plewna; Rundtanz vor der Grivitzza, Reiternärsch; Ode an die rumänischen Krieger; Brief an General Florescu; Die Helden von Plevna, Nachwort, Anmerkungen.

BERGAMENTER, FRANZ. — A tradus în versuri, între altele, și poezii războinice.

BRUN, JULES. — L'Âme roumaine. Bucarest, Imprimerie de l'État, 1902. Un ciclu de poezii este intitulat: Le roi et le do-robantz.

Poesiile au titlurile următoare:

La revue du dix mai; Le premier obus; Le signe de la croix; Grivitzza; Le pain du soldat; Soir de victoire; La couronne d'acier; La couronne d'or.

Este o scriere jubiliară cu ocazia împlinirii a douăzeci și cinci de ani de la declararea războiului pentru independență.

CARMEN SYLVA. — *Rumänische Dichtungen*. Ediția a III-a, Bonn, Emil Strauss, 1889, în 8^o, VIII + 340 pagini.

În această culegere de poezii, Carmen Sylva a tradus „Peneş Curcanul” de V. Alecsandri și câteva poezii patriotice ale lui Candiano Popescu.

Iată titlurile câtorva poezii: Grivitzza, die Fahnenwacht, der Hauptmann an seine Soldaten, der Zweifel, Osman-Pascha.

CARMEN SYLVA. — *Bucarest*.

Paris, Hachette, 1892, gr. în 8^o, în colecțiunea „Les Capitales du Monde”.

„Multe scene duioase și sffșietoare mi-au deschis ochii în vremea de războiu în privința firii acestui popor ciudat, plin de superstiții, de pietate copilăroasă, de melancolie și tot odată glumeț la vorbă. Am văzut la femei cel mai mare devotament. Am văzut mame pe care vitejii lor fii le strigau când aveau cele mai crunte dureri și căroră li acoperiau minile de sărutări.

Fusesem chemat lângă un lînăr căruia i se tăiase un picior și a căruia durere era grozav de mare. De oare ce nu fusesem față la operație, nu știam care picior i se amputase. Mă așezasem pe marginea patului său, vorbindu-i mai bine de o jumătate de oră. Îmi răspundea mereu, zîmbindu-mi blînd. Când mă

sculăiu, doamnele care-l îngrijiau observară că șezusem tocmai pe piciorul tăiat.

— Sărmane flăcău!, negreșit că te-a durut rău.

— Aș fi răbdat încă multe ceasuri, numai să ascult glasul Măriei Voastre.

Cu toate îngrijirile date în timp de patru luni, nu reușisem să scap pe un îfnăr rănit. În cele din urmă ceasuri din viața lui, mi se vorbea cam tare lângă patu-i. Mă apropiăiu de dînsul.

— Nu e așa că facem prea mare zgomot?

— Ce are a face, dacă pot să vă privesc?

CARMEN SYLVA. — *Meine Ruh'*.

Ediția a III-a, Berlin, Alexander Duncker, 1901.

În partea a IV-a, intitulată „Balladen und Romanzen“ se găsesc poeziile: Calafat, ein Kriegsbild, der Krieg.

CARMEN SYLVA. — *Durch die Jahrhunderte*. Bonn, Emil Strauss, 1885, în 8°, VIII + 360 pagini.

În acest volum, la p. 331, der Fall von Widdin.

DAMÉ, FRÉDÉRIC. — *Le rêve de Dochia*. Poème dramatique. Musique de M. Ang. Caune.

Bucarest, Szöllösy libr. édit., 1877 juill. 30 pagini.

Are următoarea dedicație:

„A Son Altesse Sérénissime La Princesse Elisabeth

A l'Ange de charité,

A la Mère de qui pleure,

Au Dévouement, à la Bonté,

A la plus Grande, à la Meilleure.“

F. D.

„Are și această înștiințare:

La musique pour piano du Rêve de Dochia se trouve chez M. Gebauer à Bucarest“.

DAMÉ, FRÉDÉRIC. — *Le réveil de la Roumanie*, Poésie, Bucarest, Szöllösy 1877.

Broșură în -18°, s'a vîndut cu prețul de 50 bani în folosul răniților.

VON FRANKWELL, VICTOR UMLAUFF. — *Romaenlieder*. Wien, Wilhelm Brannmüller & Sohn, 1881, 40 pagini.

Trei poezii și anume Plewna, pp. 30-33, Kriegslied, pp. 34-35

și Fürstin Elisabeth, pp. 36-37, se referă la războiul pentru independență.

LINCHE, ALEXANDRE de — *Chants patriotiques dédiés à S. A. S. Monseigneur le Prince Charles I-er de Roumanie.*

Paris, Amyot frères, 1887 (Imprimerie d'Arnous de Rivière), în -8^o, 52 pagini și tabla.

MELISURGO-VEGEZZI RUSCALLA, IDA. — *Il Curcan.*

Povestire romantică în ziarul *La „Lombardia“*. A apărut apoi în volum, Milano, Civelli, 1882.

Povestirea e inspirată dintr'un episod al războiului de la 1877.

„O tânără bogată. Elena Popescu, educată la Paris, cu talent la pictură, vine să petreacă vara, pentru prima oară, în castelul părintelui său din Carpați. Cercetează colibele țăranilor, ori pictează pe vârful munților. Desemnează mai ales costume țărești. Face cunoștința unui cioban tânăr, bastard, Dumitru. Il ia ca model, îl învață să cetească, îi vorbește de mișcarea de la 1848, îi însuflă iubirea de patrie.

Când Elena bagă de samă că o iubește, îl părăsește, ducându-se la oraș. Dumitru se înscrie voluntar într'un regiment de curcani și cade luptând vitejește. Ultimele sale cuvinte au fost: „Elena, iubita mea, trăiască România“.

Povestirea Idei — Melisurgo Vegezzi Ruscalla — este dedicată Mariei C. A. Rosetti.

NIZET, MARIE. — *România (Chants du Danube).*

Paris, Auguste Ghis., libraire éditeur, 1878, 2 + 218 pagini.

În prefață Marie Nizet justifică astfel de ce a fost îndemnată să scrie și să publice Cîntecele de la Dunăre:

„Droits méconnus, engagements violés, compensations dérisoires: voilà ce que nous offre l'histoire de l'année actuelle, qui vient de ratifier, par le traité de Berlin, la trahison la plus insigne, le marché le plus honteux que ce siècle ait à enregistrer dans ses annales: nous parlons de la rétrocession de la Bessarabie.

Le moment nous semble venu de fixer l'attention de tous les gens de cœur sur cette malheureuse Roumanie qui a tant de titres à nos sympathies et à laquelle il ne manque que le repos et une administration plus sage pour qu'elle puisse tenir dignement son rang, à côté de la Suisse et de la Belgique.

„La poésie nous à paru être la voix qu'on écoute le plus volontiers, celle qui parvient le plus vite à éclairer, parce qu'elle s'adresse au coeur“.

Sînt de remarcat poeziile :

A la Roumanie	1/13 mai 1878.
Appel aux peuples de l'Europe	mars 1877.
Le vent qui vient de Moscovie	8/20 mai 1877.
An camp	13/25 sept. 1877.
Moscou et Bukarest	19/31 août 1878.
Chair à canon	11 sept. 1877.

(Data acestei poezii corespunde luării Griviței.)

Le Dorobantz	7/19 février 1878.
Anathème	3/15 février 1878.

NIZET MARIE. — *Le Capitaine Vampire*. Nouvelle roumaine. Paris, Auguste Ghto édit., 1879.

Autoarea, o Belgiană, a trăit multă vreme în România. Cunoștea și limba și obiceiurile românești.

În nuvela românească autoarea ni înfățișează țerani la munca cîmpului, vorbind despre împlinirile vremii, „discutînd evenimentele“, cum am zice azi, făcînd apropieri despre Ruși și Romîni și despre războiu. Ni înfățișează pe Ruși brutali, bețivi, muierateci, îngîmfaji, umblind fără rost prin București. Și pe cîmpul de luptă au rămas neschimbați.

Autoarea știe că au existat animosități între Ruși și Romîni.

Găsim în această nuvelă familia boterească a lui Androclès Comanescio nu tocmai favorabil descrisă — afară de Aureliu Comanescio, care a participat la războiu și a murit ca un viteaz.

SAMAROV, GREGOR, *Plevna*.

Roman, I-II. Band, Stuttgart und Leipzig, 1884, in -8^o.

TAVAN, ALPHONSE, majoral du félibrige, chevalier de l'Ordre de la Couronne de Roumanie: *Cinq poésies roumaines d'Aleksandri*, traduites en vers provençaux et accompagnés d'une version française.

Montpellier, Imprimerie centrale du Midi, 1886, 44 pagini.

Între cele cinci poezii se găsește și *Sergentul*.

ZAMFIRESCO, DULIUS, *Temps de guerre*. S'a publicat mai întăiu ca fragment în „Literatura și Arta Romînă“, an. 1899.

Revista anunța într'o notă în josul paginii apariția unui roman cu titlul de mai sus.

În adevăr a apărut romanul: „traduit du roumain“: Paris, Société d'éditions littéraires et artistiques, Librairie Paul Ollendorf, 1900. V + 309 pagini.

Anton Opreșcu.

DOCUMENTE

Bilete boierești către vechili la pădure.

La Slon (Prahova) am găsit aceste hîrtiuțe relative la raporturile, cu totul necunoscute, între boieri și vechili pe la jumătatea veacului trecut.

1. Nicolae sin popa Costandin au răspunsu toată datoriia moșii pă leat 836; răvași de seamă. 1837, Ghena. 16.

Alecu Lă...

2. Necolai sin Costandin s'au plătit pă doi ani din toate moșii căt am fost cu isprăvnicel la coconu Costachi Cerașan.

845, Iulie 4.

Niță Ilă ot Slon.

3. Logf. Andrei să dai obezi de câte doo roate celor mai jos însemnați, dar cu băgare de seamă. 848, Iunie 7.

1. Matei Cerchez.

2. Vasile Cursar.

3. Dincă Lăcătușu.

4. Radu Popa.

5. Bucur Blendea.

6. Gheorghe Oprea.

7. Gheorghe zet Toma Lăcătușu.

8. Teodor Iocumencu (*sic*).

9. Enaichi Buzea.

10. Ioniță Cușoi.

A. N. Filipescu.

4. Logf. Andrei. Să dai Licūsandrului Bratu lemne de cară și obezi de patru roate pentru a sa trebuință. 848, Iunii 24.

A. N. Filipescu.

5. Andrei. Să dai cinzeci corlăți Stančului sin Ionu Obru ce le are făcute de an. 848, Dechemvr. 5.

A. N. Filipescu.

6. Andreiu. Să dai lu Manole Lupea obezi pentru caru lui;
849, Martii 20.

A. N. Filipescu.

7. Andreiu. Să dai lui Ionu Văcărelu o sută pari și o sută
cinzeci corlăți, obezi de un cal; 849, Mai în 23.

A. N. Filipescu.

8. Andrei, să dai lui Stăte Păișu a-și ardica doo sute corlăți ce
le are făcute pe sania lui, dooă sute pari obezi de căruța lui;
849, Mai 26.

A. N. Filipescu.

Vo. 200 corlăți au trecut, 100 pari au trecut.

9. Andreiu. Să dai lemne lui Ene Rogozea pentru unu coșar,
însă din popu sau de aninu. 1849, Ocutovmre 18.

A. N. Filipescu.

10. Andreiu. Să dai lui Nae sași (*sic*) obezi de patru roate, doo
osii. 849, Dechemvrii 14.

A. N. Filipescu.

Se adaugă alte două acte contemporane.

Primul arata sarcinile fiscale ale sătenilor la 1840.

Foiță de socoteală a părcălabului Danu Negoită la sfertu Sfăn-
tului Vasilie, cât să ia de tot numele, unsprezece lei și jumătate
de nume, adică bani capitații și bani plăiașilor, leița cutii, leița
candedatului, leița logofătului, simbriia părcălabului și cheltueile
mărunte. 1848, Ghenarie 22.

139 oprîți de Mirti.

6 Radu Burtea.

20 Tot Radu, rachiu.

Celalt e o socoteală de familie din 1847, de interes pentru
prețuri:

Știință pentru câte parale am dat maichi din lei 70, care i-au
avut la mine.

Lei	par.	1847, Maiu 12.
2	12	I-am dat din mână.
1	14	I-am luoat ulcele și pâine de la Ispas.
3	24	Am plătit niște rachiu lu Niță.
11	10	I-am dat din mână.
		I-am dat cându s'au dus cumnatu Radu să târguiască pentru pomână de jumătate de an.

10	30	I-am luat cisme.
	14	Potcovitu cismelor. I-am dat cumnatului Radu, cându s'au dus să târguiască pentru po- mană de an.
	20	I-am dat din mână.
	36	Am lucrat nește carne la pomană. I-am dat cându s'au dus la masă la finu-său Mirică.
1	8	I-am dat cându au plătit parastasu popi la Joi Mari.
2	12	I-am dat de ș'au luat rachiu când au fost bolnavă.
4		I-am dat de ș'au luat câte ceva de Moși.
1	6	I-au dat Niță, să-ș ia rachiu.
1	20	I-am dat la Sămpetru.
3		I-am dat maichi de ș'au luat un androc de la târgu.
Lei	par.	1849, Martie 29.
	24	I-am mai dat la pâini, să împarță la Joi Mari.
"	4	I-am dat la parastas.
"	20	I-am dat la parastas.
"	14	I-am dat la Moși, să ia vin și să plătească parastasu.
1	30	I-am luat o oca de lână neagră să-și facă o fotă.
2		I-am mai dat iar pă o oca de lână, iar pentru fotă.
6	34	În 3 sfanți i-am dat maichi.
12	6	De au împrumutat pă cumnatu Neculai de ș'au luat mălaiu.
1	32	I-am dat de ș'au luat colăcei și oale de Moși.
17	28	

* * *

Inscripții din Cerneți.

Pe chipurile ctitorilor bisericii Sfintul Nicolae :

Io Alexandru Costantin Moruzi Vvd.

Pan Nicolae brat ego. Pan Teohar Vel Șătrar sin ego.

Panū Ioanū Glog. 3 logft., biv Vel Logoft.

Panița Mărin.

Ioan (?) Glogovean log.

Panița Stanca sin ego.

Pan Radu Pleșoian.

Panița Bălașa.

Ghiță sin ego.
 Pan Dimitrie Pleșoian.
 Panița Maria.
 Pan Gheorghie.
 Panița Ancuța.
 Pan Stoian.
 Panița Păuna.
 Pan Stefan.
 Panița Ilinca.
 Panița Maria Calafeteanca.

La biserica Sf. Treime :

Acestă sfântă și dumnezeiască Evanghelie s'au cumpărată și s'au înfrumusețată cu totă cheituaia dumniului Nicolae Mumgiu și s'au dăruită biserici Sfântului Ioană otă Cerneți, liato 1836. Pomiani gospodi rabi thfoi Nicolae, Magdalina, Dumitrie, Statie; morți: Dima, Gherga, Sandu, Stana, Joița, Anghelina, Sfetco, Caterina și cu totă niam loră.

Acestă sfântă Evanghelie s'au cumpărată și s'au înfrumusețată precumă să vede cu totă cheltueala dumnealui Nicu sină Armași Anghelă Lupulescu și s'au dăruită biserici Sfintei Troiță dină Cerneți, primită la Înărăția Ceriului.

Pe o cruce:

Popa Ionă clireu otă Cerneți au făcut-o Panu 1823, Noevri 10.

Pe o Evanghelie:

1784. Legatu-s'au această sfântă și dumnezeiască Evanghelie de mine, păcătosul Dionisie diadoh, ierodiaconul și psaltul sfintei mănăstiri Tismana, la Sfânta Troiță din târgul Cerneții, prin osteneala Ghenadie protosinghelu, 1838.

La leat 1837, Mai 27, au venit Înăratu Mulsumanu Sultan până la Rusciucă; Ghenade protosinghel.

Ghenadi protosinghelu, 1819.

† Anul 1843, Fevruarie 14, au încetat din viață duhovnicescul meu părinte, Sfinția Sa păr. Gh. Protul, în care zi au fost lăsatul de carne și încoronația D-lui Gheorghie Dimitrie Bibescu Voevoda. (Preotul învață) în anul 1827 la dascălul Thoma Paraipan Bucureș-

teanul... cîntări musicești și din anul 1835 am stat cîntăreți pînă în leat 1848. Apoi din pîra mai multor fețe boierești am fost rîdicat în car la Văcărești cu triumf de spangi, puști încărcate și săbii goale afară din suliițele Cazacilor ruși (și care în anul 1812 îngrozise chear pre Împăratul Napoleon), întrînd făr de voe în mînăstire la 7 de Noemvrie, și, după cercetare Comisii în trei rînduri arestanților politici în sumă de 175, întocmită din boerii țării: Mihalache Cornescu, bizadea Scarlat Ghica, maior Gerbaschii și procoror Iancul Suțio, iar secretar Theodorache Iatropolu, drept a zice cam grobianu triumf și cercetare, dar ce-i face, că așa să soarbe politica și pre care sfînta Evanghelie au bătut-o și o izgonește ca și pre toți slujbași ei, amin, și la 12 Fevr. la anul 1849 am fost slobozit; poprit din slujbă, apoi la Septemvre mi s'au dat voe iarăși... Tot rău am fost tratat de Marele Sărdar Dimitrie Pleniceanu, episcopul bisericii, numai din pîrile purtătorilor de javralic, iar nu că urmam faptă sau precugetare de a le fi supărător, afară numai de cele ce să atingea de mîntuirea sufletelor, în genere, că cu preacurvii, măcar de le și i-am cam dus în ceafă, dar fie numele Domnului binecuvîntat de acum și pînă în Bveac. Iuj / Central University Library Cluj

Pe o cruce din 1846: Calin, Minia.

* * *

Din Sicrita.

Pe un Mineiu pe Decembre de Lavrentie de Hurezi :

Să să știe acestu Minei că iaste alu meu, a popei Radului de la O... ot Hodaie de Beilicū. Șă l-amū cumpăratu în bani gata, tal. 13, treisprezeace, să-lū stăpănescū eu șă copii miei, anume Dicu, dară altă cineva nu iaste volnicū pe cărțile mele.

Octoih, 1750; Penticostarion Rîmnic, 1743.

* * *

O invoială de reforme din 1848.

Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei!

1^o Desființarea boerescului și a orice alte dări a lăcuiitorilor săteni cătră proprietari.

2^o Rădicarea beilicurilor, a lucrului șoselilor și a tuturor împovărărilor fără plată cătră stăpînire.

3^o Improprietărea lăcuitorilor săteni fără nicio răscumpărare din partea lor.

4^o Nimicirea tuturor privilegiilor și prin urmare de o potriva purtare a sarcinilor Statului de cătră tot poporul în de obștie, precum și de o potriva împărțășire a lui la drepturile politice și țivile.

5^o Întemeierea instituțiilor țării pe prințipiile de libertate, egalitate și de frățietate, desvoltate în toată întinderea lor.

6^o Unirea Moldovei și a Valahiei într'un singur Stat neatîrnat românesc.

12/24 Maiu 1848.

Brașău (?).

Teodor Sion.

Costachi Negri.

I. Russet (?).

Frații Vasili și Ion Alecsandri.

Gheorghe Cantacuzino.

M. Costand. A. Ruso.

Grigori Balș. Zaharia Moldovan.

P. Cazimir.

Ioan T. Curius. Georgi Sion.

N. Ionesco.

(Colecție privată.)

* * *

Un act de la Matei Basarab.

București, 19 Ianuar 7141 (1633). „Mateiu Voevod și Domn a toată țara Ungrovlahiei, nepotul marelui și prea-bunului bătrînelui răposatului Io Basarab Voevod“ (внук великаго и прѣдобраго стараго покойниша Іо Бѣсарѣя Воевода) către „sluga Domnie-Mele Iancul căpitanul (românește) și cu fii săi ce-i va da Dumnei zeu“, dîndu-i „ocină și vecini în Micșenești, în județul Ilfov, din șes, etc., care aceasta mai sus scrisa ocină și vecini din Micșenești a fost de cumpărătoare (șters), а кѣда ест бил седа въ днѣи гсвдми, а некѣла бист. вн въ станѣа сесѣт надъ корѣхъ гсвдми и хорѣв съе воинска и съе тѣтарн и съе молдовѣкни, терѣ ес дошен съ паененіе и съ погобленіе, іакохъ едни непріатеа соуши гсвдми и хорѣв, въ то салѣгъ гсвдми инкѣла кѣпитанѣа вн съ подвнгомъ добро подвизасѣ, и въ ничтожъ неща дѣша крѣизъ емѣ за дѣдѣнѣ.

fi dă ocină. Marturi: Ivașco V. Vor., Gherghe V. Log., Radul Năsturel Vel Vist., Teodosie Vel Spat., Stroe V. Stol., Nica Vel Comis, Barbul V. Păh. și Costandin Vel Pah. Scrie Gherghe Vel Log. cu mâna lui Soare Gramatic.

Monogram, pecete pe hîrtie, iscălitură.

N. Iorga.

* * *

Un act de vînzare armenesc din 1679¹.

Prin prezenta se certifică:

Subsemnata Geaș Hatun, care sînt fiica părintelui Luca, din toată inima am vîndut averea noastră lui Khogea Latif, spre a fi proprietatea și moșia lui și a copiilor lui, în schimbul sumei de 90 arslanlû (= lei). Am primit banii, cu cari am înmormîntat pe mama și am făcut parastas, pomană, tot.

Nicio rudă de a mea nu mai are nimic asupra acestei averi. Dacă însă cineva va îndrăzni și va face proces, să fie obligat a plăti amendă 10 boi către Poartă² și 5 boi mănăstirii.

Marturi sînt la aceasta: Petrașco, Dumitri Nalbă, Vătaful Iordache, Iorga, fratele Paraschivei, Asadur, fiul părintelui Simon, căldărarul Vasile, săpunarul Pavul, meșterul Mustafă, Andrei, Axinte, Irina, Irina.

S'a scris acest act în 18 Maiu 1128, data armenescă (= 1679), cu mina părintelui Alexianos, martori fiind Khogea Sefer, gine-rele său Hacig și Șirvoc.

Eu Asadur, fiul părintelui Simon,
am pus degetul

Geaș Hatun.

(Urmează degetele celorlalți martori.)

Traducere de D. Sîrouni.

DĂRI DE SAMĂ

Artur Gorovei, *Descîntecele Romînilor, studiu de folklor* (în publicațiile Academiei Romîne), București 1931.

Lucrarea d-lui Gorovei e fundamentală. Importanța studiului premergător e tot așa de mare ca și a ineditului pe care îl pre-

¹ Dăruit Academiei Romîne de d-na Glogoveanu.

² A lui Vodă (N. I.)

cedă. Unde informația despre cele străine e neîndestulătoare sau învechită, aceasta se datorește condițiilor grele în care a lucrat autorul. Interesante, la pagina 57, mărturiile străine despre superstițiile la noi.

La pagina 62, „Anghira“ e Angora.

* * *

Festschrift Seiner Hochwürden D. dr. Friederich Teutsch gewidmet zu seinem 25jährigen Bischofs-Jubiläum vom Ausschuss des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Sibiu 1931.

Frumoasa lucrare oferită episcopului Friedrich Teutsch de „Societatea pentru cunoștința țerii Ardealului“ cuprinde un studiu, de d. Wilhelm Bruckner, asupra familiei celui serbătorit. D. Heinz Brandsch cercetează dacă „Sașii din Ardeal au avut cel d'întăiu învățămînt de caracter general“ (de sigur că preocupăția lui Carol-cel-Mare era de ordin pur religios și că el nu se putea gândi la obligativitate; lupta între catolici și protestanți în domeniul școlar are același caracter. Pentru țerile noastre școala primară e adevărată încă din veacul al XVI-lea, la Focșani și aiurea, ba chiar în Ardeal, la Brașov, pentru același timp; trimeterea la V. A. Urechia e întirziată; „Istoria învățămîntului“ a mea nu e cunoscută autorului; școala sirbească a Țarului Dușan e în legătură cu cea bizantină și aceasta cu cea românească; școli săsești au fost de sigur și la sfîrșitul evului mediu, dar nu se poate afirma că în așa număr „ca nicăiri aiurea“: ar trebui găsit, atunci, motivul). Multe contraziceri va ridica articolul de filologie al d-lui Gustav Kisch, *Reflexe romanisch-germanischer Kulturberührungen im Wortschatze des Gotischen und Rumänischen* (interesantă observația că Ulfila, predicînd și latinește, se adresa elementului romanic; de sigur că la el sînt urme din *coloratura* limbii latine la Dunăre). D. Karl Kurt Klein prezintă pe un Sas în Pensilvania secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, Kelpius; a fost un distins scriitor. Raporturile dintre comună și biserică la Sași sînt analizate de d. Friedrich Müller. D. Georg Müller se ocupă de „conții“ sași din Ardeal, pe cari-i consideră ca nobili; raportul între ei și cneții noștri era de înțeles, nu ca o derivație, ci ca o adaptare la nevoile noii țeri, adecă așa cum autorul spune în titlul la paragraful 2: „Beamte der Dorf- und Marktgemeinden“; unii ajung de sigur și la nobleță, prin privilegiul regal.

De altfel lucrarea, sprijinită pe o îndelungată cercetare a izvoarelor, e de cel mai mare merit. D. Netoliczka tratează despre o scrisoare către doi Sași a lui Bullinger, d. Karl Reinerth despre breviariul Bisericii săsești, păr. Victor Roth despre „problematika istoriei artei Sașilor din Ardeal“ (frumoase reproduceri pe lângă idei abstracte interesante; se relevă ceia ce e comun ardelenesc în manifestările artistice ale deosebitelor naționalități; de sigur că în „cetățile-biserici“ — v. p. 241 — e o moștenire de la Teutoni, care poate să fi trecut și la noi pentru cetățuile moldovenești; legăturile artei populare săsești cu a noastră sînt relevate la pagina 255, fără a admite în unele privinți o derivație). D. Andreas Scheiner se ocupă de influența scrisului lui Luther în Ardeal, d. G. A. Schuller de contra-reforma ardeleană în secolul al XVII-lea. Pelegrinagiile medievale săsești și ungurești sînt tratate de d. Richard Schuller (Unguri merg și la Aachen; Sași din Bîrsa și la Loreto și Compostella).

* * *

Radu Vulpe, *Piroboridava, considerațiuni archoologice și istorice asupra cetățuiei de la Poiana, în Moldova-de-jos*, București 1931.

Amănunțită presintare a rezultatului săpăturilor de la Poiana, lângă Nicorești, aproape de Siretiu. Mai multe strate preistorice sînt suprapuse. Se dovedește că acolo a fost Piroboridava lui Ptolomeu. Papirusul Hunt arată trei „presidii“: aici, la Bori-dava și la Tyras. După discuții asupra numelui, se încearcă o reconstituire istorică a cetățuiei getice.

* * *

Preotul Constantin P. Burducea, *Biserica episcopală din Buzău*, București 1931.

Cartea, bine informată, a păr. Burducea începe cu considerații istorice asupra orașului Buzău; aici etimologiile părintelui se cam clatină. În ce privește episcopia, e uitat tocmai actul fundamental, care s'a publicat în *Revista istorică*, IX, p. 173 și urm. „Pitacul“ răposatului Iorgulescu (p. 12) rămîne a fi găutat. Presinterea bisericii inesei e întovărășită de bune ilustrații. E curioasă pomenirea, la cîtitori, a lui Vintilă-Vodă și a Doamnei Neaga. Se pare că e vorba de Mihnea, soțul adevărat al Neagăi: două Doamne cu acest nume nu se cunosc. Foarte frumoase anafornițele de la paginile 44 și 45. Și alte odoare de argint sînt date în continuare (la p. 47:

Κωνσταντίου, Costandie, nu „Constantin“. „Imgos“ și „Konu“ de la pagina 49 trebuie să fie lecturi greșite). La cărți, Evanghelia greacă pe două coloane e a lui Antim, iar Patriarhul Hrisant Notara (din Ierusalim) e de la 1711, nu de la 1811. Interesant clopotul din 1776 (p. 58). „Obiceiul meu“ de a resuma inscripții recente n'are nimic criticabil (v. p. 59). Inscripțiile de după 1850 nu pot fi date „corect“ cu toată ortografia lor. În schimb e foarte rău redată, cu „luati“, „inceputuli“, „Ăntimi“ și cu atîta parte neînțeleasă, inscripția din dosul palatului, iar trimeterea la „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice“ e fără an (p. 65). De fapt, e anul VIII, și părintele n'a făcut decît să copie, cu greșeli, lectura p. Bobulescu. „Pivnițaru“ e „pivnița cu“, „mau“ e „mangopia“, bucătăria; „ca (?) al episcopiei“, trebuie să fie „ctitor al episcopiei“. Poate trebuie fotografiată și retipărită. O cercetare îngrijită a palatului însuși e necesară. Capitoarele din urmă sînt pline de binevoiență.

Un apendice de documente termină lucrarea. Bună tablă alfabetică.

BCU Cluj / Central * * * * * niversity Library Cluj

Henri Focillon, *L'art des sculpteurs romans*, Paris (1931).

D. Focillon consideră arta romană ca un tot („o nouă formă a conștiinței umane“) și nu ca un inel într'un lanț întreg de evoluție. Strins legată de arhitectură, ea se interesează în special de om. Chiar și în părțile cele mai abstracte, forma e de o rară și cu totul nouă frumusețe.

Alături de scenele de viață comună în regiunea galo-romană (p. 47) ar fi de pus cele de pe marginile Rinului. Și acolo e „stilul popular“. Foarte neted sînt notate influențele „siro-palestiniene“ și cele ale barbarilor stepei, cu arta lor scito-elenică, ducînd cu ea și elemente din Persia, stil geometric și stil animal. Se admite trecerea pe piatră a modelelor din măruntele obiecte de lux. Pentru înfriririle sasanide p. 483 și urm. Observații noi asupra artei arabe, p. 92 și urm. Un larg loc e acordat spiritului ciudat al Irlandei, p. 97 și urm.

Bogate și foarte frumoase planșe (și un pectoral scit de aur).

* * *

Coudenhove-Kalergi, *Stalin et Co.*, Leipzig-Viena (1931).

Foarte interesantă broșură, scrisă în sentințe scurte și impre-

sionante. Cum o făceam și eu, într'un articolaș din *l'Europe Nouvelle*, evidența superiorității economice a regimului rusesc se impune față de capitalismul european divizat și infeodat Americii-de-Nord, unde este un singur Stat și un singur sistem. Aceasta nu înseamnă, cum iarăși o spuneam, o aprobare a ce e odios în imperialismul moscovit, care păstrează numai numele marxismului bolșevic. El distruge, între multe altele, orice libertate umană. În numele acestei libertăți luptătorul pentru *PanEuropa* chiamă pe toți Europeanii, pe Americani chiar, în vederea unei mai depărtate „Atlantide“, la lupta contra sclăviei noului Gînghiz-Han care e Stalin. Se înseamnă și lășitatea capitalismului trădător, care aleargă după ciștiguri la Soviete.

* * *

Torouțiu și Cardaș, *Studii și documente de istorie literară, I, Junimea*, București 1931.

Acest gros volum, bine tipărit, cuprinde scrisorile pe care le-a putut păstra Iacob Negruzzi din corespondența sa cu membrii, vechi și noi, ai „Junimii“.

Oamenii se văd altfel de cum îi știam; masca a căzut. Unii cresc, alții scad. Maiorescu apare fără sentiment și fără acca înălțare a cugetării, acea grijă de demnitate, acel simț al euritmiei, pe care l-am fi putut aștepta. Scrisorile cuprind insulte personale. Judecata e nedreaptă: caricatura crudă a bunului Ioan Bogdan revoltă. Maiorescu e cel care pierde mai mult; ciștigă de neînchipuit Duiliu Zamfirescu: de o rară fineță a impresiilor, de o delicată nuanșare a formei, de un plăcut *abandon*, de o generoasă dispoziție a ierta nedreptățile. E singura corespondență în adevăr literară. De un patriarcalism simpatic Naum. Liniit tari de gîndire serioasă în lungile expunerii ale lui Gh. Panu, atît de just în judecarea tradițiilor învățămîntului frances. Senine, de o claritate care poate servi de model, pline de note exacte asupra oamenilor și locurilor, asupra tendinților scrisorile din Rusia ale lui I. Bogdan. Restul putea fi și lăsat la o parte.

* * *

Paul Valéry, *Regards sur le monde actuel*, Paris 1931.

Poetul frances cel mai prețuit de astăzi dă aici și o serie de cugetări asupra istoriei. În cele mai multe privinți are dreptate. Istoria, așa cum se scrie de obicei, e legarea împreună a unor

mărturii mai mult sau mai puțin criticate și al căror ultim rezultat, dacă este unul, e înțeles *ca azi*. Personalitatea nu poate fi izgonită; rare ori ea se adaptează la timp și izbuteste a-l atinge cu oarecare aproximație. Așa fiind, de sigur că, pe de altă parte, ea influențează prezentul și determină viitorul într'un sens, care, adăugim noi — și d. Paul Valéry o vede — *nu e măcar al ei*. Cînd d-sa se plînge de relele pe care prin copiere — se citează Carol I-iu=Ludovic al XVI-lea, Napoleon=Cesar — le face istoria în desvoltarea societății omenești, istoria cea adevărată se poate plînge de invazia prezentului în interpretarea trecutului.

Îi lipsește istoriei curente simțul valorilor și întrebuițarea „similitudinilor“. Cine, ca în a mea „Încercare de sintesă“, se preocupă de ele trezește critici pe atît de violente, pe cit de lipsite de competență sau face să se oprească judecata deprinsă cu propucțiile erudiției singure. Subscriu cu căldură, potrivit cu tot ce am scris în ultimii ani, la critica părăsirii a ceea ce nu se află în izvoare, *în prima linie*, la suprafața lor. Tot așa la observația că terminii întrebuițaji sînt vagi sau necorespunzători (ancheta d-lui Henri Berr la „Centrul de sintesă“ caută a remedia răul).

Foarte pătrunzătoare e critica Europei care se sinucide din lâcomia brutală care o face, năvălind în alte continente mai mari, să le educe pentru ea, prin armele de împrumut, materiale și morale, ele să reducă importanța de până acum a stingacei învățătoare.

După această prefață de 46 de pagini urmează pătrunzătoarele „note asupra mării și decadenței Europei“. Dar nu e numai istorismul care e vinovat de aceasta, ci un josnic materialism, căruia totul i s'a subordonat și care a sacrificat totul cîștigului clipei ce trece. *El* a împiedecat solidarismul care ar fi menținut această Europă, mai divisată astăzi decît oricînd. *El* a ucis ideile comune, religioase și morale, care erau ale tuturor.

De la pagina 64 înainte procesul istoriei se scrie într'un ton mai iritat. Istoricii cari văd peste gardul seminariului de istorie știu partea acceptabilă a criticei. E drept că azi, în universalitatea relațiilor umane, e altă măsura, dar adevărul istoric nu pretinde a impune tipare, ci a crea în suflete tocmai *simțul relativului și al devenirii*. Și acesta e instrumentul de care schimbările de azi au nevoie. Dar oare *a fost o epocă fără interdependențe*? Și a fost vre-un istoric vrednic de acest nume care să nu le fi simțit totdeauna și realizat une ori?

Restul sint considerații de caracter general asupra unor subiecte deosebite.

Din ele culegem :

„Trebuie să se amintească națiilor în creștere că nu e copac în natură care, pus în cele mai bune condiții de lumină, de sol și de teren, să poată crește și a se întinde fără capăt.“

„Partidele retrag pentru a subsista ce promiteau pentru a lua ființă.“

„Nu trebuie să stai la îndoială a face ceia ce depărtează de tine jumătate din partizani și face pe ceilalți să te iubească de rei ori atita.“

„Sint creatori, conservatori și destructori prin temperament.“

„Cind adversarul exagerează forțele noastre, scopurile noastre, adîncimea noastră, cind, pentru a excita contra noastră, ne zugrăvește supt colori de speriat lucrează pentru noi.“

Cu totul remarcabile părerile d-lui Paul Valéry asupra nației sale (p. 105 și urm.). E o operă de antropogeografie de prima ordine, exprimată cu o precisiune și fixată cu un relief care trezesc admirația. Ce a dat natura însăși rasei se unește cu ce aduce „vîntul viu al popoarelor, suflînd din Nord și din Est la intervale intermitente și cu intensități variabile“.

Dreaptă observația că aceia ce se impune totdeauna în istoria Franciei e și ceia ce ajută mai mult la menținerea unității ei. De aici rolul Parisului. Se atrage atenția istoricilor asupra necesității de a expune cum s'a dezvoltat organul de unitate și de dezvoltare (p. 124 și urm.). Rolul limbii, al cărui caracter e fixat cu o delicată putere, e stabilit cum nu s'a mai făcut până acum. Ce se spune de principiul arhitecturii franceze, unitatea în simplitate, e adevărat pentru această nobilă artă supt toate latitudinile. Da, „trebuie gîndit în materiale“ „caracterul producției spontane a solului unde se ridică“.

O altă parte revine asupra „funcțiunii Parisului“, care arde materialele Franciei ori, „ca o glandă“, îi resumă și dirije vitalitatea, în viața „nației celei mai misterioase, de și mai deschise din lume“.

Note juste despre China și considerații asupra progresului încheie această carte, așa de suggestivă, a unui spirit superior.

* * *



Ferdinand Lot, *Bretons et Anglais aux V-e et VI-e siècles* (in „The Sir John Rhys Memorial Lecture British Academy“, 1931: „Proceedings“, aceeași Academie, XVI), Londra 1931.

Și în acest studiu d. Lot strecoară o sumă de idei noi. Cităm: năvălind, barbarii caută „o retragere, odihnă“. „Cronica Anglo-Saxonă“ e de sigur o simplă culegere de tradiții populare (dar cazul de la noi al mormintului Doamnei Neaga arată că nu se poate scrie: „Le peuple ne se rappelle rien. Les plus grands événements glissent sur lui sans laisser aucune trace“; p. 6) și de legende create după nume geografice, întocmai ca *Anonymus* al Ungurilor. Se arată și inanitatea ca informație a operei latine a lui Nennius. Gildas nu e tratat mai cruțător. Viața Sfintului Germanus din Auxerre, scrisă în secolul al V-lea, e decisivă: la 441-2 ocupația anglo-saxonă se îndeplinise. Dar la Gildas se păstrează, pe lângă nume de șefi indigeni, acelea ale lui Ambrosius Aurelianus și Aurelius Cuninus (Conan celtic), unui conte Paul (p. 13), cari trebuie să fie, ca Aegidius și Syagrius, din Galia, șefii *Romaniei* autonome. Se semnalează invasiile anglo-saxone în veacul al IV-lea, și în Galia (*Obolingo-Saxa*, „Saxonii nobili“, și alte nume). Cumberland arată o menținere a Cimrilor celtici. Strathclyde, Lothian, Dumbarton, Tamisa, Kent reprezintă ultime adăposturi celtice.

* * *

Ferdinand Lot, *A quelle époque a-t-on cessé de parler latin?* (din „Bulletin Du Cange“, VI, 1931).

Orice lucrare a d-lui Lot e de o rară bogăție de informație. Pentru chestia „latinei vulgare“, pe care o crede, cu dreptate, *latina vorbită*, latina familiară și usuală deci, se vor găsi bibliografiile abundente la paginile 6, 19, 132. E uimitor adesea la ce depărtate mijloace de a afla recurge eruditul.

Foarte interesantă semnalarea pasagiilor de izvoare care primele vorbesc, în Franța, de „vulgară“, „deschisă“, „rustică“: un capitular al lui Carol-cel-Pleșuv, Viața Sf. Adelard, un poem despre dînsul (p. 8, nota 3), mai ales hotărîrea conciliului de la Tours în 813, poate chiar un capitular al lui Carol-cel-Mare. Se înlătură posibilitatea *romaniei* în predici ca ale Sfintului Eligiu. Glosele, greșelile de limbă în texte „clasice“ sînt și ele invocate. E și o trecere în revistă a literaturii latine tîrzii (aceiași informație deplină). Bună alăturarea cu cele două „grecești“ p. 19.

Poate Răsăritul și Apusul nu trebuiau puse împreună. Se revine la scriitorii creștini mai vechi ai Romei. La schimbarea fiziologică a sunetelor (p. 21) o rezervă, pe care încep a o face filologii: a retențiunii. De mare folos și notele asupra primei forme a liturghiei latine, asupra traducerii Bibliei. Un paragraf (p. 48 și urm.) privește reforma carolingiană.

* * *

Andrei Veress, *Istoricul Marele Serdar Gheorghe Saul (1743-1785)* (din „Memoriile Academiei Române”, secț. ist., III, V, 4).

Și aiurea (aceleași „Memorii” 1929) d. Andrei Veress dăduse știri de preț asupra învățatului boier moldovean, cu preocupății istorice, Gheorghe Saul, pe care-l pomenește și Sulzer. Îl îndemneau pe eruditul maghiar raporturile intelectuale ale lui Saul cu Iesuitii unguri veniți în Moldova supt Constantin-Vodă Mavrocordat (nu „Vodă Scarlat”, ci „de Scarlati”), cu privire la călătoria cărora, în 1743, se dau și date nouă. Misiunea de a lucra școlar la Ceangăi nu-mi pare a fi putut să fie dată oficial (p. 84). Se revelează și cearta noilor veniți cu franciscanii italieni, cari-i siliară să și plece. Numai moartea ar fi opit pe Pétérffy de a scrie, cum fusese însărcinat de Domn, o istorie a principatului în latinește. Semnalasem proiectul, care s'a păstrat: d. Veress îl dă întreg. Se fixă o „perioadă ungurească de la 1300 până la 1627” (*sic*), urmată de una „turcească”. Ideia de a întrebuinta izvoarele cele mai variate o avuse, cu o jumătate de veac înainte, Constantin Cantacuzino Stolnicul. Iesuitul făcuse recurs și la cunoștințele lui Saul: știrile au trecut apoi și în „Disertațiile” lui Pray.

Se presintă o biografie amănunțită a lui Saul, cu studii de medicină, la Padova și Bologna, cu călătorii repetate la Leipzig, Halle, în Olanda, Anglia și Polonia, unde a fost agent domnesc (v. ale noastre „Documente Callimachi”). A avut și o misiune secretă în Ungaria, unde s'a împrietenit cu eruditul Cornides. La 1779 era la Viena, și atunci a avut legături și cu Șincai. La București se afla în 1785, și apoi urma i se pierde.

Cîteva scrisori din 1769-70, în limba franceasă, se dau la sfrîșit. Saul explică, odată, moneda unui Bogdan moldovenesc și aceia a lui Despot.

N. Iorga.

* * *

L. C. Berg, *Naselenie Bessarabii. Etnograficeschii sostav i cis-lennosti S 10 verstnoi khartoi*, Petrograd 1923.

È un studiu de etnografie asupra Basarabiei, publicat în „Analele Academiei“ ruse din Petrograd, Secția de cunoaștere a popoarelor vecine.

Din punct de vedere etnografic autorul împarte Basarabia în trei părți:

a) Regiunea Hotinului, locuită, în cea mai mare parte, de Ucrainieni indigeni;

b) Regiunea de mijloc, cîmpia Bălților și a Codrilor, locuită în cea mai mare parte de Moldoveni și

c) Regiunea Bugeacului, locuită de coloniști ucraineni, bulgari, găgăuți, nemți, moldoveni, velicoruși, etc. (p. 7).

În partea istorică părerea lui Șahmatov (*Povesti vremennîch let*, 1916, vol. I, p. 46) că „leagănul poporului rus a fost teritoriul Anților, adică regiunea dintre Prut (sic) și Nipru“, Anți pe cari-i numește Slavoni, iar Hrușevschi Ucrainieni, este cu totul fără temei; cercetările și descoperirile ulterioare din Republica Moldovenească a Sovietelor, din potrivă, dovedesc existența de elemente romane și dincolo de Nistru, iar, Rominii transnistrieni își au ființa lor pe acele meleaguri încă înainte de descălecarea Moldovei.

La anexarea Basarabiei (1812) în Bugeac erau 41.160 de familii, — peste 240.000 de suflete, după Zașciuc, iar, după Scalcovschi (p. 193), mai multe suflete.

Revisia lui Bahmetiev (1816) găsește 98.526 de familii sau 491.679 de suflete, cea din 1897-1 935.412 suflete; femei 0,03% mai mult ca bărbați.

La 1-iu Ianuarie 1915 se socotiau 2.686.000 suflete.

După calculele Comitetului Central Statistic din 1897 Moldovenii din întreaga Basarabie represintau: a) la orașe — 14,16%; în județe, fără orașe, — 53,55%. La numărul total al populației din întreaga provincie numărau 47,58%.

Berg corectează aceste date cu o mică favorisare pentru Moldoveni. El găsește numărul total al Moldovenilor drept 47,6% (p. 11).

Îndreptările sale față de statistica din 1897 presintă următoarele variații:

<i>Statistica din 1897:</i>		<i>Corectările lui Berg:</i>
Moldoveni	47,58%	47,6%
Velicoruși	8,05%	8,1%

Ucrainieni	19,62 ⁰ / ₀	19,8 ⁰ / ₀
Ruși Albi	0,13 ⁰ / ₀	— —
Poloni	0,60 ⁰ / ₀	0,4 ⁰ / ₀
Bulgari	5,33 ⁰ / ₀	5,3 ⁰ / ₀
Germani	3,11 ⁰ / ₀	3,1 ⁰ / ₀
Țigani	0,45 ⁰ / ₀	0,45 ⁰ / ₀
Evrei	11,79 ⁰ / ₀	11,8 ⁰ / ₀
Turci	2,88 ⁰ / ₀	— —
Alte popoare	0,46 ⁰ / ₀	— —
Găgăuți	— —	2,9 ⁰ / ₀
Armeni	— —	0,1 ⁰ / ₀
Greci	— —	0,0 ⁰ / ₀
Albanesi	— —	0,04 ⁰ / ₀
Francesi	— —	0,02 ⁰ / ₀
Cehi	— —	0,02 ⁰ / ₀
Caraimi	— —	0,005 ⁰ / ₀ (p. 11).

Moldovenii ocupă, ni se spune, locul de frunte, de și la totalul populației ei nu compun o majoritate absolută. Fără orașe ei constituie majoritatea absolută (1907). Așa, jud. Chișinău are 93,7⁰/₀; județul Orhei 80,2⁰/₀; județul Bălți 71,5⁰/₀; județul Soroca 71,5⁰/₀; județul Tighinea 52,7⁰/₀; județul Ismail 46,3⁰/₀; județul Cetatea Albă 16,8⁰/₀ și județul Hotin 25,3⁰/₀ (p. 28).

De sigur cifrele, nefiind luate la fața locului, sint departe de-a corespunde adevărului.

Ucrainenii supt numele de „*Ulici*“ ar fi existind în Basarabia încă din anul 914, cetatea lor fiind Peresecina, azi sat cu acelaș nume în județul Orhei, care la 1907 avea 4.090 de Moldoveni, despre cari letopisețul din Sofia (V, 1851, p. 97) zice: „*Ugori Svenfeld* a pus bir pe *Ulici*, numai Peresecina s'a opus prin luptă“. Așa dar cei de la Nordul Basarabiei ar fi autohtoni (p. 14).

Polovții, sau Cumanii, venind în contact cu Românii (la jumătatea veacului al XII-lea), au împrumutat multe cuvinte românești.

Nestoróvski și Cociubinski (*ciastnâ moldavschia izdania dlea russchi școli*, în *Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvęcenia*, 1903, no. 6, p. 389-418) recunosc că Ucrainenii, din contactul cu Moldovenii, se romanisează, nu numai cu limba, ci și cu obiceiul. Sint familii unde fratele cel mare vorbește liber ucrai-

niana, iar cel mic nici n'o înțelege. De aici vorba cunoscută : „*tata Rus, mama Rus, numa' Ivan-Moldovan*“, Pentru autor e o mirare cum Moldovenii, cari n'au o cultură superioară celei ucrainiene, îi romanisează atât de iute pe aceștia din urmă (p. 16).

Velicorușii după statistica din 1897 se socot la 155.774 de suflete. Iar statistica lui Butovici (1907) dă numai 40.412 suflete (2,2%), căci mulți s'au întors în Rusia.

Greșit autorul consideră drept indigeni pe Lipoveni și alți secetanți veniți în Basarabia pe vremea Turcilor; numărul lor neînsemnat a crescut puțin după răscoala lui Bulavin, în frunte cu atamanul Ignat Necrasov, împotriva lui Petru-cel-Mare.

Bulgarii (după Scalcovschi) datează din veacul al XVIII-lea.

Cehi la 1907 erau 270, în Novograd.

Germanii, la 1813-1815, vin din ducatul Varșoviei în număr de 1.500 de familii. La 1814 ei fundează Tarutino, iar în Sărata (1822) se așează cei din Bavaria și Württemberg.

Francesii (1824) se fixează în Șaba, 5 familii. La 1827 se completează cu „coloniști elvețieni“.

Greci la 1897 erau 2.737 de suflete; Evrei 228.168, iar Armeni 2.080.

Autorul recunoaște că Moldoveni sau Romîni se mai află și dincolo de Nistru: afară de cei din Podolia și Cherson, ei mai locuiesc în gubernia Ecaterinoslavului. Îi trece însă cu vederea pe cei din Crimeia, Taman, Siberia, Turchestan, regiunea Mării Negre. „*Toți aceștia*“, zice el, „*se deosebesc de Munteni sau Valahi doar prin dialectul lor foarte puțin accentuat*“.

Originea limbii moldovenești e cea romanică (latină), amestecată cu slava (p. 29). Limba populară are cam 45% de cuvinte slave, 31% latine, 8 1/2% turcești, 8% grecești, 6% maghiare, 0,6% albanese! În limba cultă însă se găsesc numai 30% cuvinte slave, de oare ce intelectualii le înlocuiesc cu cele latine.

Greșit susține Berg, basat pe vechi izvoare rusești, că Romînii ar fi apărut în Basarabia în veacul al XIV-lea numai.

Cercetările recente rusești afirmă existența Transnistrienilor cu două veacuri înainte de această dată; dar Transnistrienii cu Basarabeni totdeauna au constituit o masă compactă, dependentă una de alta.

În anexă se dă harta etnografică (scara 10 diume în verstă), după datele adunate prin învățători de către V. N. Butovici și

datorită lui Auzan și Alexeev, membri ai secției militaro-topografice.

Ea cuprinde unele dificultăți, recunoscute de autor : a) lipsa de control local în decurs de cinsprezece ani și b) nu indică linia de demarcație între sate, ambele defecte lăsate pe sama cercetătorilor localnici. În schimb arată locurile păduroase și pustii.

N. Smochină.

* * *

Piero Misciattelli, *Savonarola*, Milano 1929.

Orice carte asupra lui Girolamo Savonarola trebuie să aducă înainte mai ales problema sufletească a dominicanului martir care a tulburat până în adinc Florența și a precedat, în criticile sale contra Bisericii romane, protestantismul german, mult mai puțin original de cum se crede.

N'avem a face, de sigur, cu un simplu fanatic, nici cu un „inocent“ ca Ioan de Capistrano, care, acesta, atacând luxul și corupția în genere, departe de a intra în conflict cu oficialitatea bisericească, a fost consacrat de dînsa ca sfînt. E mai curînd un tovarăș de spirit al Sfîntului Antonin, mai vechiu decît dînsul cu un veac. E un om cult, un poet, un gînditor, — și pasagiile despre artă, despre elocvență, pe care le citează autorul, chiar și versurile religioase, arată de ce era el capabil, ca justetă și ca formă. O iubire de femeie îi stă în urmă. În sfîrșit, departe de a uri anti-chitarea, a cărui influență păgînă o răspînge însă, el culege din tradițiile ei ideile, dominante, de libertate și de republică.

Dar, mai presus de orice, el e *omul cu misiune*. Și pentru manifestarea ei, până la cele mai dîrze atacuri contra unui Papă credincios, dar muieratec, el întrebuițează infocata elocvență a Vechiului Testament. O comparație între dînsul și Sf. Ioan Hristostomul, care a trecut pe lingă moarte și a murit în exil, ar fi de oarecare interes.

Încetul pe încetul el „a făcut un partid“, al „criticilor“, al „plingătorilor“, *piagnoni*, și alții, pe cari aceștia i-au botezat „turbații“, *gli arrabiati*, i-au stat în față. În luptă el a căzut victimă, împreună cu acoliții săi, după o luptă singeroasă pe care n'a voit-o. Guvernul florentin n'a voit decît liniște, și fără moartea aceluia care nu voia să se îndepărteze ea nu s'a putut face.

* * *

Gh. I. Moisescu, *Istoria școlilor din Vălenii-de-Munte, 1831-1931*, Vălenii-de-Munte 1931.

Lucrarea d-lui Gh. I. Moisescu poate servi de model și prin bogăția unei informații culese și în izvoare inedite, din Arhivele Statului, și prin buna prezentare a acestui îmbielșugat material.

Școlile încep cu veacul al XVII-lea, de sigur în legătură cu mănăstirea. Orașul însă e mult mai vechiu, supt cetatea Teleajenului din luptele lui Ștefan-cel-Mare cu Muntenii. În nota 1 la pagina a 7-a autorul a adunat multe știri răzlețe asupra lui. Altă notă, a doua, la pagina 8, dă și o bună istorie a mănăstirii. După condica schitului Văleni se dă și actul de închinare la Cotroceni, pagina 9, nota 1. Nouă e și relevarea școlii grecești a negustorilor, care se ține până la 1845 (pp. 9-10). Se arată și soarta noii școli a lui Vodă Caragea (p. 11-2).

Ioan Gherasim Gorjan, cunoscut prin opera sa literară, prin amiciția cu consulul engles Blutte, deschide seria în epoca Regulamentului Organic. Orașenii cereau de la dascăl „știință de sfranțuzește, rusește și elinică“ (p. 21). El se așează în casa Mirzea, care și acum trăiește (p. 23). Nu găsește local, nici sprijin, și predecesorul, popa Preda, apoi însuși Mirzea, fac intrigi (p. 23). Blutte e adus ca martur (p. 35). Și Grecii sfârșesc prin a-și înscrie copiii, alături de Mirzești, orașeni, Andreiești, Stănciuiești, Dimitrești, Lăzăroi, etc. (pp. 29-30). „Sfinta școală“ începe deci la 1832.

În boierul cel mare de la Drajna, Alexandru N. Filipescu, numit și ocrotitor al școlii, Gorjan găsi un puternic patron. Dar la 1833 el se îmbolnăvește de tuberculosă (p. 40). Noi patroni se adaugă în 1836: polcovnicul Pană, a cărui casă e Școala de Misionare, și Vasile Gheorghiu, în casa căruia stă autorul acestei dări de samă (p. 46).

Uneltirile unora dintre localnici aduc în 1837 cercetarea lui Petrachi Poenaru însuși (pp. 47-8). La capătul răbdărilor, bietul Gorjan izbutește a fi mutat la Călărași (p. 49). El luase pe Frusina, fata logofătului Filip (pp. 106-7).

În urma lui se plântuiește în sfârșit un local propriu. De dînsul avu parte un învățat latinist ardelean, avocatul David Alămașanu (p. 53 și urm.). Se ajunge și până la suta de școlari¹, cu cei ce se pregătesc ca învățători și pentru județele vecine: era deci și o școală normală (v. și p. 74).

¹ La p. 66, Gialep, nu „Țalep“.

La 1847, un Oprea Tănăsescu e dat ca ajutor împovăratului Almășanu (p. 77). Revoluția de la 1848 aduce prigonirea acestuia, care se întoarce pe jos în Ardeal (p. 78).

Până la 1857 Tănăsescu ține o școală particulară. El e întărit de Guvernul lui Vodă Știrbei la această dată (p. 81). La 1863 e numit și un Brănean, Ilarion Pușcariu, „institutor superior“; la 1864 Ștefan Radian. Era acum și o școală de fete, cu un Grec, Deliyanide, și fiica lui (pp. 82, 86-7). O întemeiază mai bine Elena Ghinea. Pușcariu murind, locul lui e luat de Moise Nestor (p. 83).

Supt regimul școlar de la 1865, Eliade face o inspecție în 1867 (p. 84). De atunci, schimbându-se des „institutorii“, vechiul interes pitoresc dispăre. Între cei ce se urmează este și Marin Alexandrescu, fostul cioban din plaiul Buzăului, despre care m'am ocupat în studiul „Un cioban dascăl“, în „Memoriile Academiei Romine“.

Cu simțire e scris capitolul „Chipuri de dascăli“. Aflăm că Gorjan era fiul unui căpitan de plaiu din Gorj, devenit călugărul Gherasim. Căzut în robie la Turci, învață limbi orientale (după mărturia fiului lui, generalul); de aici dorința lui de a traduce „Halimaua“. Încă de la 1825 începe a tipări mici calendare. Dascăl și la Ploiești, unde moare la 26 Octombrie 1857, Gorjan s'a învrednicit de frumoasele versuri ale lui Antonin Roques, publicate în cartea de cetire francesă a acestuia. Se înseamnă și lucrările lui, tipărite sau rămase în manuscris (și un dicționar frances-român, pp. 109-10). Frumoasele lui cuvinte: „Slava cea nemuritoare a unui înțelept este de a răbda cit de multe patimi pentru binele ce face, căci tot ce este bun este și zavistuit“ (p. 111). Mihai Viteazul e pentru dînsul „cel slăvit mai presus de stele“ (*ibid.*). Urmează biografia vrednicului Almășanu. Popazu, cu care a avut legături (pp. 120-1), era și el din Văleni. Urmașii lui Almășanu sînt în mare parte Ardeleni, chiar și Oprea, sau Opriș, Tănăsescu, din ciobanii mocani cari prin aspectul îmbrăcăminții lor au dat numele satului Rincezi, apoi Pușcariu, poate Moise Nestor, de sigur Alexandru Ghinea și Vasile Mărgineanu.

Urmează mai multe acte dintre anii 1831 și 1847: sînt și cuvîntările lui Almășanu, oneste, dar slăbuțe.

Const. Solomon, *Biblia de la București (1688), Contribuțiuni nouă istorico-literare*, Tecuciu 1932.

Foarte bun studiu de istorie literară. Dar e sigur că „izvoadele“ de care se vorbește în Prefața Bibliei de la 1688 sînt cele românești: „traducătorii“ îndreptători lămuresc chiar publicul asupra divergențelor. Chiar și fără aceasta nu se poate crede că alcătuitoarea textului definitiv n'ar fi știut de alte traduceri și că, știindu-le, le-au neglijat. Nu se poate precisa cînd a început Nicolae Milescu traducerea Bibliei sale, dar la Stettin era nevoie de o asemenea carte (v. pp. 17-8). Indicația de pe manuscrisul Mitropolitului Gheorghie e mai curînd vagă¹. N'am afirmat că opera de la 1688 reproduce textul lui Milescu; n'o puteam face și pentru că văzusem numai în treacăt, cînd mi-am scris studiul, manuscrisul cumpărat la 1915 de d. Bianu, care nu mi l-a dat spre cercetare. N'am spus niciodată că manuscrisul din 1915 ca scriere e al lui Milescu (v. p. 25, nota 1); data de 1667 e conjecturală, în legătură cu viața la Stockholm a acestuia (*ibid.*). Nu e nicio dovadă că Antonie de Moldovița ar fi acel care a refăcut opera Spătarului (v. p. 25), dar se poate încerca ipotesa.

Partea privitoare la Biblia de la 1688 însăși trezește mai puține indoieli. N'am calificat de „plagiatori“ sau „corectori“ pe acei cari au redactat frumoasa compilație din 1688 (v. p. 30). Dosoftei de Ierusalim, care nu știa bine românește, n'a fost prezentat de mine ca un colaborator, ci ca un îndemnător (v. p. 31). Lui Constantin Stolnicul Cantacuzino nu i-am atribuit nici eu rolul de traducător, ci, ca și d. Solomon, de „îndreptătoriu“ (*Ist. lit. rom.*, I, p. 396; este chiar cuvîntul). Data venirii lui Antim în Țara-Românească nu e sigură (cf. p. 32, nota 7), și *Biblia e*, tipografic, produsul unui mare meșter. Grecenii n'au făcut decît să „deslușească pre limba rumânească“ „nevoința și indireptarea“ „dascalilor“ (cf. pp. 32-3 din cartea d-lui Solomon). Mărturia lui del Chiaro, care-i face singuri traducători, e a unui străin incompetent (p. 35). Cei învoțați pe urmă (p. 36) s'au luat după dînsul.

Foarte importantă e semnalarea de autor a două versiuni ale Bibliei (p. 38 și urm.). Ediția definitivă are data de 10 Novembre

¹ La pagina 19, nota 8, Radu Leon și Radu Tomșa sînt tot una, fiindcă Leon era fiul lui Ștefan Tomșa.

1688, în loc de Septembre, ca în exemplarul cunoscut. Mențiunea unei noi ediții venețiene (p. 40) ni arată pe Stolnic.

La urmă se semnaleză, cu dreptate, și efectul tipării Bibliei pentru fixarea și simplificarea alfabetului chirilic.

N. I.

* * *

Prietenii istoriei literare, volumul I.

În această frumoasă publicație, d. P. V. Haneș se ocupă de întâile lucrări ale lui Eminescu (se semnaleză copilăroasa imitație din poezii epocii lui Bolintineanu, insistându-se mai mult asupra vocabulariului; se arată cum totdeauna i-a rămas ceva din cele d'întăiu influențe și cele d'întăiu obișnuinți: între altele antipatia lui pentru curentul frances; dar critica lui socială nu are această origine). De d. Barbu Lăzăreanu o notiță despre „dicționarul de rime al lui Eminescu“. Am vorbit aiurea despre aportul, slab, al d-lui Murărașu în ce privește originea poetului. D. Remus Caracăș dă știri noi despre Grigore Alexandrescu (a găsit întâmplător o parte din biblioteca lui, de mult părăsită, împreună cu hirtii ale lui D. Georgian-Mehedințeanu, soțul Angelinei, fiica lui Alexandrescu; se vede de aici că poetul era fiul unui Nicolae sin Ilie Licsăndroiou, soț al unei Nița, pomenit la 1815 (p. 39); are un frate Ioniță, care era încă în viață la 1862; o biografie a poetului îl arată învățînd la dascălul grec Rafail din Tîrgoviște, la Mitilîneu, profesor de elină, și numai de acolo la Sf. Sava; cadet, e înaintat peste nouă luni ofițer și lasă armata după vre-o trei ani pentru a lua parte la agitațiile din 1840; funcționar al lui Bibescu la 1848, cu serviciul polițiilor, apoi „șef de secție la secretariat“; suspendat supt Căimăcămie; supt Știrbei contabil, apoi director al Eforiei și efor; supt Cuza director la Culte și apoi ministru pe șase luni, membru la Comisia Centrală alte șase luni; se însoară la Focșani cu Lucia, moartă la 31 Ianuar 1879; și o poezie francesă slabă a lui Alescandri). D. Benedict Kanner presintă pe Eliad în însușirea lui de critic, iar d. M. Stăncescu se ocupă de „Centenariul *Curierului Românesc*“ și de celebra gramatică a lui Eliad. Același tratează și despre Dinicu Golescu. D. Gh. Cardaș analizează pe larg raporturile între călătoria lui von Reimers și a lui Struwe (la mine „von Renner“ e o simplă greșeală de tipar, opera lui Struwe am analizat-o în *Arhiva* din

Iași, IV. Se traduc scrisori). D. P. V. Haneș se indeletnicește cu comparația, prețioasă, a celor mai vechi Cazanii ale noastre. De d. A. P. Todor un studiu despre „Traduceri din literatura română în ungurește“. De d. I. V. Pătrășcanu știri despre Eminescu ca student la Berlin (1872-4). D. P. V. Haneș caută poezii populare în scrisorile soldaților Marelui Războiu. Un studiu frances al lui Bachelin despre Traian. D-ra Natalia Prejbeanu scrie despre Ada Negri. Tot de d. P. V. Haneș o cercetare despre Eufrosin Poteca în calitate de traducător al lui Bossuet.

D. Al. Lupeanu Melin prezintă călătoria în Muntenia la 1836 a lui Cipariu.

La 1836 acesta e în Blaj și vrea să vadă Galații, Tirgoviștea, Rîmnicul, Argeșul, Craiova, dacă se poate: Iașul, Suceava, dar, înainte de toate, Bucureștii. Pornește la drum cu Bariț. La Sibiu află pe Nicolae Bălășescu, al cărui adevărat nume e dat aici: Bălașcu (Bilașcu); de la el află întâiu părțile rele din viața Românilor munteni: Alexandru Ghica se luptă greu cu numeroasele rude și cunoștinți; un „slujitor“ al „Fîlipescului“, probabil, e făcut profesor la teologie fiindcă învățase franțuzește (?); și Ardeleanul Ierotei de la Mitropolie e prezentat aspru; e vorba și de organizarea Seminariului; Bălășescu arată și ultimele cărți românești apărute. Semnalarea bisericii brîncovenești de la Șercaia. Descrierea vieții românești de la Brașov (și biserica Sf. Nicolae; la p. 360 trebuie Carabeș, nu „Kajavete“; p. 367: Orețile, nu „Grețile“). Admiră „colossalul“ București, haotic și inegal. Nu uită să noteze „muierile limpezi la obraz și cu fisionomie delicată“. Dr. „Picul“, în București, trebuie să fie Piccolo. La Mitropolie află mormîntul lui Milan, fiul lui Miloș Obrenovici, și al unui prunc Blarenberg. „Mitropolia se renovează.“ La Herăstrău admiră „frumuseța și toaletul damelor“. La Operă („Nunta din Portici“). Apoi la „Teatrul franțuzesc“. Descrierea bisericii de la Colîntina. Întîlnire cu Eliad (discuție mai ales despre Ruși, ai căror dușmani mor misterios). Teatrul românesc, cu lojile goale (observă că „madama Caliopei au fost mai întii slujnică la birturi“). Cercetează Pantelimonul, Cernica, Mihai-Vodă. La Eliad, unde „cocoșița arată în cuvînt o isteție, talent și frumusețe de vorbe deosebi“. Vede, la o revistă militară, pe Alexandru Ghica: „statura e de mijloc, capul frumos, umbletul cam plecat înainte“. „Steag tricolor: roșu, vînat, alb“. Și convorbire cu Gorjan de la Vălenii-

de-Munte. La Poienaru bolnav de friguri (cu el „Leca zugravul“): crede că în locul limbii latine trebuie germana și franceza. Aaron Florian „despre depărtarea Moldovenilor în știință“. La Cimpineanu, care vorbește contra Rusiei, Domnul nefiind „decît un ghe-neral și administrator rusienesc“, ocrotind teatrul străin în dauna celui românesc. Murgu, întors din Iași, batjocurește pe Asachi, „Armeanul, uritoriu de neamul românesc, împreună cu tot comitetul sau Academia“ (profesori Vollhauser, Flechtenmacher, Repey, „mai întăiu brutariu“, dar lăudat pentru învățatură de Florian; Săulescu, „Tatar“, care ar fi furat fabulele lui Fabian; Florian se plînge că și la București un Suțu, un „Dandul“ (?) au vrut să nimicească învățămîntul românesc, și alte mahalagisme). La Văcărescu, care presintă un plan de scriere cu litere latine și arată cum la Chiselev, acusat că „nu lipsește alta decît să aducă și pre Papa la București“, a „trinitit scaunul“, spuînd că și la Arabi merge, „dară la Nord niciodată“. Visită la boierul Roset, traducător din Ségur, și la Boliac, care a scris o tragedie *Radu-Vodă*.

Am vorbit de notele gălățene pe care le-a găsit d. R. Caracaș.

Urmează cronici pentru mai multe literaturi: și o largă biografie și bibliografie a d-lui Mario Roques. Bogată contribuția d-lui Arpad Bitay despre dezvoltarea literaturii maghiare.

* * *

N. I. Nichiforov, *Rumînia i Rumîni, Izvestia Iuridicescago Faculteta „Vizșșaia Scola v Harbine“*, tom. III, Harbin 1926.

În acest studiu, Nichiforov, profesor de Istorie la Universitatea din Harbin, privește România supt aspectul trecut și actual.

Autorul susține că poporul românesc n'a suferit aproape nicio influență de la popoarele năvălitoare. Baza lor de origine latină a limbii a rămas neatinsă (pp. 231-3).

Spre veacul al IX-lea elementul daco-roman și balcano-roman, unit cu Slavii, dă naștere nației românești. Unirea tuturor provinciilor de Mihai Viteazul formează o tradiție sfîntă, realizată după războiul mondial.

Din veacul al XVII-lea se accentuiază influența bizantină, care contribuie la progresul cultural. Veacul al XIX-lea aduce influența rusească. Spătarul Nicolae Milescu, ambasadorul Țarului Alexei Mihailovici în China, strălucește ca o lumină a timpului, Antioh Cantemir, fiul Domnului moldovean, este creatorul satirei

rusești, etc. De și toți aceștia au servit cauza rusească, ei însă sînt de origine românească, împiedecați de împrejurări de a se înălța în propria patrie.

Tratatul de la Chiuciuc-Cainargi (1774) întărește influența rusească.

Regulamentul Organic, care a funcționat până la 1848, dacă a adus unele îmbunătățiri, din punct de vedere social-economic, a înrăutățit starea țăranilor, căci boierii abusau prin prea marile sarcini ce le puneau samavolnic (pp. 238-9). Răscoala din 1848 e îndreptată și împotriva influenței rusești ca și a Regulamentului Organic (p. 239).

În adevăr, noi am găsit câteva documente de decorații rusești (*Arhiva Spitalului Sf. Spiridon, Iași*), din care se constată contribuția unor boieri romîni la înăbușirea acestei răscoale îndreptate împotriva „a ceea ce este rusească”.

Mai departe autorul spune că toți Romîni din Vechiul Regat, ca și cei din Basarabia, Dobrogea, Bucovina și Transilvania, vorbesc aceeași limbă, ale căror elemente latine sînt aproape cînzeci la sută. Drept demonstrație dă următoarea poezie populară cu traducerea latină (pp. 253-254) :

Fata în largă vale îmbla
larba verde în călca,
Cînta, și cîntînd plîngea,
Că toți munții răsuna.
Ea în genunchi se punea,
Ochii în sus îndrepta ;
Iată, așa vorbe făcea :
„Doamne, doamne, bune doamne”.

Puella în largă valle ambulabat,
Herbam viridem leniter calcabat,
Cantabat et cantando plangebat
Ut omnes montes resonarent.
Illa în genua se ponebat,
Oculos sursum dirigebat ;
Ecce, sic verba faciebat :
„Domine, domine, bone domine”.

Influența culturală i-a despărțit pe orășeni de săteni, așa încît obiceiul cu adevărat românesc se poate vedea numai la țară. Sufletul Romînului se cunoaște mai bine în zile de serbătoare, cînd haina tristeței și a jugului secular este înlocuită prin aceea a veseliei și a inimii largi. El e mai puțin bețiv ca vecinul său din Răsărit ; e orator dibaciu, mai cu samă la petreceri (pp. 256-7).

Chestia evreiască, zice autorul, n'are nicio legătură cu religia, după cum afirmă greșit presa europeană. Problema e de domeniul pur economic ; cîndva Evreii reprezentau cinci la sută din totalul populației ; localizați însă la orașe, mai cu samă în Moldova, ei compuneau peste cînzeci la sută, canalizînd astfel comerțul în minile lor și paralizînd orice încercare de negoț românesc.

Prin aceeași prismă explică și acordarea drepturilor la Evrei : „naturalisarea acestora, nelegată de țară, ar putea să schimbe fața Parlamentului român“.

Țeranul român din fire este anti-socialist ; recunoaște proprietatea individuală ; azi el nu-i tocmai religios.

România a dat Rusiei multe capete bisericești, care servesc drept indreptare, cum : Grigore Țamblac (veacul al XV-lea), Mitropolitul ruso-lituan Petru Movilă, fondatorul Academiei din Chiev și al altor școli, afară de alte personalități intelectuale care au contribuit mult la ridicarea culturii rusești (p. 250).

Partea greșită autorul o găsește în adaptarea codului civil napoleonian, care a creat o prăpastie în popor, neglijându-se obiceiul pământului.

Învățământul secundar și superior este foarte bine îngrijit ; el însă a dat naștere unei clase speciale, aceia a funcționarilor mai mulți decît numărul cerut. Nici școlile comerciale profesionale nu servesc altui scop.

Caracterul acesta de despreț al comerțului a făcut ca Romîni să nu creeze o burghezie intelectuală națională. Și aceasta este una din lacunele mari prin care „s'a ajutat comercianților străini de țară să cîștige dobînzî fără a da ceva țerii, afară doar de clasa necăjită a muncitorilor“ (p. 252).

Cu privire la alipirea Basarabiei „Rusia sovietică a reacționat numai pe cale de protest și prin crearea Republicii Moldovenești socialiste, compusă din Moldovenii din Rusia Nouă“ (p. 242).

Afirmare greșită : a) îndată după alipirea Basarabiei, Rusia sovietică a dat lupte împotriva României (în Tîghinea și alte părți) ; b) Dacă Republica moldovenească transnistriană a fost creată ca un act de protest, atunci de ce a luat ființă abia peste șase ani, la 1924, și nu în momentul alipirii Basarabiei ? Chiar admitînd părerea, ea e în contradicție cu principiile fundamentale ale Constituției Uniunii Federative socialiste rusești : însuși actul de creare al Republicii moldovenești, din 12 Octombrie 1924, denotă voința expresă a Moldovenilor transnistrieni. Iar astăzi între profesorii de drept constituțional sovietic e viu desbătută chestia dacă Republica moldovenească are sau nu are dreptul de separație în Stat independent (Magherovschii, Stepanensco).

Motivul alipirii Basarabiei sînt cunoscute :

1) Drepturi istorice,

- 2) Principiul național, și
- 3) Voința poporului basarabean.

Împotriva lor se ridică Basarabeni A. N. Crupenschi și A. Schmid, aderenții regimului vechiu rusesc, susținând :

1) La anexarea Basarabiei de către Ruși (1812) provincia era puțin populată și prost îngrijită. În decursul veacului cultura și naționalitatea s'au format supt influența rusească. Basarabeni sint pătrunși de tolstoism, pușchinism, etc., așa încit ei nici n'au visat o Romănie Mare.

2) De și Moldovenii sint de același neam și singe cu Rominii, însă compun numai 48 la sută din totalul populației, iar

3) Voința poporului n'a fost exprimată, de oare ce Sfatul Țerii nu o poate reprezenta.

Autorul dă aceste date fără niciun comentariu.

Iar, în concluzie, adaugă : „forța de rezistență a poporului român a ajutat pe România să iasă din războiul învingătoare, iar înfăptuirea reformelor interne o introduce în familia popoarelor civilizate. Realizarea însă (dacă va avea loc cîndva) a proiectului frances de cale ferată directă Bordeaux-Odesa, prin Turin, Trieste, Belgrad, București va face din România latino-slavă mijlocitoarea între Rusia slavă pe de-o parte și Italia și Franța, pe de altă parte.”

N. Smochină.

* * *

A. M. Seliștev, *Colonisări slave în Albania („Slaveanscoe nase-lenie v Albanii“)*, Sofia 1931.

Savantul filolog rus A. M. Seliștev din Moscova a publicat la Institutul de științe macedonean din Sofia lucrarea sa „Colonisări slave în Albania“, aducînd multe documente inedite din arhivele bulgărești, sirbești și albanese.

Din primele secole și până în secolul al XVIII-lea în viața Slavilor din Peninsula Balcanică a început colonisarea Macedoniei și a Albaniei. Imediat apoi s'au simțit influențele slave în toate domeniile : cultural, economic și social. Până în secolul al XVI-lea s'au făcut deplasările de colonisări din Macedonia în Albania și din Albania în Macedonia.

Studiul condițiilor cum s'a făcut această colonisare, expunerea felului cum s'au răspîndit aceste colonisări, analiza istorică, culturală și lingvistică a cuvîntelor împrumutate în limba albanesă și toponimia slavă în Albania răspund la întrebarea atit de impor-

tantă pentru studiarea destinului colonisării slave în Peninsula Balcanică.

Acest studiu arată limitele colonisării slave. Coloniștii slavi din Sud-Vestul Macedoniei, aparțin grupului bulgar, răspândiți în bazinele din Sudul Bistriței, Devolului și Drinului Negru; cei din Sud-Estul Macedoniei, din reionul Scodrei și Nordul Drinei aparțin grupului sârb. Pe linia colonisării bulgare se găsesc două sate românești: Belița-de-sus și Belița-de-jos. Se găsesc aici și sate grecești, turcești și țigănești. Albanesii au venit aici în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea. Colonisări albanese mai vechi din secolul al XIII-lea și al XIV-lea se găsesc în Ținutul Scumbi. De ei se pomenește în hrisovul lui Miliutin din 1299-1300, unde vorbește de participanții tirgului de la mănăstirea Gorga, cari erau „în special Albanesi și Vlași, cu turmele lor“. În secolul al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea s'au făcut colonisările Albanesilor numiți Golobirda, în secolele XVII, XVIII și XIX, au început expansiunile furtunoase. Cuvinte slave încep să pătrundă acum în albanesă și aromână: vatră, verigă, zăvor, plug, războiu, colac, rogojină. Nomenclatura și toponimia fie că a rămas aceeași, fie că s'a tradus din slavă în albanesă.

Procesul de albanizare s'a făcut prin raporturile politice, economice și etnice; agricultura a fost calea cea mai directă și clară prin care s'a făcut aceasta.

În Ținutul Coriței (Corcei), și anume în cele două sate Boboștița și Drenova, s'au păstrat cele mai vechi urme ale colonisării slave în Albania.

Autorul face un scurt istoric al Albaniei între secolul al X-lea și al XIX-lea. Strinse legături politice și culturale între Albanesi și Slavi au fost în timpul Țarului Samuil, în secolul al XI-lea.

Până în secolul al XVIII-lea Albanesii s'au mutat în Apusul Macedoniei și Ohridei, ținuturi slave. Ocupația lor era agricultura și creșterea vitelor. În arhitectura bisericească aveau trei stiluri: bizantin, roman și gotic. Limba ce o vorbeau era cea albanesă, cea greacă și cea slavă. În secolul al XV-lea apare și dialectul aromân în Epir. Erau împărțiți în trei clase sociale: boieri, burghezi și țerani. Majoritatea boierilor albanesi erau de origine slavă. Aceștia vorbeau mereu limba slavă, cu tot mediul albanes în care trăiau. Din ei se alegeau și Voevozii.

Analiza lingvistică a cuvintelor împrumutate în limba albanesă

și în toponimia slavă, ca și indicațiile istorice, mărturisesc că procesul albanisării în cercul colonisării slave a fost foarte încet. Sînt două grupe de cuvinte împrumutate. Unele în legătură cu influența social-culturală slavă din diferite epoci și care reprezintă diferite obiecte slave, traduse în albanesă. Aceleași cuvinte slave trecute la Albanesi le găsim și în romină și neo-greacă. Aceste cuvinte slave le aflăm în creațiile gospodărești : agricultura, cultivarea pămîntului, creșterea vitelor, obiectele casnice, în organizațiile sociale și administrative. În grupul al doilea intră cuvinte traduse din slavă, care exprimă diferite sentimente, complimente, cuvinte cu înțeles intim, numiri de plante și animale.

Studiul cuvintelor slave împrumutate în limba albanesă și numirilor topografice slave răspîndesc lumină asupra unor feluri de viață publică și privată ale coloniștilor slavi în Albania. Întîlnim la Albanesi multe numiri topografice pe care le întîlnim și la Romîni : Stana și Turaști, aromine ; Cărpinoasa, Cărpinosul, Cărpîți. Apoi Izvor, Izvorul, Izvorani, Izvoarele, Bistrița (numiri de ape). Bucovina (fag=buc), Borolea (bor=pin), dub (stejar), Dimbovița ; dud, tîrn (Tîrnova), Priseaca, Poiana, Poieni, Pleașa, Pleșești, Cîrceni, struga, coteș, Beajenii, Bejenia, Pribegii. Munții Pindului sînt plini de numiri topografice grece, slave și aromine albanisate.

Toponimia slavă a Albaniei reprezintă urmele unor grupuri etnice avînd raporturi cu diferite locuri ale ținutului. În Albania ca și în alte ținuturi au trăit păstori și crescători de vite aromine. După numele acestui popor multe sate au luat pe al lor : Vlași, Vlahova, Vlahani, Vlaina, Vlahnia, Vlasnia. Numele Șchiau este foarte comun și la Albanesi și la Romîni ; de și este un nume slav, care însemnează „bulgar, slav“, numire ce o găsim și la Sirbi. Originea acestui cuvînt „șkja“ (slaveanin) se întîlnește la străbunii Albanesilor și Romînilor vechi, încă din primele vremuri de contact cu Slavii în Peninsula Balcanică. O analiză mai severă a acestor date ar servi mult pentru exactitatea și determinarea lor.

Aparițiile lingvistice ale colonisării slave în Albania trebuie studiate odată cu studiul istoric al dialectelor Macedoniei.

În Albania au rămas foarte multe urme de cuvinte slave.

Înlocuirea lui tj (kt), dj s'a făcut în Albania, Macedonia, Tracia, Iliria și Dacia ; și asimilarea vocalelor i-i. La Slavii din Boboștița s'a păstrat acea unire a unei vocale cu o nasală ; și în românește avem asemenea exemple : pîndar, timpan. Litera ă-e-ea,

comună la Romîni, se găsește și la Aromîni: Breaza, neveastă. La unele numiri slave a dispărut litera h, iar labiala l în contact cu Albanesii s'a transformat în lj, fenomene care se găsesc și la Aromîni. Grupele slave kl, gl, rn, ln s'au schimbat în mediul albanes. Declinația substantivelor a rămas ca în bulgară. Se pierde infinitivul verbelor. Și în lingvistică se observă acel fenomen al repartisării grupelor slave în sub-grupe bulgare și sirbe.

Este interesant că pe baza acestor cercetări lingvistice se poate constata că strămoșii Slavilor albanesi au trăit la un loc cu strămoșii Slavilor din Macedonia, Grecia, Tracia, Mesia și Dacia.

Elena Eftimiu.

* * *

Dr. Josef Macurek, *Ciechové v polském vojsku v Podnistrí, v letech 1531—1538*, Brno. 1931, în *Ciasopis Matice Moravské*, an. 55 (1931) (*Cehii în armata polonă la Nistru între anii 1531—1538*).

D. I. Macurek, cercetînd arhiva de la Kórník lingă Poznan, a găsit supt nr. 1375 un catastih în care sint însemnate numele tuturor Cehoslovacilor cari au prticipat alături de Poloni la expedițiile acestora contra Moldovenilor între anii 1531 (lupta de la Obertyn) și 1538 (lupta „Cocoșilor“). Cu această ocazie autorul arată în citeva pagini dezvoltarea armatei polone până la această dată.

Armata polonă începe să se desvolte la începutul secolului al XV-lea, fiind silită de împrejurări. La granița de Sud-Est regatul Poloniei și Lituaniei se mărgenia cu Moldova, iar stepa o îndepărta de Hanatul Tatarilor din Crîmeia. De această graniță Polonii nu se temeau, ci numai de aceia de la Marea Neagră, unde Moldova și Muntenia veniseră încetul cu încetul supt protectoratul turcesc. Deci teama de Turci a făcut-o să-și întrebuițeze toate forțele pentru organizarea armatei, pentru care se cerea la diferite congrese să se împartă Polonia în mai multe ținuturi și fiecare din acestea să fie bine pregătită a ținea piept eventualelor atacuri turcești. Tot pentru apărarea acestei granițe s'au făcut citeva întărituri polone: Camenița (Kamenic Podolski), Bielocierkiew, Chmelnik, Bracław, Sniatyn.

Armata, condusă de nobilime, care în cas de războiu era datoare să-i dea ajutoare, era formată din pedestri și călăreți, împărțiți în bande numite comițiale. În fiecare secție era un șef, de care depindeau decimarii.

Armata pedestră era compusă din arbaletrieri, din trăgători cu pușca, purtători de sabie și pavăză, iar cavaleria din cavalerie groasă, lăncieri (equi hastarum) și cavalerie ușoară cu săgeți (equi sagittarii).

La conducerea armatei erau chemați une ori și șoltuzii, organizați după dreptul german. Nobilimea participa la război, iar, când trebuia să pornească în luptă într-o țară străină, era bine plătită de rege.

În armată erau mercenari cari se formau în cas de războiu.

În armata pedestră erau elemente diferite, între cari Romini, Maloruși, Cehi, Moravi, Silesieni, Unguri. Soldații cehi au fost aduși de regele Vladislav Iagello în ajutorul fratelui său Ioan Albert, regele Poloniei, cu ocazia expediției din 1497 de la Cosmin. În timpul luptelor Poloniei cu Moscova și cu ordinul Cavalerilor Teutoni au fost duși foarte mulți soldați cehi și străini în Prusia, Lituania și pe granița polono-moldo-tătarească. Între Moldova lui Petru Rareș și Polonia s'au dat multe lupte pentru Pocuția, la care au participat magnați și nobili cehi și poloni. Armata pedestră era condusă de Cehul Malin, iar cu conducerea generală a armatelor era însărcinat Ioan Tarnowski. În aceste lupte Cehii au reputat victorii strălucite. În „lupta cocoșilor“ din 1538 (Wojna Kokosz) au perit cei mai distinși Poloni, și pentru formarea unei noi armate a trebuit să se plătească sume enorme de bani. Cehii au fost chemați din nou la lupta ce o pregăteau Polonii, care luptă însă nu s'a mai dat, de oare ce Rareș, fiind amenințat de Turci, a încheiat pace cu Polonia, iar chestia Pocuției a rămas neresolvată. Din acest an 1539 au încetat și numele soldaților cehi în Polonia.

Elena Eftimiu.

* * *

I. Macurek, *Zápas Polska a Habsburkü o pristup k. Cernému Moři, na eklonku 16. stol (Lupta Poloniei cu Habsburgii pentru a ajunge la Marea Neagră la sfârșitul secolului al XVI-lea)*, Praga 1931.

Literatura referitoare la relațiile Poloniei cu Habsburgii și chestiunea formării unei ligi contra Turcilor la sfârșitul secolului al XVI-lea este modestă. Primii ani după stingerea familiei iagello-nice și epoca după moartea lui Ștefan Báthory n'au fost în de ajuns cercetate. Mayer și Hirn s'au ocupat de această epocă, dar

nu de această chestiune. Nici cu privire la politica Poloniei față de Turci nu sînt lucrări complete. Unele sînt învechite, altele simple reproduceri din cronicari, fără a fi adîncită politica contemporană evenimentelor; sînt și lucrări bune, care amintesc însă în treacăt această chestiune.

În lucrarea sa d. Macurek arată cum s'a purtat Polonia la sfîrșitul secolului al XVI-lea față de încercările Papei și Împăratului de a crea liga contra Turcilor, față de dușmănia Habsburgilor cu Turcii și drumul ce și-a ales cancelarul și Hatmanul Zamoyski, adevăratul conducător al politicii externe polone, pentru ca să ducă lupta contra Turcilor alături de Habsburgi.

În primul capitol, tentativele făcute de Habsburgi pentru a cîștiga în liga contra Turcilor pe Cazaci și principatele românești cu Ardealul în anii 1593-95, autorul studiază diferitele ambasade ale Papei și Împăratului în Răsărit, arătînd situația acestora de atunci, relațiile lor cu delegații Papei și obligația ce-și ieau față de Papă. Arată relațiile Voevodului Aron cu delegatul împărătesc Komulovic, ca și alianța Principatelor cu Cazacii contra Turcilor supt protectoratul Împăratului, revolta, importanța și caracterul ei în 1594-1595.

În capitolul „Tentativele făcute de Împăratul Rudolf al II-lea și Papa Clement al VIII-lea de a atrage în liga contra Turcilor și pe Poloni“, autorul ni arată toate ambasadele sosite la Curtea Poloniei, unde, în lipsa regelui, plecat în Suedia, primarul Karnkowski ieă dînsul contact cu delegații Papei și caută să-i întrebuițeze pentru alte scopuri decît acelea dorite de Zamoyski, care voia lupta contra Turcilor. Aceasta a dat naștere unei neînțelegeri interne, a provocat furtună în Senat, care în cele din urmă se încheie total în favoarea și după dorința lui Zamoyski. Pe cale de a i se realiza planul, acesta caută să-și asigure o influență polonă în Ținuturile de lingă Marea Neagră. Se silește să îndepărteze influența habsburgică de aici, și a reușit. Punînd pe tronul Moldovei pe Ieremia Movilă, se încheie un tratat cu Poarta, prin care Voevodul Moldovei nu trebuie să se supuiie Habsburgilor și să treacă în liga contra Turcilor, ci deocamdată Principatele să rămîie în status quo. Poarta promite apoi Poloniei că nu va mai căuta să unească principatul Moldovei cu Imperiul, ci îl va lăsa liber, însă supt condiție de vasalitate. Prin aceasta politica cancelariului polon și-a atins scopul. Despărțit de Turcia, și-a putut păstra

acea „splendid isolation“ în Europa centrală. Din ce în ce mai mult relațiile habsburgo-polone devin aprige.

Habsburgii intervin de această dată cu multă putere în regiunea Mării Negre, cu toate eforturile Poloniei de a se opune, în special când tronul Ardealului era încredințat lui Maximilian. În relațiile polono-habsburgice apar acum doi factori cu totul noi: Andrei Báthory și Mihai Viteazul, cari se amestecă în chestiunile Poloniei, avind o atitudine falsă față de aceasta. Și de această dată Polonia iese învingătoare. În relații bune cu Turcii, reușește din nou să atragă de partea sa șerile supuse Porții și să agite nemulțămirea Turcilor cu Habsburgii, iar ea de departe să privească desfășurarea evenimentelor la Dunăre și Marea Neagră. Și Polonia, prin politica ei cu două fețe și apărută de Principate, a privit desfășurarea acestor evenimente până când „zidul de apărare“, cum numiau Polonii Principatele românești, a slăbit, Suedesii și Moscova i-au declarat războiul în secolul al XVII-lea și au început luptele interne. Totuși Zamoyski a găsit noi energii pentru reînceperea influenței polone la Dunăre și Mare.

BCU Cluj / Central University Library Elena Eftimiu.

* * *

Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise (Documente slavo-române)*, vol. VI, partea I, *Documentele moșiilor de peste Prut: Pietrosul, Șeptelicieni, Visternicieni și Soroca-tîrg (1730-1837)*, Iași 1931.

O bună introducere, cu caracter mai mult genealogic, precede, pentru fiecare capitol, un șir de documente, dintre care unele sînt cu adevărat importante.

Anume acte, pomenite în acea introducere (p. 5), sînt de un deosebit interes pentru persoana și familia lui Alexandru Lăpușneanu. Îl vedem întors „de peste Mare“; deci el a fost așezat în Asia, așteptînd întoarcerea Domniei. Apare fiica lui, Chiajna, măritată cu un Vistier Apostolachi, și un Pătrașco Cămănarul, unchiul Chiajnei, deci frate cu Alexandru, care Pătrașco era eunuc — deci va fi fost mutilat pentru urmărirea tronului¹.

O „ceată a coroiștilor“ țigani pe la 1768 (I, no. VIII). Un frumos testament, din 1761, al lui Ioniță Virnav (pp. 84-5). Sandu

¹ La pagina 103 se amintește că mama lui Miron Costin a fost Safta Balica. — Note pitorești despre originea numelui de Soroca, p. 130 și urm. Cf. și *ibid.*, p. 161.

Buhuș pribeag la Ruși, pp. 81, 89 (no. VIII). Soroca e dată de Constantin-Vodă Moruzi fiicii sale Sultana, în 1781, pp. 143-4. Măritată cu un Sturza, ea scrie o bună românească, la 1803 (pp. 165-6).

* * *

Hans Roger Madol, *Godoy, Das Ende des alten Spanien*, Berlin [1931].

Foarte frumoasă lucrare, splendid ilustrată, care se sprijine și pe acte din Arhivele franceze, spaniole și prusiene, precum și din ale familiei lui Godoy, care nu apare aici ca personajul ridicul și răufăcător cu care sîntem deprinși.

Prefața prezintă Spania secolului al XVIII-lea, cu încercările de reforme (unui decret din 1760 care opria aruncarea gunoaielor în stradă i s'a opus o veche părere medicală că numai astfel se îmbunătățește aerul din Madrid; p. 21). Începînd cu tinereța lui don Manuel Godoy, nobil din Badajoz, se observă că și fratele lui, Luis, fusese bănuît de legături cu princessa moștenitoare, viitoarea regină Maria-Luisa. Ea era cu zece ani mai în vîrstă decît adoratorul ei din interes. Cu dînsul are doi copii (p. 28). Un portret al reginei tot așa de grozav ca și icoana lui Goya la pagina 32.

După izbucnirea Revoluției franceze contele de Provența ar fi promis Languedoc, Provence și Roussillon, ca „State federale“, Spaniei și Sardiniei, dacă ajută (?) (p. 40). În acel moment, 1791, favoritul era în luptă de fiecare zi cu bătrînul ministru, moștenit de la Carol al III-lea, contele de Florida Blanca. Atunci cînd acesta denunță regelui, la una din obișnuitele vînători, rușinea casei lui, Maria-Luisa smulge slabului soț hotărîrea de a înlătura pe onestul consilier (pp. 43-5). Noul ministru Aranda, în vîrstă de șaptezeci de ani, introduce în consiliu pe Godoy, care isprăvește prin a chema la el acasă pe consilierii. Îndată el devine conte de Alcludia și marchis de Alvarez, apoi ministru. Toate onorurile se îngrămădesc asupra tinărului de douăzeci și cinci de ani, care era simplu soldat cu trei ani în urmă (p. 48). I se iscodește coborîrea din regii visigoți: „Godoy“, sau din regele mexican Montezuma (*ibid.*)! Aranda fu înlăturat ca prea bătrîn.

Godoy e acum șeful Guvernului spaniol. Devine popular în toate cercurile. Împrejurările create de procesul lui Ludovic al XVI-lea îl sîlesc a lua o decizie față de Franța revoluționară.

Omul se pricepe a-și juca rolul, dacă nu cu talent, măcar cu eleganță. El merge, după executarea regelui Franciei, până la declarația de războiu. Și războiul e primit de toate clasele populației spaniole cu entusiasm. În acel timp regele ajută pe „amicul” său să se îmbrace și face primblarea de dimineață cu dînsul (p. 72). Și el e amoretat de don Manuel (p. 73).

În 1794 războiul era pierdut. Francesii erau pe pămînt spaniol. În acest timp Godoy are noi aventuri la Curte (ducesa de Alba). Se face ușor pacea cu Franța. Măcar de s'ar fi căpătăt copiii lui Ludovic al XVI-lea (p. 48 și urm.)! Nenorocitul „Ludovic al XVII-lea” moare între acestea. Autorul crede într'o moarte iscodită (pp. 85-6). Pentru o astfel de ispravă ca pacea din 1795 Godoy devine prinț al Păcii. Fusese vorba să iea pe fata regelui decapitat (p. 97). Ar fi trebuit să fie și Mare Maestru al Ioaniților (pp. 97-8). Un capitol, al II-lea arată că, totuși, Spania îi datorește o sumă de reforme în adevăr utile. Munca lui neobosită e lăudată în rapoarte diplomatice (pp. 100-1). O princesă de singe, Maria-Teresa de Bourbon, născută dintr'o căsătorie morganatică (dar v. pp. 106-7), devine soția lui (p. 111).

Totuși retragerea ca ministru i se impune amantului infidel în Mart 1798. Saavedra, Urquijo, și acesta un amant, îi ieau pe rînd locul (p. 116). Regina și-a ales pe un anume Mallo. Dar prietenul regelui e încă Manuel. Scandaluri fără păreche se petrec la Curte: amantul în titlu închide pe regina în odaie (pp. 121-2).

În acest timp Godoy e proslăvit ca rudă a Stuartților și Wittelsbachilor, a Casei de Portugalia, și el se vrea, prin recunoașterea legitimității soției sale, infant de Spania (p. 124). Rețea relațiile cu regina și-și gătește odăi în palat (pp. 126-7). Urquijo e înlocuit (1800) cu o rudă a lui Godoy.

Urmează războiul sînic cu Portugalia. Al optulea capitol pornește de la pacea din Amiens. Urmează chinurile stăruinților franceze pentru a intra în războiu cu Anglia, ceia ce se acordă în sfîrșit la 1804. Napoleon devenise Împărat al Francesilor. Godoy se gîndia mai mult la planuri asupra Marocului (p. 180 și urm.).

Cearta cu moștenitorul Ferdinand începe în acest moment. Soția prințului, fiica reginei Neapolului, Maria-Carolina, inveninează lucrurile. Dar ea era să moară răpede. Pentru Napoleon însă Godoy e „mon cousin”, un om genial (p. 189). E anul bătăliei

de la Trafalgar (1805). Stăpînul ministerial al Spaniei se vrea regent în Portugalia (p.195). Se ajunge la ideea de a-l face rege al unei părți din această țară, Algarvele (p. 197). Dar planul dispare odată cu interesul momentan al Împăratului Francesilor. La Paris se afirma însă că Godoy ar fi să ajungă rege al Spaniei ca să cedeze locul lui Lucien Bonaparte (p. 201). Neizbutind la nimic, prințul Păcii gătește războiul contra lui Napoleon (pp. 201-2). Așa ajunge la tratatul din 1807, care-i promite acel principat al Algarvelor (pp. 206-7). În acel moment începe în familia regală spaniolă lupta între tată și fiu, căreia trebuia să-i urmeze ocupația napoleoniană. Palatul lui Godoy e prădat de mulțime. El scapă abia cu viață: tirit pe stradă, singeră din răni. Murat, care intră cu trupele în Madrid, îl scapă.

El ia parte la scenele de dublă abdicare din Bayonne. De la capitolul al XI-lea începe viața privată a fostului atot puternic ministru. Se arată rătăcirile, la Marsilia, la Roma, ale familiei regale. Godoy își intovărășește stăpînii al căror stăpîn fusese. La 1818 moare regina, și optsprezece zile după aceea regele. Godoy supraviețuiește. La 1820 fiica lui naturală Carlota ia pe contele Camillo Ruspoli. Soția, care-l părăsise, moare la Toledo, și el se căsătorește cu Iosefa Tudo, vechea lui prietenă. I se ia titlul princiar și el capătă altul de la Roma, de Bappano. Ferdinand, regele care-l prigonește, la urmă ia pe fiica surorii sale Isabela, care e de fapt fiica lui Godoy. În același timp acesta își scrie memoriile la Paris. Părăsit și de soție, abia în 1847, regina Isabela, care e din singele lui, îl restituie în drepturi. Dar fără a le fi căpătat de fapt moare, la optzeci și patru de ani, în 1851.

* * *

Ioan Bianu și G. Nicolăișca, *Catalogul manuscriptelor românești*, tomul III, n-le 729-1461, Craiova 1931.

În acest volum al Catalogului manuscriptelor românești ale Academiei se cuprind (n-le 729-30, 732, 752-5, 917-8) actele școlare ale lui Nicolae Nifon Bălășescu, scrisorile din Chiev ale lui Vasile Scriban (no. 734), rapoarte din 1825-8 către Mitropolia din București (no. 751), un Triod scris în Sibiel la începutul secolului al XVIII-lea (no. 759), un contract de dascăl privat din 1767 (no. 761), corespondența lui Al. Papadopol-Calimah (no. 765, p. 37: Sayn, nu Layn; n-le 865-7, 929-30), un manuscript

atribuit lui Boiagi (no. 771), corespondența lui Negri cu Cuza-Vodă (no. 794), Jurnalul lui I. Alecsandri (n-le 795-800; o parte s'a publicat în revista *Literatură și artă română*), corespondența lui V. Alecsandri și a unora dintre contemporanii săi (no. 801 și urm.), un manuscris de Istoria Românilor până la 1802, care ar trebui studiat (no. 837), cronică lui Zilot Rominul (no. 868), condici financiare moldovenești (n-le 883 și urm), o traducere a Geometriei lui Wolf (no. 923), scrisori de la poetul Nicolescu (no. 926), un Efreim Sirul din vremea lui Brâncoveanu (no. 934), un manual de medicină din 1760 (no. 933), un manuscris de cronică munteană (Stoica Ludescu), fost al lui Constantin Brâncoveanu Comisul, cu note de istorie moldovenească (no. 940), multe lucruri de la Bariț (n-le 966 și urm.) (p. 235, nu „Omiponte“, ci Oeniponte, Innsbruck), hirtile lui N. Suțu (n-le 1024-52; textele grecești sint reproduse de un necunosător al limbii. v. p. 295).

Mai rămânând vre-o patru mii de volume, era recomandabil să se reclaseze manuscriptele după vechime și importanță și să nu se însemne și elemente de amănunt fără nicio importanță. În acest chip un nou volum ni-ar da, mai pe scurt, tot ce se ascunde încă în bogatele colecții ale Academiei.

Cea mai mare parte din carte e ocupată cu presintarea documentelor cuprinse în manuscripte.

Tablele sint foarte bogate.

* * *

R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române supt Cuza-Vodă*, București 1931.

Corespondența Agenției României la Paris dă prilej d-lui R. V. Bossy să reiea istoria Domniei lui Cuza-Vodă. Judecări străine despre Negri, p. 14, despre Victor Place, p. 15. Legăturile cu Ungurii și chestia polonă sint mai ales presintate pe larg, și într'un chip nou.

În Apendice scrisori inedite ale lui Cuza-Vodă. Cele către Place il presintă altfel decât ca pe un umil ucenic al amicului său frances. Sint și de acelea către prințul Napoleon și către ministrul de Externe frances și ambasadorul Împăratului la Constantinopol. Se vede că la 1862 era vorba de un ordin „Alexandru Ioan“ sau „Spicul de aur“, pe care agentul la Paris, Ioan Alecsandri, il găsia ridicul (p. 229). La 1863 opoșiția se gindia la alegerea prințului

Napoleon (p. 243, no. LXXX). Cuza voia „un general frances“, nu un prinț străin (p. 285). El cerea „o ocupație francesă“ de 25.000 de oameni (p. 295).

Resumat frances. Tabla lipsește.

* * *

Wilfred Hugo Evans, *L'historien Mézeray et la conception de l'histoire en France au XVII-e siècle*, Paris 1930.

Încercare reușită de a învia figura, de mult uitată, a precursorului din secolul al XVII-lea al istoriografiei critice franceze. Se pune în legătură activitatea lui cu a predecesorilor până la o epocă destul de îndepărtată. Pe lângă opera lui capitală se recurge la alte lucrări ale acestui om harnic și inteligent.

Ici și colo se găesc lucruri neașteptate, mergând mult înaintea vremii. Astfel în *Dessein d'une parfaite histoire de France*, scrisă între 1651 și 1659, se arată nevoia de a prezenta — ceea ce nici până astăzi nu s'a făcut în Franța — istoria nației, nu a teritoriului: „ar fi o istorie a Francesilor, nu a Franciei, nici a regiilor Franciei, nici a monarhiei franceze, pentru că ar da toate faptele Francesilor și înuntru ca și în afara Franciei“ (p. 71). Nu lipsește nici o teorie a „fluxului și refluxului Statului“, care e în legătură cu a lui Vico și înaintea aceleia a lui Dimitrie Cantemir (pp. 116-7). Neașteptate descrieri de localități. De alminterea destule eresii filologice și discursuri inventate, destule „semne ale vremilor“.

* * *

Waclaw Makowski, *La Pologne nouvelle dans l'Europe nouvelle. Les transformations de l'État*, Paris [1931].

Considerații de drept constituțional în ce privește deosebirile dintre Vechiul și noul Stat polon.

* * *

George Onciul, *Istoria muzicii, volumul I-iu: pînă la apariția stilului melodiei acompaniate în evul nou*, București 1929.

Bună carte de dezvoltare a tehnicii muzicale, cu ilustrații și note, dar fără referințe. Interesante raporturile muzicii țigănești cu cea indiană, pp. 21-2. Cîteva pagini la urmă și despre muzica românească.

N. forga.

* * *

E. P. Fotiades, *Despre scrisorile grecești ale lui Capodistria*, extras din revista *Ἑλληνικά*, t. IV, p. 249-258, Atena 1931.

Mulți dintre istoricii moderni ai Greciei și chiar biografii primului președinte al Greciei desrobite susțin că Ioan Capodistria n'a întrebuințat niciodată limba greacă în bogata lui corespondență. Fotiade răspinge această afirmație greșită, citind textual scrisori în limba greacă care aparțin lui Capodistria, de la care au rămas și câteva traduceri în greaca modernă din diferiți autori clasici.

Tot în același număr al revistei mai sus menționate, Fotiade publică un studiu despre fostul profesor de istorie universală, Paul Karolides, și dă un catalog, incomplet însă, al lucrărilor lui Karolides.

D. Ionescu.

C R O N I C Ă

În *Revista istorică română*, I, 3, d. Andrei Veress caută să arăte și prin stema Ungariei în monedele Țerii-Românești și Moldovei că acestea erau „State feudale față de Ungaria“. De fapt, cum acești bani se băteau în Ungaria, se introducea de la sine și acest element figurativ, și el era tolerat pentru că moneda celor două țeri românești trebuia să aibă curs și în Ardeal (tot așa figura Împăratului bizantin la regii barbari din Apus, chiar când nu numai ei nu erau „vasali“, dar nu se elaborase nici noțiunea de „vasalitate“). Recunoscând că legătura față de suzeran nu era o înjosire, nu putem admite nici consecințele trase din presupusa „vasalitate“, cu voia pentru „vitejii“ unguri de a servi pe „vasali“: ei veniau după aventuri și câștig. Că Sf. Ladislav e cavalerul de pe cutare monedă a lui Mircea I-ii nu e prin nimic dovedit. „Petrulus“ de pe anume monede din Pesta e Rostislav scris cu litere latine. O greșeală sau o confuzie cu acest stăpînitor slav. Ce să mai vorbim de Basarabii veniți de la Ural, „unde au viețuit veacuri lungi împreună cu Cumanii, Tatarii și Ungurii, cu care popoare erau înrudiți“! Poporul român ar fi fost „cucerit“ de acești Tatars. Vulturul Basarabilor e... un șoim turanic (de aci Turia și Turlui!). Las la o parte că d. Veress a uitat articolul meu despre caracterul cuman al *numelui* de Băsărabă.

Articolul face, fără dreptate, și pe d. Gh. Brătianu a gândi la o politică românească între Tatars și Unguri în secolul al XIV-lea. Altfel, articolul-răspuns e plin de observații judicioase: e însă o

întrebare dacă al d-lui Veress se putea publica într'o revistă românească. N'aș crede că „Molday“, nume tătăresc, ca Octai sau Ogodai, Mamai, Nogai, Toctai, etc. are ceva a face cu Moldova.

Într'un articol frances d. Filitti lămurește originea Despinei lui Neagoe („Io Ștefan Voevod“ din pomelnicul de la Argeș e de sigur Ștefan Despotul, nu Domnul Moldovei) în sensul că, fiică a despotului Ioan, ar fi sora Elenei. Se poate să fie așa.

De d. Iulian Ștefănescu, *Legende despre Sf. Constantin în literatura română*. E o lucrare de o rară bogăție bibliografică și de o critică deosebit de atentă.

De sigur că d. Al. Rosetti are dreptate. Trebuie cetit Goian, nu Pogan, dar facsimilele însuși arată ce ușor se putea face, într'o copiere pripită pe acea vreme, la adânci ceasuri de noapte, această greșeală.

La p. 325, documentele care preocupă pe d. P. P. Panaitescu sînt din Public Record Office și comunicate de d-ra Elvira Georgescu. Recensentul putea să vadă că la note s'au sărit 36 a și 36 b, care cuprindeau această lămurire.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cîteva acte privitoare la Văratec le publică d. T. G. Bulat, în cîrticica *Întemeierea mănăstirii Văratec, cîteva monumente, 1803-1845* (Chișinău 1931).

D. Gr. Avakian publică la Chișinău un raport către Museul Militar Național despre „Săpăturile de la Cetatea-Albă, campania din 1929“. S'au găsit mici obiecte, de ceramică și de metal. Unele aparțin vechiului Tyras. Nimic scris. Foarte interesante resturile de ceramică indigenă, cu ornamente lineare, reproduse pe paginile 4-7 și 5-9.

Același dă, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, secția din Basarabia“, III, „Știri nouă din Tyras, I. Toarte de anfore și țigle cu ștampile, II. Grafite“.

Clipe grele de d. I. P. Țuculescu, Craiova 1930, e o contribuție folositoare la cunoașterea atmosferei Marelui Războiu în România. Capitolul despre Iași e deosebit de interesant, și ca sinceritate.

În cartea Monseniorului Grente, episcop de Mans, *Une mission dans le Levant* (Paris 1922), care descrie o călătorie în Orient, făcută la 1919-20, cu cardinalul Dubois și o misiune franceză, sînt și pagini (p. 314 și urm.) cu privire la România. Se critică aspru aspectul cîmpurilor din Vlașca, mai prost cultivate decît cele din Bulgaria. La București lipsește „varietatea monumentelor și maiestratea și grația“ Parisului. Cuvinte bune pentru regele Ferdinand și pentru șeful Bisericii ortodoxe. Regretă că „operele franceze din București sînt puțin numeroase“. Regele, „de obicei fidel liturghiei dominicale“, e împiedecat, data aceasta, de a veni din cauza unei „parade militare“. Se dă o parte din discursul autorului în catedrala St. Iosif. Mulțămire pentru prînzul de gală de la Palat. Autorul crede că „intrigi germane“ au cucerit pe Romîni în dauna influenței franceze. Păreră de rău că nu s’au făcut misiunii invitații de a visita liceele, unde germanismul ar domina. E vorba și de studenți la Berlin și de guvernante germane. Dacă unii oameni politici nu știau limba franceză, era ușor de aflat că nu erau din țara veche (autorul scrie „Czernovitz“, „Kolosvar“ și „Temesvar“). Se scusă însă „boala“ arhiepiscopului Netzhammer, care nu se presintă. Și pentru Serbia aprecierile, îmbielșugate pentru Bulgaria și Turcia, sînt foarte sărace.

În *Arhivele Basarabiei*, III, 3, păr. episcop Visarion dă știri istorice din eparhia Hotinului în secolul al XIX-lea. D. T. G. Bulat se ocupă de o răscoală țerănească în părțile de sus ale Sucevii (Dorna, Șarul, Păltinișul) la 1810. Ei nu voiau să plătească lui Constantin Balș „adetiul moșiilor“. Lista moșiilor date de Domnii fanarioți la rudele lor, p. 159.

În *Genova* de la Geneva, IX (1931), d. L. Bréhier găsește elemente de artă populară, în subiect și în tehnică, la obiectele de împodobire burgunde pe care le păstrează Museul de acolo. Ici și acolo forme geometrice; adesea făptura amintește, în și mai grosolan, lucrările făcute, în domeniul religios, de țeranii din Ardeal, mai ales tiparele de unt.

D. Artur Gorovei publică un vast studiu de folklore despre *Descîntecele Romînilor* (Academia Romîna, *Din viața poporului român*, XI; București 1931).

În *Comoara Satelor* din Blaj, 1924, n-1, a meritosului învățător Traian German, d. Alexandru Lupeanu observă că numele adevărat al lui Budai Deleanu, de loc din Cigmău, e *Budoï*, cum se cheamă și azi săteni din acel sat.

Tot din acea revistă, p. 59, se vede că numele Comarnicului vine de la „un fel de colibi“ a ciobanilor.

•

În *Les primitifs italiens* a d-lui Louis Hautecoleur e o presintare, foarte bogat ilustrată, a ultimelor rezultate cu privire la pictura italiană până în secolul al XV-lea și mai ales a celei din al XIV-lea; lustrația e foarte bogată.

•

D. I. N. Lungulescu dă, la Rîmnicul-Vilcii (1931), un studiu despre „Energia spirituală“, în care se cuprinde dezvoltarea în omenire a noțiunii de suflet. E o întreagă parte istorică bine lucrată.

•

D. Ioan Coman publică în „Études d'histoire ete de philosophie religieuses“ ale Facultății de Teologie protestantă din Strasbourg un larg studiu despre „nemesis“ a lui Eshil: *L'Idée de la Némésis chez Eschyle* (Paris 1931). E o lucrare de mare erudiție, a cuiva care arată o adîncă inițiere în subiect. Originile înseși ale zeii anatolice (din Smirna), o „Artemis-Cibela“, sînt presintate cu un extraordinar lux de amănunte. Rostul ei e căutat în toată literatura grecească. E una din cele mai bune cărți pe care un Român a scris-o despre cultura antică.

•

În „Rendiconti“ ale Academiei din Lincei d-na M. Pinto Colombi dă un studiu bogat ilustrat despre reprezintația grafică a actorilor în antichitate.

•

Societatea politehnică din România publică, pentru semi-centenariul ei, două volume mari despre *Istoricul dezvoltării tehnice în România* (București 1931), cu articole de diferiți specialiști. Sînt și pagini de istorie.

•

Știri noi despre Ioan Honterus le dă d. Oskar Netoliczka, în *Beiträge zur Geschichte des Johannes Honterus und seiner Schriften*, Brașov 1930.

*

În *Documents diplomatiques français (1871-1914), 1-ère série (1871-1910), t. I (10 mai 1871—30 juin 1875)*, Jules Fabre socoate efectele înfrîngerii Franciei asupra evenimentelor interioare din România și amenințărilor rusești (pp. 18-9). În 1873 e vorba de cum va fi primit la Viena Domnul „vasal“ al României: ca prinț de Hohenzollern (p. 249, no. 218). „Aspirațiile lui spre independență“ n'au fost susținute (p. 371). Cîteva reflecții ale ministrului Franciei la București asupra influenței germane în România, pp. 362—3, no. 341. E curios că în Iunie 1875 Carp, acum fost ministru, întors din Berlin, spune marchisului de Harcourt, ministru al Franciei la Viena, că Germanii sint gata de războiu și Franța trebuie să se înarmeze (pp. 474-5, no. 439).

*

A se adăuga la bibliografia războiului Alfred v. Alberg. *Der Siegeszug durch Rumänien, Auf den Spuren unserer Armee*, Berlin 1918.

*

D. P. Porucic publică în „Arhivele Basarabiei“, II și III, „Lexiconul termenilor eutopici din limba romină în Basarabia“ (tiragiu a parte, Chișinău 1931). Un indice alfabetic, pe capitole, ajută întrebuintarea prețioasei lucrări. Sint termini extrem de rari, ca *băciliște*, ori de o arhaică derivație, cum e *crună*, *κροῦνα*.

*

Pentru cugetarea politică englesă la începutul secolului al XIX-lea e interesant articolul d-lui Benvenuto Cellini, *Leigh Hunt e „The Examiner“*, în „Il giornale di politica e di litteratura“, VII, 7-8.

*

În publicațiile Universității din California iea un loc de frunte jargul studiu al d-rei Lillian Estelle Fischer, *Viceregal administration in the Spanish-American Colonies* (Berkeley, 1926). E o analiză răbdătoare a tuturor instituțiilor în coloniile spaniole ale Americii. O bibliografie imensă e întrebuintată. Se vede că sistemul de „exploatare“ avea o puternică organizație și unele avantagii. Dar

Indienii rămîneau „copii“, fără drepturi, de orice fel. Se enumeră și operele de utilitate publică și cele de cultură. Interesant planul negrilor din Noua Spanie de a alege în 1537 un rege al lor (p. 257). Alt cas similar în 1607 (p. 258). Grija sănătății și gospodăriei Indienilor era între marile datorii ale vice-regelui (pp. 314-5; Indienii nu aveau voie a face comerț). Dar nativii erau puși la mine și la fabricile de postav ca sclavii. În concluzie, se relevă că dictatorii de azi sînt continuatorii vechilor căpitani-generalii (p. 341). Bibliografie și tablă alfabetică.

*

A apărut din „Histoire ancienne“, condusă de d. Gustave Glotz, al doilea volum al „Istoriei grecești“, *La Grèce au V-e siècle*, de d. Glotz însuși. Capitolele culturale sînt deosebit de bogate.

*

Se va citi cu folos lucrarea d-lui Jean Popovici, *Formarea capitalului în România*, Iași 1931. Multe statistici exacte. Mai ales e bună partea de la 1914 înapoi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Țara Bîrsei*, III, 6, d. A. A. Mureșianu se ocupă de școala Brașovului, care începe încă de la sfîrșitul veacului al XVI-lea.

*

În *Ateneo Veneto*, I, 1931, un studiu despre „Angelo Emo și puterea maritimă venețiană“. E plină de haz povestea visitei la Veneția la 1764 a ducelui de York, plin de „desinvoltură englesă“. Tot așa a visitei ducelui de Württemberg, doi ani mai târziu. În ambele casuri doamne venețiene, de foarte bună familie, se legaseră prea strîns de oaspeții princieri. Emo are a face, pe la 1770, cu „piraiți greci“ (p. 23). În anexe, scrisori ale lui.

•

Tot în *Ateneo Veneto*, I. c., p. 67 și urm., note asupra dușmăniei îndătinată dintre Castellani și Nicolotti: e, de fapt, același lucru ca între „verzi“ și „vineți“ la Constantinopol. Castellanii aveau beretul roșu, ceilalți negru, sau, cum zice cîntecul popular, „fassa rossa“ și „fassa nera“:

Se nasse un Castelan, nasse un castello,
 Se nasse un Nicoloto, nasse un bordelo;
 Se nasse un Castelano, nasse un Dio,
 Se nasse un Nicoloto, l'è un bordio.

Acolo se mai arată că „Primo Veneziani e poi cristiani“ n'are a face cu cruciata contra Turcilor, ci cu certele din secolul al XVI-lea cu Biserica romană (p. 112).

*

Este și o parte de istorie, și încă amănunțită, în cartea lordului Amulree, *Industrial arbitration*, Oxford-Londra, 1929. Se arată că încă din secolul al XV-lea (în Scoția) se stabiliau prin act al Parlamentului salariile. În același timp, până pe la 1800, se opriau „combinațiile de lucrători“, syndicatele. De la această dată încep actele de arbitragiu. Se constată că „actul Elisabetei a căzut în desuetudine“ (p. 41). Marele Războiu răstoarnă în parte politica tradițională în aceste chestii. În concluzie: nu măsurile de împăcare de sus au valoare, ci voia de pace de jos.

*

Note despre mișcarea culturală-politică basarabeană în n-l popular, din 22 Novembre 1931, al ziarului *Cuvânt moldovenesc*.

În *Le Monde Oriental*, XXV, 1-3, un articol al d-lui Axel Inoberg, despre „Herodot și reconstrucțiile moderne ale turnului Babilonului“. Tot acolo un studiu al d-lui Tor Andrae despre raporturile dintre monahismul creștin și ascetismul musulman.

În *Țara Bîrsei*, 1931, no. 3, d. Aurel A. Mureșianu arată cum, la 1806, Bismarck se gândia să întrebuițeze și România contra Austriei, cu care se afla în războiu. Se vede că și Carol I-ii era gata să ajute, cu 40.000 de oameni, o răscoală ungurească împotriva Austriei; Mihail al Serbiei se oferia și el.

Acest studiu continuă un altul (din no. 1) despre „Rolul Ungurilor în desastrelor românismului din anii 1865-6“. Se semnalează partea dușmăniei ungurești în mișcarea din 1864 contra lui Cuza-Vodă.

Tot în *Țara Bîrsei*, III, 6, d. Aurel A. Mureșianu se ocupă de vechii dascăli brașoveni, de Manole fiul lui Naum Apostol, ctitor la Sf. Nicolae din Șchei, de descendența Doiceștilor și Rudenilor la Brașov: familia de ocrotitori ai cărții Boghici. Păr. Octavian Popa continuă biografia lui Ștefan Mailat, iar d. G. Maxim-Burdujanu

aceia a lui St. O. Iosif. De d. Ștefan Pașa statistica numelor de botez în Țara Oltului. Scrisori de-ale lui Bariț pe la 1860, publicate de d. I. Colan.

*

Un studiu despre lupta, în 1920, a societății burghese contra bolșevismului la Lyon îl dă d. J. Millevoye, în *Mémoires de l'Académie de Lyon*, seria a 3-a, XVIII, 1924.

Tot acolo, acela al d-lui Raymond Biliard despre „părăsirea cîmpilor în Imperiul roman“.

Foarte interesant, în tomul XX, studiul d-lui Antoine de Tarlé despre „Spiritul public la Neapole supt domnia lui Murat (1808-12), după documente inedite“. Era continuu teama anexării la Imperiul frances. Desprețul Francesilor din jurul regelui exasperează populația. Unul din consilierii lui Murat împărția populația în „lazzaronii“ prinți și „lazzaronii“ canalii. Napoleon califica Neapole de „grande villasse“.

*

D. C. Constante a publicat în 1929, la București, o conferință, *Românii din valea Timocului și a Moravei*, în care sînt descrieri de port popular, statistice și chiar unele cîntece populare; la urmă o scurtă bibliografie.

*

În *Memoriile Academiei Romîne*, secția literară, III, V, 7, d. Artur Gorovei arată că averea basarabeană a lui Constantin Stamatî, scriitorul, îi venia de la soție, Catinca, fiica lui Teodor Ciure. După un exemplar din *Musa Românească* în posesiunea sa scoate tipărirea volumului la Iași, de Teodor Codrescu, în anul 1868.

*

În aceleași „Memorii“, secția istorică, d. Andrei Rădulescu semnalează unele asemănări între ideile de drept, și altele, ale Bretonilor și cele românești (baterea palmei, adălmașul, etc.). Iar în „Memorii“, XII, 1, cercetează „influența belgiană asupra dreptului român“ (Teodor Veisa traduce la 1857 Constituția Belgiei, legea electorală și aceia de organizație judecătorească). Se face analiza minuțioasă a elementelor de drept ce s'au luat la noi de la Belgieni. Interesantă concluzia: „Am impresia că nu greșesc cînd aș spune că masele trăite supt Constituția adusă din Belgia au mai multă pregătire pentru viața de Stat, pentru principiile constituționale, pentru

drepturile și îndatoririle cetățenești decât masele trăite supt art. 14 din Constituția austriacă sau supt cea ungurească, cu ordonanțele ei ministeriale, ca să nu mai pomenim pe cele trăite în complectă apăsare supt biciul muscălesc. Este ceva care nu se poate dovedi ușor, ceva care nu se poate măsură ori cîntări, dar este de sigur alt cerc mai bun în atmosfera creată de Constituția din 1866 decît în a Ținuturilor desrobite. Este ceva din atmosfera în care a trăit și s'a dezvoltat poporul român" (p. 29). Se semnaleză influența lui Laurent asupra avocaților și magistraților noștri și concurența cu spiritul frances, care a cîștigat apoi biruința.

*

Ion I. Nistor, *Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi* (în „Memoriile secțiunii istorice a Academiei Romîne“, III, XI, 10).

După știri ardelene cuprinse în ziarul *Bucovina* posterior anului 1848, precum și după unele inedite, d. I. Nistor arată cum se feria Guvernul austriac, și încă mai mult împăratul Francisc Iosif, de a decora după merit pe Romîni cari luptaseră contra revoluției ungurești în Ardeal.

„Bucovina“, enumerînd pe Romîni cari au suferit pentru o cauză care era și a Coroanei, ajunge la un număr de 40.000 de morți. Raportul cu privire la răsplătiri, publicat și în traducere și în originalul german, cuprinde știri de cel mai mare interes asupra vieții și activității fruntașilor romîni din Ardeal la 1848.

*

Intr'un extras din *Ciasopis matice moravské* din Brno, LV (1931), d. Iosef Macurek se ocupă de elementele cehe care au făcut parte din oastea polonă contra lui Petru Rareș în anii 1531-8.

Același dă o lucrare de o mare întindere și de o bogată documentare despre „Lupta Poloniei și a Habsburgilor ca să capete o influență politică asupra țărilor riverane la Vestul Mării Negre, la sfîrșitul veacului al XVI-lea“ (în limba cehă). E vorba de acea lungă luptă în care de o parte era Rudolf al II-lea, cu aliații lui, de alta Sigismund al III-lea, condus de Zamoyski. La fiecare pas e vorba de viața țărilor noastre în vremea lui Mihai Viteazul. O bogată bibliografie, în parte neîntrebuințată până acum, e adusă înainte. Și ineditul e citat pe alocurea.

Un larg resumat frances se dă la urmă (la pp. 146-7 trebuie „Satmar-Nemeti“ și nu „Satmar et Nemeti“). V. mai sus darea de samă a d-rei E. Eftimiu.

*

În *Vierteljahrs-Schrift* de la Sibiu, 54, 4, se semnalează, într'un „Stammbuch“ studențesc din Iena și Viena (1712), păstrat la Sas-Sebeș, câteva versuri, de un caracter trivial, în românește (p. 321). Se dă, din hîrțile Academiei Romîne, de d. G. Z. Petrescu, o scrisoare a d-rului Andreas Wolf, din 1785, în care se recomandă „borvisul“ de Borsec (pp. 323-4). Și note, de păr. Hans Petri, despre dr. Steege, a cărui carieră, și politică, la noi e cunoscută.

*

O admirabilă publicație, de un lux plin de bun gust, e a profesorului Fr. Dvorník, *Saint Venceslas, duc de Bohême* (Praga 1929). Introducerea cuprinde expunerea izvoarelor privitoare la viața sfintului. Urmează un capitol despre „originile istoriei nației cehoslovace“. Se știe rezultatele pe care le-a atins în acest domeniu d. Dvorník, într'o lucrare mai întinsă.

*

În *Dacoromania*, VI (București 1931), d. Teodor Capidan publică un mare studiu fundamental despre Fărșerioți. Se începe cu o călătorie a autorului (p. 7: Lobnița e pomenită și într'un privilegiu bizantin din a doua jumătate a secolului al XII-lea). Descrierea etnografică e amănunțită. Se presintă jalnica stare a Moscopolei, odată așa de înfloritoare; ocupația militară n'a cruțat nici bisericile (pp. 33-4). Se semnalează un episcop Bonus la Scutari în secolul al IV-lea. Interesante observațiile asupra localităților cu nume de sfinți, p. 51 și urm. Toată istoria Renașterii albanese e prezentată de la pagina 64 înainte. Nume de localități românești, p. 86 și urm. Graiul deosebit al femeilor, constatat la Fărșerioți, (p. 127 și urm.), lovește pe oricine aude femei mai în vîrstă în Moldova-de-sus, mai ales în părțile Botoșanilor.

Tot acolo, d. P. Skok publică o însemnare românească, de un străin de la Chiprovați, pe la 1699 (p. 341 și urm.). Se vorbește mai jos (p. 357 și urm.) de Petru Șoanul, autorul calendarului din 1699 (notiță de d. C. Lacea). D. Aurel Filimon semnalează un Ceaslov de Sibiu din 1696, un Molitvenic de Rîmnic, 1706, altul de București, 1722, o Liturghie de București, 1728, un Apostol de Buzău, 1743, o Liturghie de București, 1746, un Ceaslov de Blaj, 1752 și 1753, un Apostol de Iași, 1756, un Acatist de Blaj, 1763, un Ceaslov de Iași, 1763, o Psaltire de Blaj, 1764, un Penticostariu de Blaj, 1768, un Triod de București, 1768, un Antologhion de

București, 1777, un Molitvenic de Rîmnic, 1782, un protocol din 1790-2, Liturghii de Sibiu, 1807, un Octoih mic de Sibiu, 1808, protocoale de Sibiu, 1811.

Pentru discuția asupra originii locale a primelor cărți religioase românești, d. Al. Procopovici, p. 396 (recensie). Textul citat pentru „maire“ nu e de Constantin Stolnicul Cantacuzino, cum credea d. Tagliavini (p. 413).

*

D. Stanciu Stoian și d-na Ode de Châteauevieux Lebel publică la Paris o bună traducere a Poveștilor lui Creangă (*Contes populaires de Roumanie*). O prefață scurtă e în nota justă.

*

D. Teodor Gh. Radvan dă *Istoricul Școlii Primare de băieți nr. 2 din Focșani* (Focșani 1931). Școala a fost întemeiată la 1831. Cîteva acte sînt intercalate în expunere. Biografia profesorilor va fi de folos. Între ei și talentatul scriitor popular Ioan Ciocîrlan. Foarte bună ideea de a da amintirile elevilor, începînd cu ale p. episcop de Constanța și ale profesorului G. G. Longinescu. Se arată cum profesorul Puiu nu lăsa pe elevi acasă pînă nu preparau cu dînsul lecția. De relevat și școala în aier liber și voia „celor cu note mici“ de a da concurs cu cei buni.

*

D. M. M. Slătăreanu dă o *Istorie critică a stabilisărilor noastre în Europa* (București 1931).

*

D. A. P. Todor presintă multe lucruri total neștiute în broșura sa *Traduceri din literatura romînă în ungurește* (București 1930).

*

D. Ilie Rusmir descrie viața scriitorului folklorist, dar și istoric, Manguica (*Viața și operele lui Simion Manguica*, Oravița, f. d.). E o contribuție și la folklore și la istoria literaturii românești. Cărticica, lucrare comemorativă, e scrisă cu pietate și căldură.

*

În revista *Minerva* din Iași, 1930, n-le 2-3, un studiu al d-lui Ștefan N. Berechet despre *Obiceiul pămîntului românesc* (jurători, adălmaș, legătură, heriie, cal de ginere, colac, ciobote, etc.).

*

D. Boleslav Hrysiewiecki publică un *Précis de l'histoire de la botanique en Pologne* (Varșovia, 1931).

*

În publicațiile parisiene ale „Dotației Carnegie“, „Buletin, no. 5, 1930“, d. Francisc Delaisi se ocupă de „Soviete și datoria rusească în Franța“ (la 1914 Guvernul țarist plătia la un capital de 18 miliarde de franci aur o anuitate de 400 de milioane de franci aur în Franța; negocierile cu Sovietele au redus-o la 240 de milioane; s'a produs reducerea monedei: deci 1,25 în loc de 5, ceia ce face 60 de milioane; în schimb, la cererea unui împrumut de 600 de milioane aur, Franța răspunde cu oferta de 300. Afacerea nu se realizează. Anglia dă mai ieftin. Din discuții se relevă că la 1914 Franța avea 38 de miliarde investite în străinătate). — D. René Cassin vorbește despre „Soviete și organizațiile păcii“. — În sfârșit, de d. Stéphane Lauzanne, o conferință despre „Franța și Rusia“ (în treacăt, constatarea că Teroarea din Franța a ținut numai zece luni și a produs 2.596 de victime; p. 85; în Rusia proporții „astronomice“ ale victimelor; altă statistică: la 1789 erau 4 milioane de mici proprietari francesi la 25 de milioane de locuitori, p. 86. În districtul Toulousei, din 3.000 de proprietari, se confiscă doar 379; 111 sînt vindute, 259 se întorc la vechii stăpîni; la Nanterre sînt acum mai puțini proprietari ca în 1789; 14 milioane de confiscări în Rusia; pp. 66-7). Se restituie Convenției și lui Cambacérès meritul de a fi creat Codul Civil, plin de individualism; p. 88. Alte observații: cu bani împrumutați din Franța se face în Rusia, nu numai marea operă de construcții economice, ci și împrumutarea țăranilor în 1911. „Până azi niciun Frances n'a primit un ban“, p. 94. Și insuccesul penetrației economice a Germaniei în Rusia, p. 95 și urm.

*

La Leipzig se publică din nou admirabila carte a răposatului Eugen Ehrlich, fost profesor la Cernăuți, *Grundlegung der Sociologie des Rechts*. Punctul de vedere, perfect îndreptățit, e în prefață: *dreptul se inspiră din societate*. Se afirmă că într'un proces interesează nu numai afacerea, ci și oamenii (p. 5). Dreptul e nu numai dreptul (p. 9). Societatea, nu Statul, îl face (*ibid.*). Importantă e partea intitulată *die Unterströmung* (p. 11), călduroasă pledoarie pentru dreptul consuetudinar (p. 13). Foarte bună definiția siste-

mului feudal, care nu are „constituție“, ci contracte de felurite origini și de valoare deosebită (p. 25). Un alt drept, spontan, răsare alături (p. 26). De aceia autorul cercetează „legăturile (*Verbände*) sociale“ și „formele sociale“ (p. 31 și urm.). Foarte interesant capitolul despre „jurisprudența engleză“ (p. 218 și urm.). Larga parte de inițiativă a judecătorului, p. 235. Jurisprudența lui biruie (p. 237).

La pagina 298, împrejurările din Bucovina, unde *patria potestas* e păstrată de țeranul român, „poate singurul adevărat Roman care s'a păstrat până în ziua de azi“ („vielleicht der einzige Römer der sich bis in unsere Zeit erhalten hat“). Se semnaleză obiceiul ca părinții să ia leafa fiilor și fetelor. Dreptul de moștenire al colateralilor (p. 311 și urm.). La Englesi se pot invoca norme de drept seculare (p. 343). De la pagina 352 „teoria dreptului consuetudinar“. Relevăm: „cercetarea dreptului viu, cu aceia trebuie să înceapă sociologia dreptului“ (p. 405).

Ar trebui o traducere a cărții în limba noastră, a țerii care a lăsat să moară de foame pe autorul ei.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

D-na Teodosia Graur publică o vastă lucrare despre poetul Amadis Jamyn, din Pleiadă (*Un disciple de Rousard: Amadis Jamyn*, Paris 1929). E o lucrare foarte meritoasă, de o construcție deosebit de solidă. Un capitol interesant privește nunta lui Carol al IX-lea și aceia a surorii lui, Margareta. Pentru solii poloni, veniți să ceară ca rege pe Henric de Valois, p. 145 și urm.: poetul ar fi vrut să meargă în Polonia. Plîngeri, cu versuri frumoase, pentru moartea regelui (p. 148). Princesa de Condé, iubita lui Henric, p. 163. Întoarcerea lui Henric al III-lea, p. 229 și urm., nebulia regelui, pp. 257-8. Versuri ale lui Jamyn pentru *Histoire de Scanderbeg* a lui J. de Lavardin, pp. 336-7. De mare interes opusculul „Des moyens et occasions qu'il avoit d'entreprendre une guerre en Turquie“, de Mario Verdiso, din Veneția, descriind călătoriile cavalerului de Bonnet, care fusese în Orient, prin Ragusa, Sofia, Constantinopol, Alexandria, Cairo, Creta, Lesbos, Samos, Rodos, Antiohia (Antioheta), revenind prin Corfă, periegesă care-i cere „mai mulți ani“. El a murit pe mare, „estant à la guerre contre le Turc“ în 1572 (p. 167).

Un Bonnet este acela care a întovărășit în Orient pe preten-

dentul român Ioan Bogdan. În el este a se vedea deci Guillaume care face la 1611 proiectul de cruciată pentru Marie de Médicis (p. 165).

N. I.

NOTIȚE

Reproducem dintr'un foileion al „Adevărului“ această interesantă notiță a d-nei Eufrosina Dvoicenco despre „mormintul scriitorului C. Stamati“:

„Cu prilejul călătoriei mele de studii prin Basarabia, unde am fost trimisă de către d. profesor N. Iorga, am vizitat și Ocnița din județul Hotin. Satul acesta a fost moșia scriitorului și marelui patriot român cavalerul Constantin Stamati.

Din condicile bisericești am putut afla că el a venit în acest sat, în calitate de proprietar, în anul 1844, — fiind în vîrstă de patruzeci și șapte de ani, — cu soția lui a doua, Suzana Andreevna, născută Gafencu, mai tinără decît dînsul cu douăzeci și unu' de ani. A fost însoțit și de copiii lui: Constantin (din prima lui căsătorie cu Catinca Ciurca), în vîrstă de șaisprezece ani, și Mihail (din a doua căsătorie), de șase ani, și de mama lui, Smaranda Ivanovna, soția Păharnicului Toma Stamati, în vîrstă de șaptezeci și unu' de ani, precum și de o nepoată, Maria Mihailovna, de nouăsprezece ani.

Satul Ocnița n'a fost zestrea soției lui, nici a primei soții, nici a celei de a doua. Ci a fost cumpărat de Stamati de la foasta proprietăreasă a Ocniței, Elena, fiica boierului Lascăr. Pașcanu Această „pomeștiță“ n'a stat la moșie, ci ținea acolo un vechil, Filip Marcoci, care a rămas și la noul proprietar.

Ceva mai târziu, Stamati a construit, mai la deal de casa cea veche, o casă nouă, un adevărat castel, încunjurat cu un parc, ce ocupa o întindere de pămînt cam de vre-o zece desiatine. Acuma, în locul acestei case și grădini este un loc gol, și numai poarta frumoasă și rămășițele grajdului ni indică locul unde a stat și a murit scriitorul moldovean.

Tot în condicile bisericești și anume: în condica de mitrică pe anul 1869 (partea a treia pentru cei morți) am putut constata precis și data morții lui C. Stamati, necunoscută până acuma în istoria literaturii romîne. „Actul mitrical“ No. 4 din susnumita

condică arată clar că: „proprietarul și dvorianinul (nobilul) titu-
 iarnii sovietnic Constantin Toma Stamatî a murit la 12 Septembrie
 1869 în vîrstă de șaptezeci și șase ani¹ și a fost înmormîntat la
 14 Septembrie ale acestui an de preotul Alexe Bolboceanu, dascălul
 Ion Marcoci și pălămarul Constantin Popovici în ograda bisericii“
 vechi, care acuma nu mai există. În locul prestolului acestei biserici
 s'a ridicat un fel de clopotniță de lemn cu cruce mică de-asupra ei,
 acuma învechită și înegrită și ea de timp și de ploaie; iar alături
 se văd urmele unui cavou devastat, unde a fost îngropat C. Sta-
 matî cu soția lui. În timpul revoluției din 1918, niște răufăcători,
 în speranța de a găsi lucruri prețioase acolo, au profanat mormîntul
 scriitorului român, stricînd ușa cavoului, zidită cu piatră, și scoțînd
 oasele boierului moldovean din sicriul de zinc. Oamenii cari mi-au
 povestit toate acestea au văzut oasele împrăștiate în jurul cavoului
 deschis și cizmele putrezite ale bietului scriitor, a cărui liniște a
 fost turburată așa de brutal în pămîntul ce-i aparținea.

Alteceva în mormînt profanatorii n'au găsit,² și atunci au hotărît
 să se folosească cel puțin de sicriu, pe care l-au întrebuițat drept
 albie de luat baie.

Și a rămas mormîntul fără niciun semn asupra lui: nici cruce,
 nici un monument nu indică locul unde a fost înmormîntat boierul
 moldovean. Mai tîrziu, niște rămășițe de pietre, cu care a fost
 zidit cavoul, s'au aruncat de cineva de-asupra groapei, dar nu se
 știe dacă s'a găsit și vre-o mîină evlavioasă care să puie înapoi
 oasele împrăștiate.

Înapoindu-mă prin Bălți, am intervenit pe lîngă episcopul Visa-
 rion Puiu, rugîndu-l a da cuvenita atenție acestui mormînt, ce
 merită să fie respectat ca un monument istoric. Episcopul Hoti-
 nului mi-a făgăduit personal că va lua măsuri speciale pentru
 păstrarea cu sfințenie a acestui monument. Știînd marele interes al
 învățatului episcop pentru trecutul Basarabiei, nu mă îndoiesc că
 în curînd o cruce frumoasă cu inscripția potrivită se va înălța
 de-asupra acestui loc unde zace țărîna unei „muse, ce s'a auzit

¹ Aici este o contradicție între registrul de morți și cel de spovedanii. Îm;
 inspiră mai multă încredere cel din urmă, fiindcă la spovedanie el singur își
 spunea vîrsta, iar în urma morții această informație a fost dată de cei rămași
 în viață din jurul lui. Deci în momentul morții C. Stamatî a trebuit să aibă
 șaptezeci și doi, iar nu șaptezeci și șase de ani.

din Basarabia cea întristată și înstrăinată¹ și unde acuma numa vîntul cîntă parastasul său lugubru și mișcă iarba uscată ce a crescut printre pietrele risipite ale cavoului distrus.“

*

O inscripție găsită în Ațica dă numele unei trilogii necunoscute a lui Sofocle, *Telephia* (v. *Comptes-rendus de l'Académie de Inscriptions*, 1930, Ianuar-April, p. 43 și urm.).

•

Pentru Grecul care a lucrat frescele din Biserica Domnească de la Argeș a se compara aceia cari la 1338 și 1343-4 fură chemați la Novgorod și Moscova, și „Greci de școală“, v. Muratov, *Les icônes russes*, Paris (în „éditions de la Pléiade“), p. 86. Alte biserici din secolul al XIV-lea, p. 127. Frescele de la Sf. Nicolae-pe-Lipna, acum dispărute, ar fi precedat Cahrië-geami și Mistra (p. 119). Autorul, ca și d. Diehl, e contra influenței picturii italiene în Orient (pp. 96-7, 102-3). El crede că arta laică, neatinsă de iconoclastm, ajunge ca să explice Renașterea de supt Paleologi (p. 105). Dar cu greu s'ar putea subscrie la formula de la pagina 101: „Seule, entre toutes, la peinture russe du XIV-e et du XV-e siècle a conservé les grandes traditions de l'art de Byzance“. Ele ar fi de origine antică (p. 109). Frumos capitolul despre Teofan Grecul, pe la 1400. Autorul crede că Rușii sînt aceia cari au introdus, pe la sfîrșitul secolului al XIV-lea, iconostasele de lemn (pp. 161-2). S'ar fi pornit de la prea marele bilșug al icoanelor și s'ar fi mers strat cu strat (pp. 161-2). Ba el afirmă chiar că originile trebuie căutate în vechile biserici de lemn ale Rusiei (*ibid.*). Contemporan cu Ștefan-cel-Mare e urmașul lui Rublev, meșterul Dionisie. La 1488 la Moscova lucra un Dalmatin (p. 218). Din fazele vechi, splendide, din cele nouă, artificiale, nimic n'a trecut asupra picturii românești, a celei moldovenești mai ales.

•

Pe un exemplar din *Regulamentul judicătoresc* de la 1839 (București), în posesiunea mea: „Regulament judecătorilor, triimise de Marele Logt. al Dreptăți pe la toate judecătoriile, care aflându-mă și eu judecător iscălitu, am luat pe acesta cu șapte sfațihii, fiind a mea astăzi, iar mâine al altuia și totdeauna a nimuruia; Alecu Bag[da]t Pahr., 839, Iul. 4“.

•

¹ G. Sion, notiță în „Revista Carpaților“, 1861, II, p. 340.

În „Memoriile“ lui Crispi (citez după traducerea germană: *Die Memoires Francesco Crispi's, Erinnerungen und Dokumente, hggb. von T. Palamenghi-Crispi, deutsch von W. Wichmann-Rom, Berlin 1912, p. 291 și urm.*), se notează că, la 27 Ianuar 1888, D. A. Sturza a fost chemat la Friedrichsruh de Bismarck, care i-a vorbit de dorința sa de pace, pe care o crede împărtășită de cercurile conducătoare ale Rusiei, dar că Germania e gata să se apere. La 3 Februar e vorba de uneltirile rusești în București, unde Hitrovo pregătește ceva contra Bulgariei. „Cu Rusia merge opoziția locală, care ține gata pe un pretendent la tron, prințul Bibescu, căruia Hitrovo îi dă onoruri regale când merge la Legația rusească. Bibescu și-a crescut copiii la Paris“ (p. 295). Crispi era atunci la Berlin. La 25 August conversație cu Kalnoky, care-i vorbește de cele două milioane de Români din Austro-Ungaria. El adaugă: „România nu e rusofilă. Chiar și opoziția, care se arată acum așa, ajungând la putere ar lucra național“ (p. 345). La pagina 404 se vorbește de presintarea, în April, a scrisorilor ministrului României la Petersburg și de cuvintele Țarului: „România nu-și înțelege interesele“, vorbind și de „dinastia de prinți străini“. Și Giers atacă, într'o conversație cu ambasadorul Italiei, „continuele erori ale politicei României, unde dinastia actuală, neortodoxă, e contra adevăratelor interese ale țerii“. Se reproduc declarațiile lui Lascar Catargiu contra politicei „antinaționale“ a lui P. P. Carp și contra guvernului „personal“ al regelui. Salisbury s'ar fi grăbit a înștiința pe regele Carol „să nu se lase violentat de Rusia“. Și Crispi telegrafiază, la 15 April, ambasadorilor italieni la Viena și Berlin că limbajul lui Catargiu ar merita o observație, la care totuși renunță, dar politica italiană trebuie să iea o atitudine (pp. 404-5). La 18 Crispi telegrafiază ambasadorului la Berlin că a aflat reclamația rusească pentru niște expulsări ordonate de guvernul românesc, cerînd anchetă, pedeapsă și despăgubiri: el înștiințează la Berlin, „pentru că acest Cabinet trebuie să se intereseze activ de ce se întîmplă în România, un războiu în Orient avînd ecou până la Rin“ (p. 46). Berlinul răspunde că e de aceeași părere, dar, de oare ce Germania nu are în România interes vital, e în prima linie lăsat Austriei“ — se adaugă apoi: și a Angliei — „să supravegheze țerile dunărene“. Kalnoky arată îngrijorări, dar nu crede nici în dănuirea guvernului român, nici în intențiile războinice ale Rusiei, așa încît nu e nevoie de o înțele-

gere a Triplicei (*ibid.*). La 20 Crispi judecă însă că situația e mai serioasă. El socotește că ar trebui pusă la cale „o legătură militară între Serbia, România și Bulgaria“, cu un singur șef și un singur plan pentru cas de războiu. Cristici ar voi-o, ca și regele Carol, „care de curînd și-a arătat intenția de a încheia convenția vamale cu Bulgaria“ (pp. 406-7). Se cere la Sofia o lămurire în această privință. Dar Kalnoky răspunde că ar fi bucuros, dar „nu e probabil“ și Țarul nu vrea războiul, pentru care, în cazul convenției militare, i s'ar da un pretext (pp. 407-8). Crispi însă e de părere că o asemenea convenție trebuie încheiată cît e pace. La Berlin ea ar fi primită cu simpatie, și Belgradul „ar fi aplecat“. Nu era vorba de o înțelegere grăbită a membrilor Triplicei. „Oricum, nu voiu tulbura liniștea contelui Kalnoky, în speranța că Puterile nu vor avea să se căiască de întîrziere.“ La 15, explicația că n'ar fi vorba de o impunere a convenției, dar că „nu trebuie să se aștepte ultimul moment“, cînd orice legături sînt determinate de „interesele momentului“. Nu e nici acum de „părerile optimiste ale lui Kalnoky“ (p. 408).

În *Epistolar sau modele de scrisori* al lui V. Urzescu, I, București 1840, între subscriitorii din Iași și „d. Gh. Gheorghescu litografu“, după care „d. P. Antoni“, care i-a succedat. A se nota încă profesori de la Huși: economul Ioan Silvanu și „suplentul“ Gavril Andon, la Tecuciu profesorul Stolnic Gheorghe Stehe (*sic*), în Ardeal: Bariț, Vasici, „d. Timotei Țipar, prof. de teologie și limbile răsăritene“, Moise Fulea, cîțiva negustori, „d. Caracaș comisioner“, „d. A. Towra (cetește Gavra), profesor din Arad, „d. Ilie Farago, protopop în M. Vașarhei“. Din Bulgaria: Simevan Ioan și Hagi Simevan Petrovici, din Constantinopol, ca și Costandin Stoianovici.

Cei mai mulți sînt din București, în frunte cu boierii, dar și profesorii Ioan Eliad, Marcovici, Aaron, Ioanid, Ioan Pop, Marin, Poenaru, Poteca, „d. Costache Teodorescu, epistatul Colegiului Sf. Sava“, „d. Ioan Predidici inginerul“, preoții, pâr. Nichifor, „inspectorul Seminarului Sf. Mitropolii“ și profesorul N. Bălășescu de acolo, seminariștii, doi marchitani, cîțiva zarafi, „d. Anton Pann“, „d. Visarion Rusu librer“, „d. Gheorghie Ioan librer“, „d. Iosif Romanov librer“, „d. I. Popovici librer“, doi legători de cărți, un fierar, un rachier, niște Lipsyani, doi Brașoveni, un șalvaragiu, Va-

silievici spițerul, „d. Iordache Gherman, avocat“, „pensionistii la d. Șarai“. La Craiova: Grigore Pleșoianu, inginer, și soția, Catinca, fiul „Virgilie“, parucicul Dimitrie Pleșoianu, inginer, Ioan Maiorescu, „inspector al școlilor“, Ioan P. P. Brezoianu, „pref. jud. Cerneț“. La Râmnicul-Vilcii profesorii de seminarium, păr. Vasilie și păr. Radu „Tempian“, Toma Serghiad, „pref. județului“. La Pitești N. Simoniid, în aceeași calitate, și un sticlar. La Ploiești Gh. Mălorescu, „pref. județ.“. La Buzău, Dionisie Romano și ca profesor la Seminarium Gavril Muntean. La Focșani A. Fortunatu, „pref. județului“, ca și la Giurgiu Șt. Turnavitu, la Călărași Gherasim Gorjan și fiul August. Ca prefecți de județ apoi: M. Drăghici (Tîrgoviște), D. Jianu (Cîmpulung), I. Trușescu (Caracăl), A. Popescu (Slatina), Costandin Stanciovi (Tîrgul-Jiuului), cu ajutorul I. Diaconescu, plus David Almășanu de la Vălenii-de-Munte.

*

În broșura *Private anecdotes of the late and present emperors of Russia, the King of Prussia and the Sultan, with Miscelanies, a chapter on the Principalities and some remarks on India and the anglo-indian relations* (Londra 1858), contele Henric Krasinski face lauda bogăției Principatelor, arată că Rusia dorește unirea lor, dar el socotește că e o jignire a drepturilor Sultanului și n'ar putea folosi decât Rușilor; e și călcarea datinelor locale; ar așța pe alți creștini din Turcia și chiar din Austria, ar pune în primejdie „chiar existența ambelor mari Imperii“, legate de Anglia și Franța. Ar ajunge o „ultra-democratică“ mișcare, provocată de Rusia, pentru a aduce anexarea noului regat. Rusia ar ajunge stăpînă pe Dunăre, a cărei importanță se relevează. E „o intrigă rusească“. De altfel Romîni, mai ales clasele de sus, sînt „proverbial de ospitalieri și curtenitori cu străinii“. Autorul, naturalizat Engles, își recunoaște obligații față de Turcia.

*

O carte extrem de rară e „*Carnetul*, comedie în trei acte a lui Șiler, tradusă de pe limba ghermană în cea romînească de Mihail Vătlimescul, Iașii, în litografia Sf. Mitropolii, 1839, Av.“ Traducerea e întovărășită de o prefață foarte naivă.

În lista de prenumerați aflăm pe Domn, boierii, despărțiți prin liniuțe după rang, ofițerii toți (de aici se poate lua lista lor), soția lui Cuénim, „Filadelfi Cuine“, pe Flaechtenmacher, „provisorii“ B. Schleider și Hampel, cîte un profesor, un număr de „demoazele“ și „madame“ notate cu inițiale, afară de Zoița Potlog și Paulina Șendre.